

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

JOHN LOCKE'DA İDELERİN KAYNAĞI SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURGÜL ERTEKİN

KOCAELİ 2020

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

JOHN LOCKE'DA İDELERİN KAYNAĞI SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURGÜL ERTEKİN

Doç.Dr.YAVUZ ADUGİT

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 29.07.2020/18

KOCAELİ 2020

ÖNSÖZ

“John Locke’da İdelerin Kaynağı Sorunu” başlıklı bu tez üzerinde çalışmak, lisans eğitimimden bu yana John Locke’un epistemolojisi üzerindeki merakımı ve görüşlerimi netleştirdi. Çalışmanın tamamlanma sürecinde yüksek lisans eğitimimde hiçbir zaman yardımını esirgememiş olan, engin bilgi birikiminden yararlandığım, değerli ve saygıdeğer danışman hocam sayın Doç. Dr. Yavuz ADUGİT’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ve sonrasında; bu çalışmada desteğini, güvenini bana daima hissettirdiği ve tezime sunmuş olduğu katkıları için Bilal TOKUL’a; beni bu günlere getiren, hiçbir zaman maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şansım olan aileme; lisans eğitimimde bana kattıkları için tüm Sakarya Üniversitesi Felsefe Bölümü hocalarıma; yüksek lisans eğitimimde bana kattıkları için tüm Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DOĞUŞTAN İDELER ELEŞTİRİSİ.....	11
-----------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

2.BİLGİNİN HAMMADDESİ OLARAK İDELER	26
2.1.BASİT İDELER.....	30
2.1.1. Hatırda Tutma, Ayırt Etme ve Anlğın Diğer İşlemleri	34
2.1.2. Nitelikler	37
2.2.KARMAŞIK İDELER	41
2.2.1.Kipler	42
2.2.2.Cisimler	47
2.2.3.Bağıntı.....	50
2.3. LOCKE'UN İDELER İLE İLGİLİ DİĞER DÜŞÜNCELERİ	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İDELER İLE SÖZCÜKLER ARASINDAKİ BAĞ	65
3.1.GENEL SÖZCÜKLER	70
3.2.SÖZCÜKLERİN YETERSİZLİĞİ VE KÖTÜ KULLANILMASI.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.LOCKE'UN BİLGİ GÖRÜŞÜ	88
4.1.BİLGİNİN TANIMI, DERECELERİ VE KAPSAMI.....	88
4.2.BİLGİNİN GERÇEKLİĞİ	102
4.3.DOĞRULUK	104
4.4.VAROLUŞ, TANRI VE BAŞKA ŞEYLER ÜZERİNE BİLGİMİZ.....	108
4.5.BİLGİNİN GELİŞMESİ.....	114
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	117
KAYNAKÇA	131
ÖZGEÇMİŞ.....	135

ÖZET

Bu çalışmada, bilgi felsefesinde empirik geleneğin kurucusu olarak kabul edilen ve deneyciliği sistematik bir şekilde ortaya koyan John Locke'un, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* eseri esas alınarak, idelerin kaynağının ne olduğu ve bu ideler ile bilginin nasıl elde edildiği incelenecektir.

Felsefede, antik çağdan bu yana üzerinde durulan bilginin kaynağının ne olduğu sorusuna cevap aramanın sonu gelmemiştir. Yaşanan görüş ayrılıkları arasında en yoğun tartışmalar, bilginin kaynağının akıl olduğunu savunan rasyonalistler ile bu kaynağın deney olduğunu savunan empiristler arasında yaşanmıştır. Rasyonalist geleneğin öne sürmüştüğü, anlıkta doğuştan birtakım idelerin bulunduğu görüşü Locke tarafından eleştirilir.

Locke, bu eleştirileri yapmayı kendi savını sunmak için gerekli görür. Deneyden gelmeyen birtakım idelerin bulunduğu görüşü Locke'da, yanılı olarak görülür. Locke doğuştan ideler görüşünü çeşitli argümanlar ile reddeder. Akabinde bilginin hammaddesi olarak gördüğü idelerin kaynağını ve çeşitlerini inceler. Zira bilginin temelde deneyden elde edildiğini söylese de; tek başına deneyi bunun için yeterli bulmaz. Locke epistemolojisinde, bilginin elde edilmesinde deney kadar ideleri oluşturmak, aralarındaki bağlantıyı kurmak ve algılamakta çok önemlidir.

İdelerin yapısını, basit ve karmaşık ideler ayırımına giderek inceleyen Locke, deneyimden gelmeyen hiçbir idenin olmadığını gösterir. İnsanlar anlıklarını baştan başta araştırırsalar dahi deneyden gelmeyen hiçbir ide bulamazlar. İdeler ile bilginin nasıl elde edildiğine geçmeden önce, ideler ile arasında sıkı bir bağlantı olduğunu düşündüğü sözcükleri inceler. İdeleri biçimlendirmek için dilin doğasını, kullanımını ve imlemini incelemek gereklidir. Locke, sözcükleri idelerin işaretleri olarak görür. Locke, son olarak ideler ile bilginin nasıl elde edildiğini, derecelerini ve kapsamını inceler ve nihayetinde duyum ve düşünümün idelerinden elde edilmeyen hiçbir bilginin olmadığını gösterir.

Anahtar kelimeler: John Locke, doğuştan ideler, ide, deney, sözcük, bilgi.

ABSTRACT

In this study, based on the “an essay concerning human understanding” work of John Locke, who is accepted as the founder of the empirical tradition in the philosophy of knowledge and systematically demonstrates experimentation, what is the source of the ideas and how to obtain the information with these ideas will be examined.

In philosophy, the search for an answer to the question of what is the source of the information that has been studied since ancient times, has not come to an end. The most intense debates among the differences of opinion were among rationalists who argued that the source of knowledge was reason and empirists who argued that this source was an experiment. The view put forward by the rationalist tradition is that there are some innate ideals in the mind. Locke rejects these views

Locke sees making these criticisms necessary to present her argument. The view that there are some ideas that do not come from the experiment is seen as a mistake in Locke. Locke rejects the innate view of ideals with various arguments. Locke then examines the source and variants of the ideas he sees as the raw material of knowledge. Because although he says that information is basically obtained from the experiment; alone does not find the experiment sufficient for his. In Locke epistemology, it is very important to create ideas as much as an experiment, to establish the connection between them and to perceive them.

Locke, who examines the structure of ideas by distinguishing between simple and complex ideals, shows that there is no idea that does not come from experience. Even if people search their momentarily, they will not find anything that does not come from the experiment. Before moving on to how ideas and information are obtained, he examines words that he thinks are closely linked to ideas. It is necessary to study the nature, use, and citation of the language to shape the ideals. Locke sees words as signs of ideas.

Finally, Locke examines how ideas and information are obtained, their degrees and extent, and ultimately shows that there is no information that is not derived from the ideas of sensation and thought.

KeyWords: John Locke, innate ideas, idea, experiment, word, knowledge.

GİRİŞ

Bu çalışmada, deneyci filozofların önemli temsilcilerinden John Locke'un; idelerin kaynağı hakkındaki görüşleri ve eleştirileri incelenmektedir. Ancak bu görüşlere yer vermeden önce Locke'a gelene kadar bilginin kaynağı konusundaki görüşlere ve ayrımlara değinmek, sorunu ortaya koymak için gereklidir.

Felsefe; birçok alanı bulunan kapsamlı bir disiplindir. Herhangi bir şey bilmek mümkün müdür? Bilinen şey, yani bilginin nesnesi ne türdür? Bu şey, nasıl bilinebilir? Bu türden sorularla, yani bilginin kaynağı, doğası ve sınırları ile ilgili sorunlarla epistemoloji ilgilenir. Bilginin kaynağı sorunu, epistemolojinin temel sorunlarının başından gelir. Bu nedenle ilkin, bilginin kaynağı veya kaynaklarının neler olduğuna bakılmalıdır. Bu sorun, epistemoloji alanında rasyonalizm ve empirizm arasında tartışmalara yol açmıştır. Çünkü bilginin kaynağı konusunda yaygın eğilimler, bilginin ya akıl ya da deney aracılığı ile ulaşıldığına dairdir. Bu durumda bu iki yetiden hangisinin bilgiye ulaşmakta daha fazla rol oynadığı sorunu gündeme gelir. Çıkış noktası olan bilginin kaynağı sorunu, hangi güç veya yeti aracılığıyla bilgiye ulaşıldığını araştırmayı zorunlu hale getirmiştir. Odak noktası, artık insanın bilgiye akılla mı yoksa duyularla mı ulaştığı olur. Bilginin kaynağının akıl olduğunu savunanlar akılcılar(rasyonalistler) olarak adlandırılırken, bilginin kaynağının deney olduğunu savunanlar ise deneyciler(empiristler) olarak adlandırılırlar.

Rasyonalizm; duyu algısından önce, temel bilgi kaynağı olarak akli ön plana çıkarır. "Bilgi ve bilimin yegane kaynağı ve sınama ölçütünün akıl olduğunu, onun malzemesinin temel bir takım ilkel kavramlardan tümdengelsel olarak türetildiğini öne süren eğilim epistemolojik akılcılık olarak tanımlanır"(Cevizci, 2010, s.50). Rasyonalist geleneğin temsilcilerinin kullandığı birden fazla kavram vardır. İdeler,

doğuşancılık, gerçeklik ve bilgi bunlardan bazılarıdır. Rasyonalistler, bilgiye akılla ulaşılabilceğini söylerken bazı yollara başvururlar. Bunlardan ikisi; sezgicilik ve doğuşancılıktır. Akılcılardan bazıları, sezgiyi ve doğuştan bilgiyi akli bilgi arasında sayar(Yalçın, 2016, s.12). Sezgicilik, bazı şeylerin yalnızca sezgi ile bilinebileceğini söyler. Sezgisel öncüllerden yola çıkarak argümanlara ulaşmak ise tümdengelimsel bir süreçtir. Bunlar rasyonel anlayış şekilleridir ve sonucunda a priori bilgilere ulaşılır. Rasyonalizmin diğere bir kanadı; doğuşancılıktır. Bu yaklaşım, aklın, doğası gereği doğuştan birtakım ilkeler veya düşünceler taşıdığını varsayar. Tıpkı sezgide ve tümdengelimde olduğu gibi doğuşancılık görüşünde de a priori bilgilerin varlığı kabul edilir. Bu a priori bilgiler aklın doğası gereğidir, deneye dayanmaz ve doğruluğunu deneyden almaz(Kılıç, 2014, s.457).

Rasyonalizm; bilginin kaynağının bu anlamda akıl olduğunu söylerken, duyu deneyiminin bazı doğuştan olan bilgileri açığa çıkarmak için ancak bir tetikleme unsuru olabileceğini ileri sürer. Rasyonalistlere göre, duyu deneyimi bilgi sağlamaz. Bu nedenle rasyonalistler matematik ve mantık gibi disiplinleri, akılsal bilginin nihai alanı olarak görürler. Akılcılık bakış açısıyla bakıldığında deneyim, matematik ve mantık gibi kesinlik vermez. Şimdiyle sınırlı ve tek tek şeyleri nesne edinen deneyim evrensel doğrulara ulaştıramaz. Gerçek doğrular, geçmiş, şimdi ve gelecek için geçerli olan genel ve evrensel doğrulardır.

Epistemolojik akılcılık, öne sürdükleriyle esas on yedinci yüzyıl filozoflarından Descartes, Spinoza ve Leibniz tarafından *Kıta Rasyonalizmi* adı altında empirizmin karşısında yer almıştır(Cevizci, 2010, s.50). Bu filozofların içinden önemli düşünceler öne sürmüş olan ve *doğuştan ideler* görüşüyle Locke'un eleştirisine maruz kalan Descartes'tir. Descartes için bilgiye ulaşmamızı sağlayan dört yeti vardır; anlık, hayal gücü, duyular ve bellek. Bunların arasında sadece anlık, gerçeği kavrama gücüne sahiptir(Descartes, 2014, 12. Kural). Bu nedenle bu yetilerden anlık hariç diğere üçü ya yardım edicidir ya da engelleyicidir. "...görme duyusu gördüğü nesnelere doğruluğu konusunda bizi koklama ya da işitme duyularından daha güvenli kılmaz; oysa anlığımız işe karışmazsa ne imgelemimiz, ne duyularımız bizi herhangi bir şeyden güvenli kılacaktır"(Descartes, 1998, s.42). Bu nedenle de anlık, diğere yetilerden en önde gelendir. Bizi kesinliğe ve doğrulara

ulaştıracak olan anlıktır. Descartes'a göre; anlıktan önce gelen hiçbir Şeyi tanımayız. O, uslamamalar yoluyla ortaya çıkabilecek olan başka apaçık doğruların; algımızdan kaynaklanmadığını dile getirir ve bunların anlığımızda bulunmalarını *doğuştan ide* olarak nitelendirir. Descartes için tüm apaçık doğrular ve Tanrı idesi bir bebeğin anlığında doğuştan bulunur. Bu tür kavram ve ideler deneyimle edinilmezler. Duyular, nesnelere temsil eden Şeyler değildir. Descartes'in görüŐünce akıl; doğuştan idelerin varlığından gelen tümel yargılar ile algı vasıtasıyla ulaşılan tekil yargıları yoğurur ve bilgiye ulaşır. Doğuştan diye nitelendirilen bu ideler her anlıkta bulunurlar. Algı yoluyla da belirginleŐtirilirler. Tek başına algı yeterli bir yol değildir. Akılın sahip olduğu doğuştan ideler sayesinde algı, bizi bilgiye ulaştırır. Tek başına algı bizi ŐaŐırtabilen bir yetidir. Tamamıyla ona güvenemeyiz ve kesin bilgiye ulaşmada algı yetersiz kalır. Descartes için, böylece fikirlerimiz  ayrı kaynaktan gelmektedir: Doğuştan ideler, dışarıdan gelenlerden üretilmiş ideler yani gözlem yoluyla elde etmiş olduğumuz ideler ve nihayet kaynağı imgelem olan yapay ideler. Descartes'in yapay idelerden bahsettiğini görmekteyiz ancak bu bir çelişki yaratmaz. Çünkü Descartes için, bu yapay ideler de doğuştan ideler vasıtasıyla oluşur.

Deneyci veya empirizim ise adından anlaŐılacađı üzere, bilginin kaynağının akıl olmadığını varsayar. Bu gelenek, tüm bilgilerin veya dünyaya dair anlamlı söylemlerin duyu deneyimiyle ilişkili olduğunu, mümkün duyu deneyiminin sınırlarının bilginin sınırları olduğunu öne sürer(Cevizci, 2010, s.555). Empirist geleneğin temelleri İlkçağ'a dayanır. En önemli temsilcileri; Epikürosçu okul ve Stoa okuludur. Epiküros'a göre hakikatin ya da doğru bilginin ölçütü; bize açık olana ulaşma imkanı veren duyu-algısıdır. Duyum ya da algılar, nesnelere suretleri duyu-organlarından içeri alındığında, bedeninin gözeneklerinden içeri girdiğinde ortaya çıkar ve bunlar, her zaman doğrudurlar(Cevizci, 2012a, s.103). Stoacılar ise, insan anlığını boş bir levha olarak grrlere. Bu nedenle, onların ne sürdüğü görüŐler Locke' un empirizmini nceler. Anlıkta bulunan her tür malzemenin, tüm bilginin temelinde izlenimler ve dolayısıyla duyu algıları vardır. Anlık, izlenimlerden hareketle, genel fikirler, kavramlar ve dolayısıyla tümel yargılar oluŐturulabilir(Cevizci, 2012a, s.106).Empiristler için tüm bilgiler sonuçta deneyime dayanırlar. Deneyim diyerek, beş duyu organımızın uyarılması sonucu oluşan bilinç durumu kastedilir. Tüm bilgilerin deneyime dayandığı görüşü, John Locke, George Berkeley, David Hume,

John Stuart Mill ve Russel tarafından savunulmuştur. Bu düşünürler için de anlık, başlangıçta boş bir levhadır. Üzerine konmuş olan işaretler öncelikle birer izlenimdir. İzlenimler daha sonradan bellekte birtakım tasarımlar üretir, üretilen bu tasarımlar çeşitli şekillerle birleştirilip, işlenir ve düşüncelerimiz oluşur. Bu nedenle, anlığımızda daha önceden duyulara değmemiş bir şey bulunmaz. Akıl, bize ancak düşüncelerimiz arasındaki bağlantıları verebilir. Deneyimci görüş, her zorunlu doğrunun analitik olduğunu dile getirir. Onlar, akılcıların sıklıkla başvurduğu mantık ve matematik gibi bilimlerin; doğru önermelerinin dünya hakkında bilgi vermediklerini dile getirirler. Her türlü bilgimiz, deneyimden gelir; ancak onlar belirli bir temellendirmeden bahsederler. En alttaki bilgiler deneyimden kaynaklanır, ama daha üstteki bilgiler alttaki bilgilerle temellendirilir. Üstteki bilgilerin kaynağına inildikçe, alt katmanda deneyimden kaynaklı bilgimiz çıkar.

Felsefe tarihinde birçok filozof, bilgiyi deneye dayandırmıştır; ancak deneyciliği sistematik bir şekilde ortaya koyan filozof, John Locke'tur. Temel eseri olan *'İnsanın Anlığı Üzerine Bir Deneme'*, empirist felsefenin sistematik bir sunumudur. Burada Locke, deneyciliğin ilkelerini temellendirmeden önce sorunlu bulduğu görüşleri inceler. Böylece kendi felsefi sorununu da belirlemiş olur. Locke, temelde doğuştan idelerin olmayacağını göstermek ister. *Doğuştan İdeler* düşüncesine yönelttiği eleştirinin amacı, bilginin kaynağı olarak aklı görenlerin iddialarını çürütmektir. Locke, bu eleştiriye *'İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme'* adlı eserinin birinci kitabında yer verir. Locke, eleştiriye öncelikle anlık üzerine araştırma yapmakla başlar. Anlık üzerine araştırma yapmak, insanları tüm öteki duyarlı varlıklar üzerine çıkardığı ve onlar üzerinde egemenlik kurmasını sağladığı için, Locke tarafından gerekli ve soylu bir araştırma olarak nitelenir. Zira anlığın sınırları hakkında bilgi sahibi olmak, insana, kavrayışını aşan şeylerin farkına vararak daha temkinli davranma imkânı sunar. İnsan, hangi konuda derin bir bilgisizlik içinde olduğunun bilincine vardığında, açık ve seçik bilgiye sahip olmadığı bir konuda kendisini ve başkalarını yanılığa sürüklemeyecek, nerede durulması gerektiğini bilecektir. Böylece amacı, anlığımızın sınırlarını belirleyerek, hangi konuda bilgili olduğumuzu; hangi konularda temkinli davranmamız gerektiğini göstermektir. "Şimdiki amacım bakımından, bir insanın ayırt etme yetilerini, bunların ilgili oldukları nesnelere üzerinde kullandıkları sırada incelemek yeterli olacaktır" (Locke,

2017, s.68) diyerek, anlığın hangi yönüyle ilgileneceğini açıklar. Locke, bu bölümde insan anlığını bilgi nesnesi haline dönüştürmeyi başarmıştır.

Locke'un doğuştan ideler fikrine yönelik eleştirileri üç aşamadan oluşur. Önce bir insanın gözlemlediği, anlığında bilincine vardığı idelerin kaynağını ve anlığın bunları edinme yollarını araştırır. İkinci olarak, anlığın bu idelerle hangi bilgiyi edindiğini ve bu bilginin kesinlik derecesini, kanıtını ve kapsamını gösterir. Son olarak, inanç ve sanının doğası ve temelleri üzerinde kimi araştırmalar yapar.

Fakat belirtmek gerekir ki, Locke'un girişimi, Descartes'in yaptığı gibi bütün bilgimizin kendisi üzerine inşa edeceğimiz temel bir ilke arayışı değildir. Locke için öncelikli konu, bilgi ediminin nasıl gerçekleştiğidir. Locke'a göre doğuştan olduğu savunulan ilkeler ikiye ayrılır:

- 1) Spekülatif İlkeler: Öz sözlerdir. Mantığın "bir şey ne ise odur" türünden temel aksiyomları bu ilkeler arasında bulunur.
- 2) Pratik İlkeler: Eylemlerimizi kendisine göre düzenlediğimiz ilkelerdir. "insanların genelde sözlerini tutmaları" türünden ahlaki ilkelerdir(Cevizci, 2012a, s.153).

Locke, doğuştan spekülatif ilkelerin var olmadığını, buna dair argümanların geçersizliğini kanıtlayarak gösterir. Locke için bir bilgiyi nasıl edindiğimizi göstermek, aslında onun doğuştan olmadığını kanıtlamaya yeter. Ancak Locke, argümanlara getirdiği cevaplarla bunu gerekçelendirir. Spekülatif İlkeler ile ilgili karşı çıktığı argümanlardan ilki Genel Onay Kanıtıdır. Locke, bir şeyin herkes tarafından kabul edilmesinden, mantıksal olarak onun doğru olduğu sonucunun çıkmayacağını ve bir şeyin herkes tarafından kabul edilmesinin, o şeyin gerçekten bilindiği sonucunun çıkmayacağını dile getirir. "Bir şey neyse odur" ve "Aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır", üzerine genel onaylama yoktur. Locke, daha sonra bazı özsözlerin anlığa kazanmış olacağı argümanına karşı çıkar. Çünkü çocuklar, budalalar ve benzerleri onları bilmezler. Bu konuda onların en ufak bir anlayışları yoktur ve ruha kendisinin algılayamayacağı ya da kavrayamayacağı

doğruların önceden kazanılmış olduğunu söylemek çelişkiye düşmektir. Bu özsözleri, aklın keşfettiği durumu da doğru değildir. Akıl vasıtasıyla bilinen her bilginin, doğuştan kazanıldığı söylenemez. Aklın bize öğrettiği kesin doğrular, doğuştan olmadıkça, keşfetmek için akla gerek duyduğumuz bir şeyin bizde doğuştan bulunduğu düşünülemez(Locke, 2017, s.74).

Locke ikinci olarak, bir önermenin kolay algılanmasının, kanıt olarak gösterilmesine karşı çıkar. Eğer bir önerme işitilip anlaşıldığı anda hemen onaylanıyorsa, doğuştan olduğu söylenir. Fakat Locke'a göre bunu kabul edenler, kendilerini çok zengin bir doğuştan ilkeler birikimi içinde bulacaktır. Çünkü bu özsözlerin doğuştanlığını kabul etmek; sayılar üzerine birçok önermenin de doğuştanlığını kabul etmektir. Ayrıca bu özsözlerin işitilinceye kadar bilinmez oluşları da doğuştan olmadıklarını kanıtlayıcı niteliktedir.

Locke, Spekülatif İlkeler'den sonra, Pratik İlkeler'in de doğuştan olduklarını söyleyenlerin iddialarını ele alıp değerlendirir. Bu konuda yine karşımıza genel onay kanıtı çıkar. Locke'a göre; ahlaki ilkelerin evrensel koşulunun gerçekleşmesi, teorik ilkelerden daha düşük bir ihtimal taşır. Çünkü ahlaki değerlere bütün insanlar tarafından bağlanılmadığını, insanlığın genel olarak kabul ettiği tek bir ahlaki ilkenin bile olmadığını dile getirir. Ahlak ilkelerine neden uyulmadığı sorusuna, insanların her biri kendi mutluluklarına göre farklı bir cevap verir. Eğer ahlaki ilkeler doğuştan olsaydı, aynı ahlaki ilkeler aynı sebepten dolayı kabul edilirdi. Locke, ahlaki ilkelerin kanıtlama gerektirdiğine dikkat çeker. Eğer bu ilkeler kanıtlama gerektiriyorsa, doğuştan olduğunu söylemek saçma olur. Doğuştan olsalardı, doğruluğunu belirtmek için herhangi bir kanıt ya da sebebe ihtiyaç duyulmazdı. Doğuştan idelerin (eğer olsalardı), doğruluğunu belirtecek bir kanıt ya da onaylamak için bir sebep gerektirmeyecek bir biçimde apaçık olması gerekirdi. Oysa ona göre *ışığını kendi içinde taşıyan*, bu tür ideler yoktur ve ahlâkî ilkeler, ışığını kendi içinde taşıyan bir karaktere sahip değildir. Ortak kabul edilen bazı ilkeler de Locke'a göre tembellikten kaynaklanır. Benimsenen ahlaki ilkeler doğuştandır; izahı yapıldığında, araştırmaya gerek duymadan birçok kişi, tembelliğinden dolayı işine geldiği için bu ilkeleri kabul etmektedir.

Locke'un, ahlak ilkeleri üzerine yaptığı bu çürütmeler, aslında Tanrı idesinin doğuştan olmamasının bir parçasıdır. Çünkü ahlak ilkelerinin varlığı, Tanrı'ya bağlıdır. Locke için, Tanrı idesi de doğuştan değildir. Tanrı idesi doğuştan değilse, ona bağlı olan ahlaki ilkelerin de doğuştan olmadığı sonucuna; okuduğu seyahat ve keşif kitaplarına tekrar bakarak, edindiği herkeste Tanrı idesinin bulunmamasıyla ulaşmıştır(Woolhouse, 2011, s.264).

Locke doğuştan ahlaki ilkelerin bulunup bulunmadığını, *'Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler'* adlı eserinin üçüncü bölümünde de araştırır. O burada, çocuklar, bilgisiz insanlar ve bu ahlaki ilkelerden haberi olmayanların, ruha doğuştan gelen bilgilerin olmadığını kanıtladığını ileri sürer. Locke'a göre, bilgisiz insanların bu ilkeleri bilmemesi, ahlaki ilkelerin doğuştan olmamasına yeterli bir kanıttır. Locke, ahlaki ilkeler doğuştan olsaydı, mantık ilkelerinin de doğuştan gelebileceğini yazmıştır; ancak mantık ilkelerini biz başkalarından gözlemler veya öğreniriz.

“Eğer tabiat kanunu insanların ruhlarına nakşediliyorsa, küçük çocukların, cahil insanların ve herhangi bir kurum, kanun ve bilgiye sahip olmaksızın tabiatla uyum içinde yaşadıkları söylenen ilkel kabilelerin bu kanunu bilmemeleri ve anlamamaları nasıl söz konusu olmaktadır? Bu insanların tamam, dışarıdan gelip akli başka yöne çekebilecek fikirlerin tesirinden uzaktır; onlar başka bir kaynaktan ödünç alınmış, tabiatın buyruklarını bozacak, silecek veya ortadan kaldıracak kanaatleri öğrenmemektedirler.”(Locke, 1999a, s.37)

Locke bu tespitlerle, artık rahatlıkla anlığın doğuştan boş bir levha olduğunu; hiçbir ide bulundurmayan boş bir kağıt olduğunu varsaymak için gerekli veriye sahip olduğunu düşünür. Bunun sonucunda da, bilginin bütün malzemesinin deneyden geldiğini söyler.

Böylece karşımıza, üzerinde durulması gereken iki kavram çıkar; ide ve deney. Locke, ideyi anlığın düşünme sırasındaki nesnesi olarak tanımlar. Deney ise, bu ideleri temin eden kaynaktır. Locke, deneyi ikiye ayırır. Birincisini duyum; ikincisini ise düşünüm olarak adlandırır. Locke bütün idelerimizin kaynağının bu ikisi olduğunu, deneyimden gelmeyen hiçbir idemizin olmadığını dile getirir ve insanların ilişki kurdukları değişik nesnelere göre de değişik ideler edinebildiğini

söyler. Fakat ideler arasında olabilecek bir karışıklığı kabul etmez. Onun için karışıklık, idelerden kaynaklı değil, onları ifade etmek için kullandığımız isimlerden kaynaklıdır. Locke, ideleri ikiye ayırır: Basit İdeler ve Karmaşık İdeler.

Basit ideler, başka idelere ayrılmayan, anlıkta tek biçimli bir kavramdan ibarettir. Basit idelerin bir kısmı tek duyuyla, bir kısmı da birden fazla duyu aracılığıyla anlığa ulaşır. Kimi ideler düşünüm aracılığıyla, kimisi ise duyum aracılığıyla anlığa ulaşır. Öncelik duyumdadır ve anlık, bu durumda pasiftir. Bu aşama, algılama olarak adlandırılır. Algılama aşaması, bilgi edinme sürecimizin ilk aşamasıdır; çünkü bu aşamada duyularımız, istesek de istemesek de, nesnelere idelerini anlığımıza ulaştırır. Locke tek bir duyudan gelen idelere örnek olarak yumuşaklık, sertlik, sıcaklık, soğukluk ve renk gibi ideleri verir. Birkaç duyudan gelen idelere örnek olarak ise şekil, hareket ve yer kaplama gibi ideleri verir. İç deneye elde edilenler, düşünme ve istemedir. Hem iç hem de dış deneye elde edilenler ise haz, acı ve varlık gibi idelerdir. Tüm bu sözü geçen basit ideler sadece deneye oluşurlar. Locke, denemesinde ayrıntılı olarak bu idelerin hepsinin, deneyden geldiğini gösterir. Locke bunların yanı sıra, nesnelere anlığımızda belirli ideler oluşturabilecek güçte olduklarını söyler. Bunları nitelik olarak adlandırır ve üç kategoride inceler(Locke, 2017, s.127). Birincil nitelikler olarak adlandırdıkları; yer kaplama, katılık gibi idelerdir ve bunlar temel nitelikler olarak sayılırlar. İkincil nitelikler olarak adlandırılanlar; renk, ses gibi idelerdir ve bunlar varlığa ait değildir; sadece duyum üretme gücüne sahiptirler ve duyu organlarımız için vardır. Duyu organlarımıza göre olduğu için herkesin algılamasına göre farklılık gösterirler ve bu nitelikler nesne de değildir; nesne sayesinde vardır. Üçüncü tür niteliği ise Locke, *güç* olarak adlandırır. Bu, birincil niteliklerin özel yapısına bağlıdır, ancak bir başka cismi etkiler ve onda belirli değişimler yaratır. Örnek olarak ise güneşte mumu ağartma veya ateşte kurşunu eritme güçlerinin olması verilebilir.

Karmaşık ideler, basit idelerin bir araya getirilmesinden meydana gelir. Bu ideleri edinirken anlık, aktiftir. Anlık, karmaşık ideleri ise üç şekilde oluşturur. İdeleri birleştirerek, birbirleriyle kaynaştırmadan yan yana getirerek yani düzenleme yöntemiyle ve soyutlayarak. Soyutlama sayesinde anlık genel ideleri yapar, çünkü anlığın vermiş olduğu ideler sonsuz sayıdadır ve her bir ideye isim vermek

olanaksızdır. Basit idelerin oluşturduğu bu karmaşık ideleri de Locke üç gruba ayırır. Bunlar; kipler, cisimler ve bağıntılardır(Locke, 2017, s.144). Kipler kendi kendilerine var olmayan, tözlerin eklentileri olarak görülebilen karmaşık idelerin aldığı addır. Örnek olarak, üçgen, minnet vb. sözcüklerin imlediği ideler verilebilir. Locke, kipleri de basit ve karışık olmak üzere ikiye ayırır. Basit kipler, başka idelerle karışmayıp aynı basit idenin çeşitlerinden oluşur. Karışık kipler ise birçok türden basit ideler tarafından oluşturulurlar. Cisimleri Locke, tözler olarak adlandırır ve bunlar kendiliğinden var olan basit idelerin bileşimleridir. Tözlerin de iki tür idesi vardır. Birincisi; bir insan ya da bir koyun idesi gibi, ayrı varoluşlarıyla, tek tözlerin idesidir. İkincisi de bir ordu ya da koyun sürüsü gibi bunlardan birçoğunu birlikte bulunduran idelerdir(Locke, 2017, s.145). Üçüncü tür bağıntı idesi ise, bir mukayese etme durumudur. Bir ide, bir başkasıyla karşılaştırılır.

Locke'un, ideleri inceleyip, türlere ayırıp tartıştıktan sonra bilginin kesinliğini, açıklığını ve genişliğini göstermesi beklenir. Fakat Locke, bunlara geçmeden önce epistemolojik sorunların büyük bölümünü oluşturduğunu düşündüğü dil sorunları üzerinde konuşur. Locke için, "ideler ile sözcükler arasında öylesine sıkı bir bağlantı bulunur ve soyut idelerimiz ile genel sözcükler arasında öyle değişmez bir bağıntı vardır ki, önce dilin doğasını, kullanımını ve imlemini incelemedikçe, hepsi de önermelerden oluşan dilimizden açık ve seçik olarak söz etmek olanaksızdır." (Locke, 2017, s.40) Çünkü Locke'da, bilginin gerçekliğine yönelik olan ölçüt sorunu aslında dile yönelik olan bir gerçekliğin ölçüt sorunu ile iç içe bulunur. Fakat bu ilişki arasındaki bağın eksikli ve yetersiz olduğunu öne sürer.

Tanrı insanı toplumsal bir varlık olarak yaratmıştır; toplumun en güçlü aracı ve ortak bağı olacak olan dili vermiştir. İnsan, doğası gereği, sözcük adı verilen düzenli sesleri çıkarmaya eğilimlidir. Dilin yetkinliğinin yeterli olması için birçok tikel şeyi kapsayacak biçimde kullanılmalıdır(Locke, 2017, s.284). Aksi halde her tikel için bir seçik ad gerekli olacak ve kullanılması karıştırılabilecektir. Tek bir sözcüğün birçok tikel göstermesi sağlandığında yeni bir aşamaya ulaşılmış olunur. Soyutlama ile benzer olan şeyler bir araya getirilip, tümel kavramlara ulaşılır.

Locke için bilgi, iki ide arasındaki uyuşma veya uyuşmazlığın algılanmasını ifade eder. Bu tür bir algının bulunduğu yerde bilgi de vardır. Locke, bilgimizin derecelerine değinmeden önce bilginin değişik anlamlarının ele alınmasının uygun olacağını söyler ve bunları ikiye ayırır: Edimsel bilgi ve alışkısal bilgi. Edimsel bilgi; idelerin uyuşması ya da uyuşmaması üzerine veya bunların arasındaki bağıntılar üzerine anlığın şimdiki görüşünü ifade etmektedir yani tekrarlanmayan bilgidir. Alışkısal bilgi adını verdiği ikinci anlam ise; anlığın bir önermeyi ortaya çıkaran idelerdeki uyuşma veya uyuşmazlığı açıkça görmesi ve önerme ne zaman düşünülse ona uygun yönü hiç duraksamadan görüp, kabul etmektir. Yani tekrar sonucu oluşan bilgidir(Locke, 2017, s.359). Bilgimizin dereceleri hakkındaki düşüncelerine geldiğimizde ise Locke'un, üç kesinlik kriteri kabul ettiğini görmekteyiz. Bu kriterler sezgisel bilgi, kanıtlayıcı bilgi ve duyusal bilgidir. Sezgisel bilgide şeyleri kanıtlama amacı güdülmez. Locke için bu tarz bilgiler, gözün ışığı algılaması gibi doğruya sadece ona yönelerek varılır. Anlık, ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamayı net olarak göremediği zaman devreye başka ideleri aracı olarak sokar ve bu aracı idelere ise kanıtlar denir. Kanıtlayıcı bilgi budur. Sezgisel ve tanıtlayıcı bilgi dışında kalan bilgiler tam olarak bilgi olarak değerlendirilmese de dereceleri bağlamında bilgi olmaktadır. İnsan ve Tanrı'nın mevcut sınırları dışında kalan her türlü bilgiyi biz, duyular aracılığı ile edinmekteyiz. Duyusal bilgiler algılandıkları müddetçe vardır ve algı olmadıkça olmazlar.

Bu çalışmada, tüm bunların ışığında, Locke'un idelerin kaynağı hakkındaki görüşleri incelenmektedir. Bu nedenle Locke'un temelde hangi görüşlere karşı çıktığı, hangi argümanları reddettiği, hangi argümanlarla iş yaptığı, kimleri etkileyip, kimlerden etkilendiği meseleleri detaylı olarak ele alınmaktadır. İlk, Locke'un doğuştan idelere yönelttiği eleştiriler incelenecektir. İkinci olarak kendisinin idelerin kaynağı olarak neyi gördüğü açıklanıp; Locke bağlamında ideler incelenecektir. Üçüncü olarak idelerle arasında sıkı bir bağlantı olduğunu düşündüğü sözcükler ele alınacaktır. Son olarak ise; bilgi hakkındaki görüşlerine yer verilecektir ve çalışmamız toplamda dört bölümden oluşacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DOĞUŞTAN İDELER ELEŞTİRİSİ

Locke, bütün bilginin deneyden kaynaklandığı görüşünü sunmadan önce, önünü temizlemek için doğuştan ideler öğretisini çürütmeyi zorunluluk olarak görür. Bu nedenle, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* eserinin ilk bölümünü doğuştan düşünceleri eleştirmeye ayırmıştır. “Locke, doğuştan bilgiye karşı çıkarken, aslında Tanrı’nın insanlara verdiği şeyin gerekli ve faydalı bilgiler değil, onları edinme yolları olduğunu savunur”(Baykent, 2017a, s.182-183). Locke yapmış olduğu bu eleştiriyi insanın anlığı üzerine yaptığı bir araştırma ile yürütür ve anlık üzerine bir araştırma yapmanın yararlı ve gerekli olduğunu düşünür. “İnsanı öteki duyarlı varlıkların üzerine çıkararak ve onlar üzerindeki üstünlüğünü ve egemenliğini sağlayan şey anlık olduğuna göre, bunun, soyluluğu açısından bile araştırmak için çabamıza değer bir konu olduğu açıktır.”(Locke, 2017, s.67). Locke’un amacı, insan bilgisinin kaynağını, kesinliğini ve genişliğini; aynı zamanda inancın, sanının, onaylamanın temellerini ve derecelerini araştırmaktır. Yani amacı aslında, bilgi ve sanı arasındaki ayrımı belirlemektir. Bu amaç bakımından, “insanların ayırt etme yetilerini, bunların ilgili oldukları nesnelere üzerinde kullandıkları sırada incelemek yeterli olacaktır.” (Locke, 2017, s.68). Anlık ile ilgilenmek, bunun üzerine bir felsefe yapmak, soyut kavramlarla iç içe bulunmak demektir. Zihinsel soyutlamalarla işe başlamak, içinden çıkılması zor bir sorundur ve bu durum, filozofu evrensel ve soyut olan ile uğraşmaya iter(Altuner, 2012, s.109).

Locke, eğer anlığın sınırlarını gösterebilirse, insanlar, kendi anlıklarının sınırlarını aşan şeylere karışma hususunda sakınlı davranacaktır. İnsanlar, bilgisiz olduklarını düşündüğü şeylerde aslında bu şeylerin anlıklarının sınırları dışında olduğunu anlayacaklardır. Herkes kendi sınırını bilecektir. Her şeyi bilen kişilere özenmek ve soru sormak ortadan kalkacaktır. İnsan bilgisinin sınırlarını bilmek, daha temkinli davranmaya yol açacaktır. Anlık üzerine yapılan bu araştırma sayesinde, anlığın güçleri ve bu güçlerin nereye kadar uzanabileceği öğrenilirse, erişilebilir olanla yetinmeyi öğrenmiş olacağız. Ancak biz anlığın gücünün nereye kadar uzandığını, sınırlarımızın ne olduğunu bilmezsek; hakkında bilgimizin olmadığı şeylerde tartışmaya, başkalarına özenmeye ve bir işe kalkışıp başarılı olunmadığı takdirde oluşan moral bozukluğuyla yaşarız. Söz konusu olan bu araştırma kısaca, neyin bilinip neyin bilinmeyeceğinin bilincinde olunmasını ve bu durumda bilinmeyen konularda yorum yapılmamasını sağlar(Durhan, 2012, s.8).

Kendi gücümüzü ve yeteneklerimizi bilmek, neleri başarabileceğimizi bilmeyi sağlar. Başarılabilir şeyler bilirse iş yapma hevesi artar. Anlıktan neler beklenilebileceği bilinir. Kişi, kendi yeteneklerini aşan şeyleri istemez. Anlıktan neler beklenilebileceğinin değerlendirilmesinin yapılması kuşkuculuktan, her şeyi sorgulamaktan ve aylıklıktan kurtulmayı sağlayacaktır. Locke bunun için denizci örneğini verir. Bir denizci, tüm okyanusun derinliklerini bir iple ölçmeyecek olsa bile o ipin uzunluğunu bilmesi ona büyük yarar sağlayacaktır. Gemisini parçalayacak olan sığıklıklarda ip onu uyaracaktır ve kendisine yararlı olacak derinliğin uzunluğunda olması yetecektir. İpin uzunluğu ve okyanusun derinlikleri ile ilgili daha birçok şeyi öğrenmeye çalışsa da ona yarar sağlayacak olan, işine yarayacak kadar olanını bilmektir.

“İnsanın bu dünyadaki durumu içinde bulunan bir ussal yaratığını, kanılarını ve onlara bağlı olan eylemlerini yönetebileceği ve yönetme zorunluluğu için gerekli ölçüleri bulabilirsek, başka kimi şeylerin bilgimizin dışında kalmış olmasından canımızın sıkılması gerekmez.”(Locke, 2017, s.70)

Bu arayış, bilgi ve sanı arasındaki sınırı çizer. Locke, bu sınırları ararken izleyeceği yolu şu şekilde sıralar:

1) İnsanın gözlemlemiş olduğu ve anlıkta bilincine varmış olduğu kavramların kaynağını ve anlığın bunları hangi yollarla edindiğini araştırma,

2) Anlığın, ideler ile hangi bilgiyi edindiğini ve bu bilginin kesinlik derecesini, kanıtını ve kapsamını gösterme,

3) “İnan ve sanının doğası ve temelleri üzerine kimi araştırmalar yapacağım: bunlarla, doğruluğu üzerine kesin bilgi edinmediğimiz bir önermeyi doğru olarak onaylamamızı anlatmak itiyorum. Böylece onaylamanın nedenlerini ve derecelerini inceleme fırsatını bulacağız.”(Locke, 2017, s.69)

Locke, neden anlık üzerine bir araştırma yapmanın gerekli olduğunu ve izleyeceği yolu açıkladıktan sonra deneme boyunca, *ide* sözcüğünü neden çok sık kullandığını açıklar:

“Bir insanın düşünmesi sırasında anlığın nesnesi olarak ortaya çıkan her şeyin yerini tutacak en iyi terim bu olduğu için, onu düşlem, kavram, tür ya da düşünme sırasında, zihnin, üzerinde kullanıldığı her şey ne anlama geliyorsa, onu anlatmak için kullandım.”(Locke, 2017, s.71)

İnsanların anlıklarında bu tarz idelerin bulunması; kabul edilebilir bir durumdur ve herkes kendinde olan idenin bilincine varır. İde, Locke’un belirttiği gibi; düşünme sırasında anlığın nesnesi olarak ortaya çıkan her şeydir. Bu nedenle ilk olarak idelerin anlığa nasıl girdiğinin araştırılması gerekir. Unutulmaması gereken, Locke’un asıl amacı kuramın kendisi üzerinedir; herhangi bir kişiye değil.

Zihnimizde birtakım ideler bulunur. Platon’dan beri yaygın olan görüş anlığımızda doğuştan ilkelerin var olduğu yönündedir. Bu görüşe göre insanların, doğruluğu üzerinde ortak bir kabule vardığı bir takım ilkeler bulunur. Ve bu ortak

kabulden dolayı bunların doğuştan geldiği düşünülür. Bu ilkeler; spekülâtif ve pratik ilkelerdir.

Locke, genel kabulün olmasının; hiçbir şeyin doğuştanlığını kanıtlamayacağını söyler. Öncelikle genel kabule dayanmış olan bu uslamaların bir sakıncası bulunur. Bütün insanların uzlaştığı konularda, bu uzlaşmaya varılmasının başka bir yolunun gösterilmesi-ki Locke bunun için uğraşır- bu konular doğru olsa bile onların doğruluklarını değil, doğuştan olmadıkları kanıtlayacaktır. Doğuştan olup olmadıkları ile doğru olup olmadıkları arasında herhangi bir bağlantı bulunmaz. Üzerinde uzlaşmış olan bazı yargıların doğru olması, doğuştan bilindiğinin kanıtı değildir. Ortaçağ Avrupası'nın genel kabulü olan, Güneş'in Dünya'nın etrafında döndüğü kabulü bu duruma örnek olabilir(Oral, s.8).

Doğuştan idelerin olmadığı gösterilirken, ilkin spekülâtif ilkelerden hareket edilir. “Bir şey ne ise odur” ve “Aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” gibi soyut olan düşünsel doğruların üzerinde herhangi bir genel kabul bulunmaz. Bu genel kabul, anlıkta doğuştan birtakım idelerin bulunduğu yanlışlığının oluşmasına neden olmuştur. Fakat Locke için bu genel kabul, aslında böyle ilkelerin olmadığını gösterir. Bütün insanların, üzerinde hemfikir olduğu bir genel ilke olmadığını varsayar. Böylesine kabul görmüş olan ilkelerin sorgulanmasının tuhaf karşılanacağını Locke biliyordu; fakat bunların genel kabulden çok uzak olduklarını söylemekten çekinmedi. Çünkü Locke için, bu önermeler üzerinde bütün insanlar tarafından genel bir kabulün olması olanaksızdır.

Çocuklar, budalalar ve benzerleri bu tür önermeleri bilmezler. “Çünkü öncelikle bütün çocukların ve budalaların onlara ilişkin en ufak bir anlayış ya da düşüncelerinin olmadığı açıktır.”(Locke, 2017, s.73) Budalaların, çocukların ve benzerlerinin bu tür önermeleri bilmedikleri halde; ruhlarına kendisinin algılamadığı veya kavramadığı doğruların doğuştan kazanmış olduklarını söylemek, bir çelişkiye yol açar. Bu eksiklik, doğuştan idelerde olması gereken genel kabulü ortadan kaldırır. Anlığa, algılamamış olduğu şeylerin kazındığını söylemek anlaşılabilir görünmektedir. Bir şeylerin anlığa kazanmış olması, belli doğruları algılanabilir kılmayı gerektirir. Daha önceden algılanmamış veya algılanmayacak olan bir şey

anlıkta bulunamaz. Locke'un bu düşüncesi *zihinsel saydamlık* tezi olarak da bilinir (Baykent, 2017a, s.183). Böylece budalarda ve çocuklarda bu önermelerin herhangi bir izlenimi kazılı olsaydı, kaçınılmaz olarak algılanmaları ve bilinmeleri gerekirdi. Böyle bir durum söz konusu olmadığına göre çocuklarda ve budalarda bu tür önermelerin bulunmadığı çok açıktır. Doğal olarak anlığa kazanılmış olan kavramlar olmadıklarına göre doğuştan ideler fikri yanlıştır. Zira eğer kazanılmış kavramlar olsalardı, bilinemez olmaları olanaksızdır.

Bir kavramın, hem anlığa kazanılmış olduğunu söyleyip hem de aynı zamanda anlığın onu bilmediğini ve henüz ayrımına varmadığını söylemek; adeta o izlenimi yok saymaktır. Anlığın hiçbir zaman bilincine varmamış olduğu bir önermenin, anlıkta bulunduğu söylenemez. Fakat bu şekilde olan bir tek önerme bulunsa bile bu önermeden dolayı doğru olan ve anlığın onaylayacağı bütün önermelerin, anlıkta kazılı olduğu söylenebilir. Çünkü böyle bir şeyin söz konusu olması, anlığın onu bilebilecek kapasitede olduğunu gösterecektir. Böylece anlığın hiç bilmediği ve ne kadar uzun yaşasa da bilemeyeceği doğrular, doğuştan kazılmış olabilirler. Bu anlığa kazanma işlemi eğer anlığın bilme kapasitesiyle alakalı ise insanların bildiği ve bileceği doğruların tümünün doğuştan olması gerekirdi. Ancak bu durum yalnızca, uygun olmayan bir konuşma biçimi olarak kalırdı. Doğruların hepsinin anlıkta ya doğuştan bulunması ya da doğruların anlığa sonradan gelmesi gerekir. Bir insanın onları ayırt etmeye çalışması boşunadır (Locke, 2017, s.74).

Bu tarz güçlüklerden kurtulmak için verilen bir diğer yanıt ise insanların, bu doğruları ancak akli kullanmaya başladıktan sonra bilebilecek olmalarıdır. Locke için bu yanıt, ya insanların akıllarını kullanmaya başlamasıyla doğuştan olduğu varsayılmış olan doğruların bilinebileceği anlamına ya da insanların akıllarını kullanmalarının, yalnızca bu ilkelerin keşfedilmesinde yardımcı olduğu ve bilmelerinde kesinlik sağladığı anlamına gelir. Eğer insanlar bu ilkeleri akıllarını kullanarak buluyorsa ve böylece bu doğruların doğuştanlığının kanıtı olduğu düşünülüyorsa bu yanlış bir yaklaşımdır. Akıl vasıtasıyla kazanılan her bilgi anlıkta kazanılmıştır varsayımı, aksiyom ile teorem arasında herhangi bir ayrım bırakmaz. Aksiyom ve teorem, aklın kullanımıyla yapılan buluşlardır ve bu yönde düşünen herkesin elde edebileceği bilgilerdir.

İkinci anlama gelen, bunları aklın keşfettiği yanıtı da doğru değildir. Eğer doğuştanlığı savunanların dediği gibi akıl, daha önce bilinen ilkelerden bilinmeyenleri çıkarma yetisi ise; bu kişiler aynı zamanda nasıl doğuştan olduğunu varsaydıkları ilkelerin akıl tarafından keşfedildiğini düşünebiliyorlar? “Usun(aklın) bize öğrettiği bütün kesin doğrular doğuştan olmadıkça, keşfetmek için usa gerek duyduğumuz bir şeyin bizde doğuştan bulunduğu düşünülemez.”(Locke, 2017, s.75-76). Anlığa önceden kazanmış olan şeyin, algılanmadığı müddetçe bilinmesinin olanaksız olduğu durumda, görmek için akla ihtiyaç var ise gözümüzün gördüğü nesnelerin görülebilmesi içinde akla ihtiyaç duyulması gerekir. Bu durum aslında, bir kimseye daha önce bildiği bir şeyi yeniden akıl yardımıyla buldurmak demektir. Eğer akıl yardımıyla keşfedene kadar anlıkta kazanmış olan doğrular bilinmiyorsa insanlar, bu doğruları aynı zamanda hem biliyor hem de bilmiyor tutarsızlığına düşerler.

Eğer aklın kullanımına erişildiği zaman bu doğruların bilindiği ve onaylandığı ve çocuklarında akıllarını kullandıklarında bu özsözleri bildikleri söylenmekteyse bu, ilk olarak yanlış bir söylemdir. Çünkü çocukların, akıllarını kullanmaya başladıkları ilk dönemlerde de anlıklarında “aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” gibi özsözlerin bulunmadığı açıktır. Aklın kullanılmaya başlandığında bu özsözlerin bilinebilir olduğu yargısı da yanlış bir hükümdür. Hatta cahil ve ilkel olan insan toplulukları bu gibi önermeler üzerinde akıllarını kullandıkları zaman dahi düşünmemiş olarak yıllar geçirebilmektedir. İnsanlar akıllarını kullanmaya başladıkları zaman bile bu özsözlerin içerdiği soyut olan ideler, hemen anlıkta oluşmaz. Bu durumda, özsözlerin doğuştan anlığımıza kazılı olduğu söylenemez. “Bu özsözler gerçekte sonradan bulunmuş şeylerdir.”(Locke, 2017, s.77)

Aklın kullanılmasıyla, bu özsözlerin bilinmeleri ve onaylanmaları aynı zamana denk gelseydi bile bu durum, doğuştan olduklarının kanıtı olamazdı.

“Bir kavramın, tamamıyla ayrı bir işlevsel alanı olan bir zihinsel yeti kendini gösterdiğinde gözlemlenmesi ve onaylanmasına dayanılarak varoluşun en başında zihne doğa tarafından işlendiğini söylemek hangi mantığa sığar?”(Locke, 2000, s.55)

Anlığın malzemesi olarak nitelendirilen idelere ulaşılmasını sağlayan adımları Locke, şu şekilde sıralar; öncelikle duyular, tikel ideleri içeri alırlar ve boş bir levha olan anlık, adım adım bu tikel ideleri belleğe yerleştirir. Anlık burada ideleri adlandırmaya başlar, daha sonra daha da ileriye giderek bunları soyutlayıp, genel adlar oluşturur. Böylece anlık, genel adları kullanmayı öğrenir ve mantıksal yetisini uygulayacağı gereçler olarak ifade edilen ideler ve dil ile donanmış olur. Bu gereçler günden güne artıp, akla kullanım alanı açıldıkça aklın kullanılması da günden güne artacak ve göze çarpar hale gelecektir(Locke, 2017, s.78). Böylece, bilginin iç aşamalarının duyum ve bellek olduğu görülür.

Burada Locke için dikkat edilmesi gereken husus; bazı doğruların anlıkta çok önceden bulunmasına rağmen bunun, o doğruların doğuştan olduklarını göstermeyeceğidir. Çünkü çocukların ilişki kurmuş oldukları şeyler öncelikle duyularımızda en çok etkiyi bırakmış olan idelerin bilgisidir. Sözcük kullanımından veya aklın kullanılmasından önce bu idelerin farkına varılır. Bu tarz anlığa kazanmış olan idelerden birbiri ile uyuşanları veya uyuşmayanları insanlar belki de akıllarını kullanmaya başladıklarında hemen sonra görecektir. Akli kullanmaya başladıklarında görmeleri ve hemen onaylamaları doğuştan olduklarını kanıtlamaz. Çünkü bu durum saçmadır. İsimleri henüz öğrenilmemiş olsa da iki şey arasındaki fark rahatlıkla bilinebilir. Acı ile tatlı yendiğinde adlarının bilinmemesi, tatlarda herhangi bir değişikliğe yol açmaz. Bir çocuk yediye kadar saymaya başladığında henüz eşitliğin anlamını ve idesini öğrenmediyse, yedinin üç ile dördün toplamına eşit olduğunu bilemez. Sözcükler açıkladığı zaman, önerme onaylanacaktır. “Fakat o zaman kolayca onaylaması bunun bir doğuştan doğru oluşundan gelmediği gibi; onaylamanın o zamana dek gecikmesi de usunu(aklını) kullanamadığından değildir.”(Locke, 2017, s.79) Terimler, açık seçik hale getirilerek öğrenilir. Buradaki tartışma, kavram ile terim arasındaki farkı öğrenmekle giderilebilir. Çocuklar, bu önermenin doğruluğunu da, bir şeftali ile dolabın aynı olmadığını nasıl öğrendiyse o yoldan öğrenecektir ve daha sonra “aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” önermesini de o yolla öğrenecektir. “...zaman ve gözlemin o ideleri kendisine öğretmesi gerekir...”(Locke, 2017, s.79)

İnsanların akıllarını kullanmaya başlamasının, doğuştan olduğu varsayılan doğrular ve daha sonra kazanılan doğrular arasında herhangi bir ayırım olduğunu kanıtlayamaması sonucu, bazı kişiler hemen yeni bir sav ortaya atmak istemişlerdir ve özsözler denilen şeylerin önermelerinin öğrenilip, kullanılan terimler anlaşıldıktan hemen sonra benimsediklerini söylerler. Bu durumda, bir evrensel onaylama sağlanacağı ve tüm insanların(çocuklar dahil) bu önermeleri hemen onayladıkları görüldüğünden, doğuştanlığı kanıtlamaya yetebileceği sanılmıştır. Ancak Locke bu düşünceye karşılık bir soru sorar: Bir önerme ilk işitildiğinde, terimlerinin anlaşılıp hemen onaylanması doğuştan ilkenin kesin göstergesi olur mu olmaz mı? Buna verilecek cevap hayır ise; genel kabul karşıtı bir şey öne sürülmüş olunacaktır. Cevap evet ise; bu sefer işitilir işitilmez onaylanan tüm önermeler doğuştan olduğu kabul edilmek zorunda kalacaktır. Bu görüşü savunanların, sayılar dahil birçok önermeyi doğuştan kabul etmeleri gerekecektir ve kendilerini oldukça zengin bir doğuştan ilkeler birikimi içinde bulacaklardır(Locke, 2017, s.80). Copleston bu durumu, *doğuştan ilkelerden ordular* olarak ifade etmektedir(Copleston, 1991, s.110). Bütün bilimlerde anlaşılmasıyla birlikte, onaylanmasının kesin olduğu “aynı yerde iki cisim bulunamaz”, “kare daire değildir”, “sarılık tatlılık değildir” gibi önermeler bulunur. Ancak bu önermelerin sözünü ettiği ideler doğuştan değildir ve sözü edilen ideler doğuştan olmadığı sürece önermeler doğuştan kabul edilemez. Eğer böyle bir şey kabul edilirse tüm renk, ses, tat, beti gibi idelerin doğuştanlığının kabul edilmesi gerekir. Bu durum, akla ve deneyime oldukça aykırı bir durumdur. Yani bir insan sarı ile kırmızı sözcüklerinin anlamını bilmedikçe “sarı kırmızı değildir” önermesini söyleyemez. Sarı veya kırmızı bir nesne görmemiş olan biri, bu iki sözcüğün idelerini edinemez. Sarı ile kırmızı ayırımına yol açacak herhangi bir deneyim yaşanmazsa, bu önerme söylenemez. Aslında bu önermelerin kimi kez önerilinceye kadar bilinmez oluşları da onların doğuştan olmadıklarını kanıtlamaya yeter.

Anlaşılma ile birlikte gelen hazır onaylamanın, apaçıklık ile bir ilgisi vardır ancak apaçıklık; doğuştan izlenimlere bağlı değildir. Bu apaçık doğrular, önerildiklerinde öğrenilirler ve bunu öğrenen insanlar çoğu zaman kendisini, sorgulamaya gerekli görülmemiş olan bir önermeyi öğrenmiş gibi bulacaktır. Burada, anlığın bu ilkeleri ilk işitişinden önce belirttik olarak değil, örtük olarak bildiği de söylenir. Ancak, ilkelerin anlakta örtük olarak bulunması, yalnızca anlığın böyle

önergeleri anlama ve onaylama kapasitesinin olduğunu gösterir. Locke, bir şeyin var olması ile var olma potansiyeline sahip olması arasındaki ince ayrımı görmüş ve iyi bir şekilde açıklamıştır(Sel, 2018, s.28).

İlk işitmede, onaylama kanıtlanmasında karşımıza çıkan bir diğer yanılsama; insanlara bir şey öğretildiğinde ve onların da yeni bir şey öğrenmiş olduğu durumlarda aslında bir şey öğretilmediğini ve öğrenilmediğini söylemektir. Ancak önermelerin konusu olan idelerin kendileri de sonradan edinilmişlerdir. Çocukların, “şeftali tava değildir” önermesindeki iki ayrı şeyi oluşturan ideleri tanıma yoluyla zihne kazıdıklarında ve “şeftali” ve “tava”nın adlarını öğrendikleri zamanda dahi “bir şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” önermesini onaylamaları zaman alacaktır. Sözcüklerin öğrenilmesi kolaydır; ancak bunların imlemi daha geniş ve soyut olduğundan, genel idelerin anlıkta oluşması biraz daha zaman alır. Çocuklar bu şekilde birçok şeyi bilseler dahi, sözü geçen özsözleri ilk olarak bilemezler. Çocuğun bildiği veya şüphe etmeden onayladığı birçok şeyin, “herhangi bir şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” ilkesi ile bir ilişkisi olduğu söylenemez.

Doğuştan anlıkta olan bir doğrunun, herhangi bir şeyi bilen bir insan anlığında bulunmaması olanaksızdır. Eğer doğuştan olsalardı, doğuştan düşüncelerinde bulunması gerekirdi. Anlıkta hiç düşünülmemiş bir doğrunun bulunması düşünülemez. “Demek ki, eğer doğuştan doğrular varsa, bunların, düşüncemizin ilk nesnelere, yani zihinde ortaya çıkan ilk şey olmalarının zorunlu olduğu açıktır.”(Locke, 2017, s.84)

Eğer bu özsözler doğuştan olsaydı, izi bile bulunmayan birçok insan grubunda, en açık ve parlak şekilde bulunur olmaları gerekirdi. Bunlar doğuştan olsalardı çocuklar, budalalar, ilkel ve bilgisiz insanlarda kesinlikle bulunması gerekirdi. Bu kişiler çevreden ve alışkanlıktan etkilenmemiş veya eğitim öğretim görmemiş insanlardır ve düşünceleri kendi anlıklarından başka herhangi bir kalıbın içine sokulmamıştır. Bu kimselerin zihinleri başka hiçbir şey ile bulanmamıştır ve bu özsözler bu kimseler tarafından bilinmiyorsa aslında bu durum doğuştan olmadıklarının en büyük kanıtıdır. Bu özsözler; “tartışmaların sıkça yapıldığı,

konuşma ve öğretime alışık olan ileri düzey toplumlarda bulunan okulların ve akademilerin dili ve işidir.”(Locke, 2017, s.85)

Locke, spekülâtif ilkelerin doğuştan olmadıklarını çeşitli argümanlarla kanıtladığına göre şimdi insanlar için daha önemli olan pratik ilkelere geçer. Genel kabule sahip olmama durumu, pratik ilkelerde daha belirgindir. Bu ahlak ilkelerinin doğuştanlığı ve anlıkta doğal izlenimler olarak yer aldıkları düşüncesi pratik ilkelerde, spekülâtif ilkelerden daha kuşku uyandırıcı bir haldedir(Locke, 2000, s.72). “Bir şey ne ise odur” tarzındaki bir önermenin ulaşmış olduğu genel kabule sahip bir ahlak ilkesi bulmak çokta kolay değildir. Fakat bu durum, bu ilkelerin doğruluğuna herhangi bir şüphe düşürmez. Hepsi aynı ölçüde apaçık olmasalar da aynı ölçüde doğrudurlar.

İnsanlık tarihi hakkında bilgi edinmiş ve kendi dar dünyalarının dışına çıkabilmiş olan insanlar için, bütün insanların üzerinde hemfikir olduğu bir ahlak ilkesinin olmadığı açıkça görülmektedir. Bu tarz insanların dışında kalanlar, adalet ve inan ilkelerinin tüm insanlar tarafından benimsendiğini düşünürler. Adalet ilkesine baktığımız zaman insanların çoğu üzerinde anlaşmış gibi görünür. Hırsızlardan, büyük canilerin bulunduğu topluluklara kadar herkes kendince bir adalet ilkesi benimser. Her türlü toplulukta, adalet inancı ve kuralları korunur, fakat bu topluluklar bu ilkeleri doğuştan gelen yasalar olarak görmezler. Kendi aralarında kolaylık sağlamak için ahlak ilkelerini uygularlar. Başka insanları öldüren, onlara çeşitli zararlar veren ve eşyalarını çalan insanlar, arkadaşlarına veya ailelerine güler yüzlü ve dürüst davranıyorlar diye adaletin doğuştan gelen bir pratik ilke olduğu fikrine ulaşmak yanlıştır. İnsanlar, başkalarına her türlü zararı verseler dahi, kendi aile ve arkadaşları ile ortak bir bağa sahiptirler. Adalet ve doğruluk, bu ortak bağı sağlamaktadır. Kendi aralarındaki adaleti koruyamazlarsa, birlikte geçinmeleri söz konusu olamaz. “...kendi dışındaki dünyayla bütün ilişkilerini kesen haydut ve hırsızların bile kendi aralarında güveni ve denklik kurallarını korumaları gerekir; yoksa birlikte yaşayamazlar.”(Locke, 2017, s.86) Hile ile yaşamını sürdüren bu insanların kabul etmiş oldukları yasaların, doğuştan doğrulukla bir ilgisinin bulunduğu nasıl söylenebilir?

Ahlak kuralları kanıt gerektirirler; bütün ahlak kuralları bir temellendirmeye ihtiyaç duyar. Kimseye sorgusuzca kabul edebileceği bir ahlak ilkesi önerilemez. “Aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” önermesinin sorgulanma derecesi ile “insanın, başkasına, kendisine davranılmasını istediği gibi davranmalıdır” şeklindeki bir ahlak kuralının sorgulanma derecesi aynı değildir. İlk önerme için bir neden gösterme gerekmezken; ikinci kural için bir nedene ihtiyaç duyulur. Fakat gösterilen bu temellendirmeler de kişiden kişiye farklılık gösterir. Örnek verilecek olursa; “neden verilen söz tutulmalıdır?” sorusuna yanıt verilirken bir Hıristiyan, “Tanrı böyle buyurmuş” diyecektir. Hobbes’un görüşünü savunan biri ise, “toplumun böyle istediğini” söyleyecek ve bir başkası da şeref ve namustan bahsedecektir(Gökberk, 1993, s.296). Pratik ilkeler doğuştan olmuş olsalardı, bu tarz bir farklılık söz konusu olmazdı. Doğuştan olsalardı anlığımıza kazanmış olacaktı ve herkesten aynı cevap alınması söz konusu olacaktı. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Locke, doğuştan Tanrı vergisi yasa mahiyetinde kurallarının olduğunu reddeder. Ancak burada Locke’un, ahlaka dair her hakikati yadsıdığı varsayılmaz.

Erdem ilkesi ele alınırsa, onun da genel olarak onaylanıyor olmasının nedeni doğuştan olması değil; yarar sağlamasıdır. İnsan davranışlarında bu durum rahatlıkla görülür. Uygar ilişkilerde, insanların çoğunun sözleri değil, eylemleri içsel olanın yansıtır. Böylece, davranışlara bakıldığında, erdem kurallarının aslında insanların içsel ilkeleri olmadıkları görülür. Erdem kurallarına büyük bir çoğunluk saygı duymamakta, onların kesinliğine ve zorunluluğuna tam olarak inanmamaktadır(Locke, 2017, s.87). İnsanlık tarihini incelemiş birisi veya kendi topluluğu dışındaki farklı toplulukların davranışlarına objektif bir biçimde bakan birisi, birbirinden karşıt olan birçok pratik düşünce bulacaktır. Bu tür farklı kurallarla yönetilen toplulukların, üzerinde herkesin uzlaştığı bir erdem kuralını benimseyebileceğini düşünmek olanaksızdır. Erdem kuralları doğuştan olsaydı, bu kadar çok erdem anlayışı olmazdı. Bunların dışında da zaten insanlar birçok ahlak kuralına uyarlar. Bir ulusa uygun gelen ahlak kuralı, bir başka ulusa farklı gelebilir. Toplulukların bazılarında kabul edilmeyen şeyler için başka ülkeler canını bile verebilir. Fakat bu ilkeler doğuştan olmasalar da ortak olan bazı ilkelere sahip durumdayız. Her insanın sabit doğrusuyla yanlışı ayıran bir çizgisi vardır.

Bu kurallara uyulmamasının, bilinmediğinin kanıtı olmadığını söyleyenlere karşı Locke; "...bir yerde bir kurala uyulmamasının genellikle kabul edilmesinin, onun doğuştan olmadığına kanıt olduğunu söylüyorum"(Locke, 2017, s.88) şeklinde cevap verir. Genel olarak uyulmayan ve uyulmamasına göz yumulan herhangi bir ahlak kuralının doğuştanlığı kabul edilemez. Aslında doğuştan ilkelerin olduğunu savunanların bu ilkelerin hangileri olduğunu söylememeleri bile, bu tür ilkelerin doğuştan olmadığı görüşü konusunda kuşkuya kapılmamak için yeterlidir.

Bir diğer husus ise, rasyonalistlerin öne sürmüş oldukları doğuştan gelen ilkelerin, akıl ve çevre tarafından bozulmuş olabileceğidir. Eğer bu doğrudur, doğuştan gelen ahlak ilkeleri akıl, çevre, gelenek, görenek, okul gibi etkenlerle zamanla değişiyorsa, bu tümüyle evrensel kabul kanıtını yok eder. Doğuştan ilkeler görüşünü savunanlar, bu şekilde farklı tezler öne sürdükçe bir diğer tezlerini yok ederler.

Daha önce örnek olarak verilen, "insanın başkasına, kendisine davranılmasını istediği gibi davranmalıdır" ahlak kuralı, aslında yerine getirilmesinden çok önerilen bir ahlak kuralıdır. Bu durumda daha önceden ileri sürülen ahlak kurallarına çok içten bir şekilde inanılmadığı tezini destekler. İnsanlar, ahlak kurallarının kesinlikleri ve bağlayıcılıkları konusunda ikna olmuş görünmezler. Fakat çıkarına ters düştüğü anda başkalarını bu ilkelerin zorunluluğu konusunda ikna etmeye çalışırlar. Bu durumda vicdan insanları denetleyecektir. Vicdan sayesinde bu kuralların içsel bağlayıcılığının korunduğu, bu kurallara uyulmadığı takdirde vicdanın bizi kınadığı söylenmiştir. Bu durumun, ahlak kurallarının doğuştan olduğu konusunda bir delil olabileceğinin söylenmesi üzerine Locke, bunun, daha çok sonradan kazanılmış olduğuna delil olabileceğini dile getirmiştir.

Çok fazla ve zıt ahlak kuralları bulunur. Bu yüzden vicdan, herhangi bir davranış konusunda bir insanı yerine getirdiği için kınarken, bir başkasını yerine getirmede için kınayabilir(Çetin, 1995, s.39). Örneğin, erkek ya da kız fark etmeksizin çocuklara eşit olarak bakılması, eşit olanaklar tanınması çoğu topluluk tarafından bilinen bir ahlak kuralıdır. Ancak bazı topluluklarda çocuk kız olduğu

zaman diri diri gömülmesi veya şiddete maruz kalması gibi bir gerçek söz konusudur. İlk durumda vicdan, çocukların rahatı sağlanmadığı veya iyi bakılmadıkları için ebeveynleri kınayacakken, ikinci durumda kız çocuklarının hayatına son verilmediği için kınayacaktır. “Aynı vicdan eğiliminde olan kimileri başkalarının kaçındığı şeyleri yapıyor olduklarından, vicdan doğuştan ilkeler için bir kanıt ise “karşıtlar” doğuştan ilkeler olmalıdırlar.”(Locke, 2000, s.79-80) Böyle bir durum söz konusu olamayacağı için vicdan, doğuştan ilkeler konusunda herhangi bir kanıt olamaz.

Locke için töre, erdem ve din doğuştan ilkeler değildir. Erdemi oluşturan üç faktör vardır; Tanrı, devlet ve din. Erdem doğuştan ilke değilse, onu oluşturan ilkeler doğuştan değildir(Aydın, 2000, s.157). Bu ilkeler doğuştan olsalardı ahlak kurallarında bu kadar fark olmaz, tüm ahlaki değerlerin aynı olması gerekirdi. Doğuştan gelen hiçbir ilke bulunmaz; yalnızca doğuştan gelen birkaç ortak eğilim bulunur. Açlık, sıcaklık ve acı ideleri gibi ideler, çocuklara daha doğmadan yerleşmiştir. Yani Locke, insanlarda hazza yönelme ve acıdan kaçınma ortak eğilimlerinin olduğunu düşünür. Bunların dışında kalan herhangi bir ide, denildiği gibi -doğuştan kabul edilen evrensel önermeleri oluşturan ideler- hiçbir şekilde anlakta bulunmaz. İnsanlar, deneyim ile önlerine çıkan şeyleri gözlemlemekten öte başka bir şey kazanmazlar.

Bir idenin doğuştan olabileceği düşünülseydi bu ide kuşkusuz Tanrı idesi olurdu. Çünkü “yasa koyucu kavramı olmadan, yasa kavramına sahip olunması ve buna riayet etme mecburiyetinin olması imkansızdır.” (Woolhouse, 2011, s.265) Tanrıtanımaz denilenler bir yana bırakılacak olursa, o zamanın denizcilerinin ve seyyahlarının da karşılaşmış oldukları, Karayip adaları, Soldanro körfezi ve Brezilya’da yaşan topluluklarda Tanrı veya din kavramının olmadığı keşfedilmiştir(Locke, 2000, s.105). Bu topluluklarda herhangi bir yazı ve düşüncenin, sanatın ve bilimlerdeki gelişmelerin hiçbiri bulunmamaktadır. Sonradan bozulmasına veya değişmesine imkan veren bir durum söz konusu değildir. Kendi başına bırakılmış olan bu topluluklarda dahi Tanrı, din gibi kavramların bulunmaması, doğuştan olmadıklarının kanıtıdır. Ancak Descartes’e göre durum bunun tam tersidir. Descartes, Tanrı idesinin doğuştan insan anlığında mevcut

olduğunu savunurdu. Çünkü Descartes, doğuştan gelen bir Tanrı idesinin varlığından yola çıkarak Tanrı kanıtlamalarını öne sürmüştür. Locke, Descartes'in bu kanıtlamalarını geçersiz sayar(Sel, 2018, s.30).

Eğer tüm insanlarda Tanrı kavramı bulunsaydı bundan, kavramın doğuştan olduğu sonucu çıkmazdı. Çünkü o zaman da her toplumda aynı Tanrı idesinin olması gerekirdi. Ancak her toplumda ortak bir Tanrı idesi bulunmaz; her biri ondan farklı bir şey anlar. Aynı ülkede yaşayan insanların dahi bir ve aynı ad altında çok fazla karşıt Tanrı ide ve kavramlarına sahip oldukları görülür. İnsanların bir tek Tanrı kavramı altında anlaşmış olmaları bu tarz farklılıkları önleyemeyeceği için, Tanrı'nın doğuştan olduğu söylenemez. Çocuklarda ise bu kavramın oluşmasının ne kadar zaman alacağı belli değildir. Tanrı kavramı çocuklarda bulunmaya başlandığı zaman, artık "bu gerçek Tanrı'yı temsil etmekten çok öğretmenin düşüncesine ve kavramına benzemez mi?"(Locke, 2017, s.192)

Locke, töz idesinin de doğuştan olmadığını söyler. Hatta tözün bir ide olduğu dahi söylenemez, çünkü anlığımıza diğer idelerin geldiği yoldan gelmez. Töz denilen şey, aslında ne olduğu bilinmeyen bir şeydir. Töz diye bir açık ide yoktur. Töz idesi ancak "...bildiğimiz idelerin taşıyıcısı ya da altyapısı olarak algıladığımız bir bulanık varsayımdır."(Locke, 2017, s.94)

Doğuştan olduğu öne sürülen önermeler toptan değil de parça parça incelenseydi, bunların doğuştan olduklarını söylemek bu kadar kolay olmazdı. Bu doğruları oluşturmuş olan ideler doğuştan olmadığı sürece, onların oluşturmuş olduğu önermelerde doğuştan değildir. Anlıkta bu idelerin olmadığı belli bir zaman var demektir ve bu durumda bu ideler başka bir kaynaktan türemişlerdir. "Çünkü idelerin bulunmadığı yerde bilgi de, onay da, onlarla ilgili zihinsel ya da sözsözsel önermelerde olamaz."(Locke, 2017, s.91)

Doğuştan anlığımızda idelerin bulunduğunu söylemek ve bunu kabul etmek çoğu zaman kolaylık sağladığı için insanlar sorgulamadan, tembelliklerinden bu durumu kabul ederler. Bu öğretiyi bir kez anlığa yerleştğinde, insanların kendi anlıklarını kullanması ortadan kalktı; insanları araştırma sıkıntısından kurtardı ve

şüpheciyi, doğuştanlığı kabul edilmiş olan şeyleri araştırmaktan vazgeçirdi. İnsanlar biraz daha incelemeye ve araştırmaya hevesli olsalardı, böyle düşüncelere körü körüne bağlanma ortadan kalkardı ve bu bilgilerin, doğanın bize vermiş olduğu yetiler yoluyla öğrenildiği anlaşılırdı(Locke, 2017, s.96)

İKİNCİ BÖLÜM

2.BİLGİNİN HAMMADESİ OLARAK İDELER

Locke, doğuştan ideler görüşüne yönelik eleştirilerle deneyciliğin önündeki engelleri ortadan kaldırır. Artık önünde bir engel kalmadığını düşünür. Locke'un Deneme'deki çabası, ideler aracılığıyla bilmenin yeni bir yolunu keşfetmektir(Aytuğ, 2008, s.26). Böylece bundan sonra yapılması gereken şey, idelerin kaynağı ve çeşitleri hakkında Lockeçu deneyciliğin doğasına bakmaktır.

Locke ilkin, insanın düşündüğünün bilincinde olduğunu düşünür. Düşündüğü sırada anlıkta dolaşan kırmızı, ağaç, köpek, acı ve benzeri sözcüklerle dile getirilmiş birçok ide bulunur. Bu yüzden; önce bu idelerin nasıl edinildiğinin araştırılması gerekir. Locke için anlıkta hiçbir idenin hazır bulunmadığı detaylı incelendi. Şimdi, idelerin nereden geldiği gösterilecektir ve bunun için herkesin kendi gözlem ve deneyimlerine başvurulacaktır(Locke, 2017, s.97).

Locke, anlığımızın doğduğumuzda boş bir beyaz kağıt olduğunu düşünmemizi ister. Üzerine hiçbir yazı yazılmamış olan beyaz bir kağıt... Locke, beyaz kağıt metaforuyla her şeyden habersiz olduğumuzu anlatır. Anlığımızın saklı kapasitesinden ve idelerin zihinsel yansımalarından yoksun olduğumuzu anlatmak için... Öyleyse, sorular şunlardır: Anlık, ideler ile nasıl donatılır? Bilgi ve aklın malzemeleri nasıl temin edilir? Locke, bu sorulara tek kelime ile “deneyim” cevabını verir. Tüm bilgimiz deneye dayanır. “Anlama yetimizi tüm düşünce malzemeleri ile donatan dışımızdaki duyulur nesnelere ya da kendi içinde algıladığımız ve duyduğumuz zihinsel işlemlere yönelik gözlemlerimizdir.”(Locke, 2000, s.134) Locke, bilginin kaynağı deneyi ise, ikiye ayırır; duyum ve düşünüm. Basitinden karmaşığına, sahip olduğumuz ve olabileceğimiz bütün idelerimiz bu iki kaynaktan birinden gelir.

Duyular, ilk olarak duyulur tikel nesnelere yönelmekte ve bunların, anlığı etkileme biçimlerine göre çeşitli algıları iletmektedir. Kırmızı, soğuk, tatlı ve benzeri duyulur niteliklerin ideleri bu şekilde edinilirler. Yani duyularımız, anlıkta bu algıları üreten şeyleri, dış nesnelere anlığa taşırlar. İdelerimizin büyük bir kaynağını böylece duyum oluşturur. Bu kaynağa, tümüyle duyularımıza bağlı olduğu ve anlığa duyular aracılığıyla iletiildiği için duyum adı verilmiştir.

Anlığın ideler ile donatıldığı diğer kaynak, dışımızdaki nesnelere alanından olmadığı için duyuma çok benzeyen düşünümüdür. Düşünüm, anlığın idelerine ilişkin işlemlerinin algısıdır. Bu işlemler olmadıkça anlık bunları nesnelere edinemeyecektir. Algılama, kuşkulama, düşünme ve anlığımızın değişik eylemlerinin hepsi bu şekildedir. Bunların bilincine varıp onları içimizde gözlemlersek, tıpkı duyuları etkileyen cisimlerde olduğu gibi, anlığımıza seçik ideler alınmaktadır. İdelerin bu kaynağı dışsal nesnelere ilgili olmadığı için, herkesin kendisindedir ve anlığın sadece kendi iç işlemleri üzerine düşünerek edinilirler. Bu nedenle iç duyum olarak da adlandırılır. Dışsal nesnelere duyulur ideleri, anlık ise kendi işlemlerinin idelerini sağlamaktadır. Bir kimse anlığı baştan sona araştırırsa, ne denli büyük bir bilgi birikimine sahip olursa olsun, sonunda yalnızca bu iki kaynağın sağladığı ideleri bulacaktır. Düşünüm ile kendi ruhumuzdaki durum ve etkinlikleri kavrarırken, duyum ile ruhumuzun dışındaki nesnelere etkinliklerini kavramaktayız. Tanrıya ilişkin bilgimiz ise düşünümde edinilen manevi niteliklerin genişletilmesiyle kavranılır(Öktem, 2003, s.136). Böylece anlığımızda bu iki kaynağın birinden gelmeyen hiçbir şey bulunmaz. “Ben anlıkta bu iki kaynaktan alınanların dışında herhangi bir idenin bulunabileceğini sanmıyorum.”(Locke, 2017, s.99)

Dünyaya yeni gelen bir bebeğin, gelecekteki bilgisinin temelini oluşturacak olan idelerin bulunmadığı görülür. Bu tür idelerle donanmak, aşama aşama gerçekleşir ve zaman alır. Bazı idelere kavuşmak daha kolay olurken yabancı niteliklere ulaşmak çok uzun bir süreç gerektirebilir. İstenilirse bir çocuk sıradan idelerin bile pek azını edinecek şekilde büyütülebilir. Ancak ne kadar özen gösterilirse gösterilsin çevrelerini saran, çeşitli ve sürekli etki alanlarına giren cisimlerin anlığında bırakmış oldukları etkilerden kurtulamazlar. Örneğin ışıklar ve

sesler, çocukların duyuları sürekli uyarmada etkindirler. Ancak çocuklar, yetişkin olana dek sadece kırmızı ve siyah renkleri olan bir mekana kapatılıp orda büyütülürse beyaz veya sarı idelerine sahip olamayacaktır. Tıpkı daha önce ananas veya mango tatmamış birinin, bu meyvelerin tadını bilmediği gibi. Böylece insanlar, ilişki kurdukları nesnelere göre az ya da çok basit ideler edinirler. Bu nedenle anlık, duyumsadığı kadar ide üretir. Bir insan basit ideleri edindiğinde bunlar üzerinde düşüncelerini yeterince yoğunlaştırmazsa anlık açık ve seçik ideleri edinemez(Locke, 2000, s.137).

“Anlama yetisi kendi içine dönüp kendi işlemleri üzerinde yoğunlaşma ve bunları kendi nesnelere haline getirene kadar, akıp giden görüntüler halindeki işlemler anlıkta açık, seçik ve süregelen ideler bırakacak derin izlenimler yaratamazlar.”(Locke, 2000, s.138)

Böylece çocukların, zihinsel işlemlerin ideleri söz konusu olduğunda bunları edinmelerindeki gecikmenin nedeni anlaşılır. Çocukların ilk yılları genellikle dışarıyı seyretmekle geçtiği için daha çok dışsal duyuların nesnelere yönelmekte ve onları tanımaktadırlar. Olgun yaşlara gelmeden düşünmek çok seyrek gerçekleşir veya hiç gerçekleşmez. Düşünüm ideleri, duyum idelerinden sonra gelir. Bunun nedeni, hem duyum ideleri olmadan düşünüm idelerinin gerçekleşmemesi hem de düşünüm idelerinin daha çok dikkat gerektirmesidir. Locke’un felsefesinde, insan anlığının doğuştan boş olması yani deneyden önce anlıkta hiçbir idenin bulunmaması, idenin kazanılmasında önceliğin duyumda olmasından kaynaklanır(Duschnisky, 2012, s.516).

İnsanın ilk ideyi ne zaman edindiği sormak, onun ne zaman algılamaya başladığını sormaktır. İdelere sahip olmak ile algılamak aynı şeydir ve ruh, algılamaya başladığı zaman ideler edinmeye başlar. Ruhun her zaman düşündüğü ve var olan ideleri her zaman algıladığı yönünde bir görüş bulunur. Bu görüşe göre uzam ile beden gibi edimsel düşünme ruhtan ayrılır. İdelerin başlangıcını aramak da ruhun başlangıcını aramakla aynı şey olur. Bu durum, Locke için mümkün değildir. Ruh her zaman düşünmez. Beden için hareket yalnızca işlemlerinden biri olduğuna göre, düşünmek de ruh için yalnızca bir işlemdir. Beden nasıl sürekli hareket halinde değilse, ruh da sürekli düşünmez. Düşündüğümüzü ancak deney yoluyla bilebiliriz.

Düşünmek, uyanık olmanın bir koşuludur. Bu nedenle uyanık durumda olan bir kimse için ruh her zaman düşünebilmektedir. Fakat uyuyan bir kişinin uyurken düşündüğü söylenirse, bunun incelenmesi gerekir. Bilincinde olmadan ruhun düşünebileceği varsayılır. Böyle bir şey oluyorsa o kişiye, bu düşünme sırasında acı duyup duymadığı veya mutlu veya mutsuz olma yeteneğinin bulunup bulunmadığı sorulmalıdır. Çünkü bilincinde olunmadan mutlu veya mutsuz olmak son derece tutarsızdır(Locke, 2017, s.103).

Ruhun her zaman düşündüğünü söyleyenlerin tezini derin uyku durumu çürütür. Uyandıklarında düş görmemiş olan insanların, uyanana kadar geçen sürede düşündüklerinin bilincinde olmadan, düşünmüş olmalarına inandırılması güçtür. Bu insanlar eylem sırasında uyandırıldıklarında, gördüklerini açıklayamazlar. Eğer ruh uykuda düşünmeye devam etseydi, bir kimse uyanınca kendisine ne gördüğü sorulunca hemen cevap vermesi gerekirdi. Ruhun en derin uykuda bile düşündüğünü söylemek, görülen rüyaları belleğin sakladığını öne sürmek mantıksızdır. Gün içinde birisine, konuşması sırasında bir şey sorulduğunda ne düşündüğünü söylemesi herhangi bir zaman almaz, hemen cevap verir ve hatırlamamak söz konusu değildir. Uyuyan insanların düşleri, genellikle uyanık durumda edinilen idelerin birleştirilmesiyle oluşur.

Anlığın içinde, duyular ona bir şey iletmeden önce herhangi bir ide bulunmamaktadır. Bu nedenle anlıktaki ideler, duyumla eş zamanlıdır. Yani biz ideleri, ilk duyumu aldığımızda edinmeye başlarız. “Duyum, bedeninin herhangi bir bölümünde üretilen bir izlenim ya da devimdir ve kendisi de anlıkta bir algı doğurur.”(Locke, 2017, s.107) Önce duyum ideleri edinilir. Zamanla edinilen bu ideler üzerinde anlık, kendi işlemlerini yaparak düşünmeye başlar ve düşünüm idelerini oluşturur. Bu iki kaynaktan gelmeyen hiçbir basit ide bulunmamaktadır. İnsan anlığı, büyük kurgular aracılığıyla ne kadar geniş bir alanda dolaşsa da duyu ve düşünümün kendi iç gözleminin sunduğu idelerin dışına çıkamaz.

2.1.BASİT İDELER

Locke, idenin kaynağı olan deneyi, duyum ve düşünüm olarak ikiye ayırmıştı. Bu iki kaynak ile oluşan ideleri de basit ve karmaşık diye ayırır. Bilgimizin doğasını daha iyi anlamak için idelerin bu ayrımı üzerinde durmak gerekir. İdeler anlıkta, aralarında bir ayrım bulunamayacak biçimde birleşmiş olsa da; aslında bunların anlıkta üretmiş oldukları ideler, anlığa duyu yoluyla basit olarak ulaşır. Basit ideler tam olarak bir şey değil; daha ziyade şeylerin, duyular aracılığı ile bizde bıraktığı etkiyle oluşan şeylerin temsilleridir. Bu durum *Temsil teorisi* olarak adlandırılır(Jaja ve Bodey, 2013, s.4). Anlığımızdaki ideler, fiziksel nesnelere ile aynı değil, onların birer temsilleridir. İdeler, anlık ile nesnelere kendileri arasında birer perde görevi görürler(Yalçın, 2016, s.15). İnsan bir balmumuna dokunduğunda, yumuşaklık ve sıcaklığı ‘aynı anda’ hissediyor; tek seferde hareket ve rengi görüyorsa aynı ideden sıklıkla farklı ideler ediniyor demektir. Bu şekilde aynı şeyde birleşik olan basit ideler aslında farklı duyularla aktarılan ideler kadar birbirinden tümüyle ayrı idelerdir. Aynı duyu yoluyla hissedilmeleri, aynı şey oldukları anlamına gelmez. Bu, ancak anlıkta ayrılabilir. “Bir insan için, kendinde bileşik olmadığı halde zihinde tek tip bir görünüş ya da kavrama bürünen ve farklı idelere ayrıştırılamayan yalın idelere ilişkin açık ve seçik algıdan daha açık bir şey yoktur.”(Locke, 2000, s.155) Bu nedenle Locke, bilginin oluşumunda önceliği basit idelere verir.

Anlığımız, basit ideleri sadece duyum ve düşünüm yoluyla sağlar. Fakat Locke, basit ideler söz konusu olduğunda önceliği duyuma verir. Çünkü anlık, bu aşamada pasiftir. Pasif olmasından, anlığın hiçbir rolünün olmadığı düşünülmemelidir. “Duyusal şeylerin duyu organları üzerinde yaptıkları etkilerin alıcısı olmak, bunlara açık olmak bile bir şeydir.”(Zelyüt, 2017, s.66) Locke, duyumu da bir düşünme şekli sayar(Kılıç, 1998, s.17). Bir ayna karşısında durduğumuzda nasıl kendimizi görmeyi reddedemezsek, anlıkta duyuların ona sunduğu basit ideleri reddedemez. Anlık, burada algılama aşamasındadır. Anlık bu ideleri, nasıl bir düşünme zenginliğine sahip olursa olsun kendi kurgulayamaz veya kuramaz. Anlığın pasifliği, bu anlamda kullanılır. Basit idelerin birikiminden birleştirme, karşılaştırma gibi sonsuz sayıdaki yöntem ile istendiğinde karmaşık ideler üretilse de, basit ideler

söz konusu olduğunda anlık bunları üretemez ve yok edemez. Çevremizdeki değişik cisimler, organlarımızı değişik biçimde etkilerken anlık; izlenimleri kabul etmek ve bunlara ilişkin ideleri algılamak zorundadır(Durhan, 2012, s.20). Bu nedenle bütün bilgimizin ilk maddesini, basit ideler teşkil eder. Bir kimse hiç tatmadığı bir yiyecek idesini veya hiç koklamadığı bir koku idesini tasarlayamaz. Eğer tasarlayabilseydi, körler renk idelerine, sağırılar ise seçik ses kavramlarına sahip olurlardı.

Basit idelerin tümü gerçeği yansıtır. Bu nedenle doğrudurlar ve bilginin en temel malzemeleridir(Atış, 2008, s.73). Locke basit ideleri, anlığa ulaşmalarına göre ayırır;

İlki; bir idenin tek duyu yoluyla anlığımıza ulaşması,

İkincisi; birden çok duyu yoluyla ulaşması,

Üçüncüsü; yalnız düşünüm ile ulaşması,

Dördüncüsü; duyum ve düşünümün bütün yolları ile ulaşması(Locke, 2017, s.110).

Anlığımıza tek duyu yoluyla ulaşan bazı basit ideler bulunur. Mavi, kırmızı, sarı gibi veya bunların tonları veya karışımları olan mor, turuncu gibi renkler anlığımıza yalnızca gözlerle, her türlü ses tonu ise yalnızca kulaklardan anlığımıza ulaşır. Anlığa bunların ulaşmasını sağlayan duylarda herhangi bir zedelenme, bozulma söz konusu olursa; bu idelerin anlığa ulaşacağı başka bir yol bulunmaz. Tek duyu yolu ile anlığımıza ulaşan idelerin hepsi, sayılamayacak kadar çoktur. Bu nedenle çok fazla koku türü olmasına rağmen genel olarak “mis kokulu” veya “pis kokulu” gibi sözcük gruplarıyla ifade edilir. Bu sözcükler hoşumuza gidip gitmediğini anlatır. Bir menekşe ile orkidenin hoş kokulu olduğu söylenebilir ancak ikisinin de kokuları birbirinden çok farklıdır.

Tek duyu yoluyla ulaşan idelerden bir diğeri katılık idesidir. Katılık idesi, dokunma yoluyla alınır. Katılık; “cisimde, bulunduğu yerden ayrılmadıkça başka bir cismin araya girmesine karşı gördüğümüz dirençten doğmaktadır.”(Locke, 2017, s.112) Tek duyu yoluyla katılıktan daha sürekli edinilen başka bir ide yoktur.

Hareket edilse de edilmese de her zaman daha aşağıya batmamıza engel olan bir şey duyumlanır. Böylece katılık, birbirine giden iki cismin birbirine yaklaşmasını engelleyen şey olarak da tanımlanır(Locke, 2017, s.112).

Değişik duyulardan ulaşan basit idelere örnek olarak; uzam, şekil, durgunluk ve devim verilebilir. Bu ideler hem gözle görerek hem de dokunma duyusuyla dokunularak algılanırlar.

Düşünümün basit idelerinde, anlığın dışarıdan edinmiş olduğu idelerin üzerinde kendi işlemleri gözlemlenir. Böylece kendi iç gözlemlerinin nesnesi olan başka ideler edinilir. En sık incelenen ve ortaya çıkan eylemler ise, algılama ya da düşünme ve istenç ya da istemedir.

Algılama, bilgi edinme sürecinde anlığın ilk çalışmasıdır. Bu nedenle düşünümün ilk idesi algılamadır. Bazıları genel olarak, algılamaya düşünüm demektedir. Ancak düşünme sırasında anlık, istençli bir davranış sergiler ve dikkatle bir şeyi inceleyip onun üzerinde işlem yapar. Anlık, düşünme sırasında etkindir. Algılama söz konusu iken anlık, çoğunlukla edilgindir. Burada sözü edilen edilginlik, anlık istese de istemese de duyuların, nesnelerdeki ideleri ona ulaştırmasıdır. Anlığın burada yapacağı tek işlem, nesnenin kendisine sunduklarından etkilenmek ve bu etkileri ayna gibi yansıtmaktır(Atış, 2008, s.74). Anlığın etkin olan bu süreci, bu yansıyan basit ideler üzerinde işlem yapmasıyla başlar.

Edimsel algılamanın yeri, anlıktır. Bedende veya cisimde ne gibi değişimler olursa olsun, eğer bunlar anlığa ulaşmıyorsa ve dış duyular üzerinde bırakılmış olan izlenimler anlığın dikkatini çekmiyorsa, bunlar içeriden saptanamaz. Böylece algılamanın gerçekleşmesi söz konusu değildir. Ateşin bedenimizi yakması beyne iletilmedikçe ve anlıkta acı idesi üretilmedikçe, ateşin bedenimizdeki etkisi bir demirin yanması gibi olacaktır. İnsanlar ne kadar az duyuya sahiplerse, bunlardan elde edilen izlenimler de o kadar cansız ve yetersizdir. Kullanılan yetiler kör ise, diğer insanlarda bulunan bilgiden de o derece yoksundurlar. Ancak Locke için algılamanın en düşük derecesi bile hayvanlar ile daha aşağı sınıflardaki varlıklar

arasındaki farkın görülmesine yeter(Locke, 2000, s.200). Sonuç olarak algılama, bilgiye doğru atılan ilk adımdır ve tüm bilgimizin malzemesini oluşturur.

Hem duyum hem de düşünüm ile elde edilen ideler; haz ve acı, hoşlanma ya da sıkıntı, varoluş ve birlik, güç gibi basit idelerdir. Haz ve acı idesi, duyum ve düşünümün tüm yollarıyla anlığa ulaşır. Hoşlanma ya da sıkıntının, duyum ve düşünümün idelerinin hepsiyle birleşmesi sonucu bizde haz ve acı ideleri oluşur. “Haz ve acının, ister anlığımızın düşüncelerinde, isterse bedenimizi etkileyen herhangi bir şeyden doğmuş olsun, hoşumuza giden ya da bizi rahatsız eden herhangi bir şeyi imlediği kabul edilmelidir.”(Locke, 2017, s.117). Bunlar duyum, hoşlanma, mutluluk ve diğer taraftan da rahatsızlık, sıkıntı, mutsuzluk gibi sözcüklerle adlandırılırsalar da aynı şeyin değişik dereceleri olarak haz ve acı ideleri ile ilişkilidirler.

Her nesnenin dışarıdan ve her idenin içeriden sağladığı iki başka ide; varoluş ve birlik ideleridir. Anlığımızdaki idelerin, tıpkı bizim dışımızdaki nesnelere gibi varoluşlarının olduğu düşünülmelidir. Gerçek varlık olsun ide olsun bir şey olarak görülen her şey de anlığa birlik idesini verir.

Güç idesi, durmakta olan bedenin birçok bölümünün, istenildiği zaman devime geçirilebildiği herkes tarafından kendinde gözlemlendikçe ve doğal cisimlerin birbirleri üzerinde ürettikleri etkiler, duyularda ortaya çıktıkça kazanılmış olacaktır. Yani güç idesi de ancak duyum ve düşünümün iki yoluyla elde edilir.

Tüm bu ideler, diğer idelerin kendilerinden yapıldığı basit idelerin en önemlileridir. Basit ideler, tüm idelerin malzemesini oluştururlar. Basit idelerin oluşturmadığı herhangi bir ide bulunmadığı gibi, duyum ve düşünümünden gelmeyen herhangi bir basit ide de bulunmaz. Bu nedenle, anlıkta bulunan idelerin hepsi, duyum ve düşünüm ile edinilir.

2.1.1. Hatırda Tutma, Ayırt Etme ve Anlığın Diğer İşlemleri

Anlık, bilgiye giderken adım atmasını sağlayan algılamadan sonraki yetisi hatırd tutmadır. Hatırd tutma, duyum ve düşünümnden gelen basit ideleri saklama yetisidir. Bu, iç gözlem ve bellek olmak üzere iki yolla yapılır.

Anlığın, kendisine gelen ideyi, bir süreliğine edimsel olarak tutması iç gözlem olarak adlandırılır. Bellek ise, anlıkta işlendikten sonra, görüş alanından çıkan veya bir köşeye atılmış olan idelerin anlıkta tekrar canlandırılma gücüdür. İnsanın sığ olan anlığı, birçok ideyi aynı anda görüp inceleyemez. Bu nedenle bu ideleri başka zaman kullanmak üzere biriktirebileceği bir depoya ihtiyaç duyar. İdelerimizin deposu olan işte bu bellektir. Soğuk, aydınlık, kırmızı, acı gibi duyuları doğuran nesnelere ortadan kalktıktan sonra yalnızca düşünerek yeniden ortaya çıkarılabilir. Ancak ideler, algılanmadıkları zaman hiçbir şey ifade etmeyen edimsel algılardan başka bir şey değildir. Böylece onların bellekte depolandığını söylemek, “zihnin bir zamanlar sahip olduğu algıları, ilişkilerindeki “zihin bize daha önce sahipti” algısının da yardımıyla yeniden canlandırma gücüne karşılık gelir.”(Locke, 2000, s.202) Hiçbir yerde olmayan ideler, bellekte bulunur ve depolanır.

Bu idelerin yeniden canlandırılması her zaman aynı kolaylıkta ve çabuklukta olmaz. Yeniden canlandırma işini, kimileri daha kolay kimileri daha zor, kimileri daha canlı, kimileri daha silik yapar. Dikkat ve yinleme, bir idenin belleğe yerleşmesinde büyük katkı sağlar. Ancak en derin ve kalıcı izlenimi yapan, haz ve acının eşlik ettiği idelerdir. Çünkü duyuların en önemli işi, bedene zararlı veya yararlı olan şeyleri bildirmesidir. Bu ideler, çocuklarda düşünme ve usamlamanın yerini alırken, yetişkinlerde düşünme sürecini kısaltır. Böylece çocuklar, gençler ve yaşlılar acı veren nesnelere kendilerini daha çabuk korurlar ve onlardan uzaklaşırlar. Bu durum, çocukların anlıklarına gelecek için bir uyarı yerleştirir. Üretilen bu ideler, daha sonra yinlenmez ise hiçbir iz dahi kalmadan kaybolurlar. Küçük yaşta talihsizlik sonucu kör olan birinde renk ideleri belli belirsiz bir süre daha kalabilse de, yinlenmediklerinde zamanla tümüyle yok olacaklardır. En derin ve kalıcı ideler söz konusu olduğunda bile, ara sıra yeniden canlandırılma olmadıkça gitgide yok olurlar.

Düşünen bir varlıkta belleğin, algılamadan hemen sonra gelmesi gerekir. Bellek olmadığında diğer yetilerimizin tümü, büyük ölçüde yararsız kalır. Bellek bize düşüncelerimizde, uslamamalarımızda ve bilgimizde şimdiki zamanın dışına çıkma olanağı sağlar. Fakat belleğin de iki kusuru bulunur. İlki; ideyi, tümüyle bilgisizleşene dek yitirmesidir. Buna unutma denir. İdesine sahip olunan şey bilindiğine göre, eğer bellek bunu da yitirirse, tümüyle bilgisizlik hakim olur. İkincisi; depolanmış olan idelerin, gerektiği zaman yeterince hızlı bir şekilde canlandırılmamasıdır. Buna yavaşlık denir. Depolanan ideler gerektiğinde hazır bulundurulmazsa, daha sonradan canlandırılmalarının bir anlamı kalmaz. Bir insan, hatırlaması gereken ideleri zamanında hatırlayamazsa, cahil bir insandan farkı kalmaz. Belleğin işi, anlık cansız ideleri istediğinde ona yollamaktır. Her zaman elimizin altında bulunmaların da rolü olan kısımların çabukluk, kurgu ve buluş yeteneğini gerektirir(Locke, 2000, s.207).

Anlığımızda var olan bir diğer önemli yeti, ayırt etme ve seçme yetisidir. Çevrede bulunan cisimler bizleri ne kadar yoğun etkilerse etkilesin, eğer anlık farklı nesnelere ve niteliklere ait ayrı bir algılamada bulunmuyorsa, çok az bilgiye ulaşabilecektir. Anlıkta değişik nesnelere ve bunların niteliklerinin seçik algısının bulunması gerekir. Bu ayırma yetisi çok genel önermelerin bile kesinliğinin belirleyicisidir. Bu tarz önermelerin evrensel olarak onaylanmalarının asıl nedeni, doğuştan bizde bulunmaları değil, anlığın iki ideyi aynı ya da farklı algılamasını sağlayan ayırt etme yetisidir(Locke, 2000, s.209).

İdelerin iyi ayırt edilebilmesi için onların açık ve seçik olmaları gerekir. Duyular, aynı nesneden farklı zamanlarda farklı ideler iletebilirler. Bu durum yanılğı yaratsa da ideler açık olduğu sürece karıştırılmaları mümkün değildir. Bir kimse hastalandığında, şekerden acı bir tat alabilir. Anlıktaki acı idesi tatlı idesinden, gerçekten acı bir şey tatmış olduğu zamandaki kadar seçiktir. “Aynı cisimden ayrı zamanlarda farklı tatlar alınması acı ve tatlı idelerini, aynı şeker parçasının zihinde aynı zamanda hem beyaz ve yuvarlak hem de tatlı idelerini üretmesiyle olduğundan daha fazla karıştıramaz.”(Locke, 2000, s.210)

Anlığın ideler üzerindeki bir başka işlemi karşılaştırmadır. Anlık ideleri uzam, derece, zaman, yer ya da başka koşullara göre karşılaştırır. Bağıntı içeren geniş ideler kabilesi tümüyle bu alana bağlıdır.

Anlığın diğer bir işlemi birleştirmedir. Duyum ve düşünümünden edinilen birkaç ide, birleştirme işlemiyle karmaşık ide haline gelir. Genişletmeyi de bu işlem altında ele almak mümkündür. Basit idelerde söz konusu olan birleştirme, aynı cinsten birkaç idenin bir araya getirilmesidir. Birkaç birim idesi yan yana getirilirse düzine, birkaç santim değeri üst üste getirilirse de metre idesine ulaşılır.

Ad verme, anlığın bir diğer işlemidir. Çocuklar, yinelenen duyularla belleklerine ideleri yerleştirirler. Sonra aşama aşama bu idelerin nasıl kullanılacağını öğrenirler. Konuşma organlarını kullanma becerilerini edindikten sonra da kendi idelerini başkalarına aktarmak için sözcükleri kullanmaya başlarlar. Çocuklar bazı sözsel ifadeleri başkalarından alırlar. Bazı sözsel ifadeleri ise kendileri oluştururlar. Çocukların dili ilk kullanmaya başladıklarında, şeylere vermiş oldukları yeni ve tuhaf isimlerde bu durum görülür.

Anlığın diğer işlemi soyutlamadır. Sözcükler, içsel ve tikel şeylerden alınmış olan idelerin dışı dönük imlemi olarak kullanırlar. Ancak edinilen her tikel ideye ayrı bir ad konulsaydı, sonsuz sayıda ad olması gerekirdi. Bunun önlenmesi için anlık tikel ideleri genelleştirir. “Bu işlem tikel idelerin bütün öteki varoluşlardan ve zaman yer ya da birlikte ortaya çıkan başka ideler gibi gerçek varoluş durumlarından ayrı görüntüler olarak ele alınmasıyla yapılır.”(Locke, 2017, s.140) Tikel varlıklardan alınan ideler, bir türü temsil ederler. Adları da, soyut idelere uygun olan varlıkların tümüne uygulanabilecek genel adlara dönüştürülür. Locke’a göre insanları hayvanlardan ayıran bu akılsal etkinliktir. Çünkü Locke, hayvanların duyuları olduğu kadar akıllarının da olduğunu düşünür(Locke, 2000, s.215). Hayvanlar sadece duyular aracılığıyla edindikleri tikel şeylerle sınırlı kalırlar ve bunlarla uğraşırlar. Soyutlama yoluyla ulaşılan genel ideleri oluşturma yetileri bulunmaz(Locke, 2000, s.215).

2.1.2. Nitelikler

İdelerimizin doğasını daha iyi keşfetmek için bir ayrıma daha gitmek uygun olacaktır. İde, anlığın dolaysız nesnesi olan her şeydir. Locke, anlıktaki bir ide üreten gücü de, bu gücü taşıyan nesnenin niteliği olarak adlandırır(Locke, 2017, s.179). Böylece duyularımızı etkilemiş olan nesnelere bulunan nitelikler ile bu nitelikler aracılığıyla etkilenip anlıklarımızda oluşan ideler arasında bir ayrım vardır. Anlıktaki ide ile nesnenin sahip olduğu ide farklıdır. Locke, Deneme’de ara sıra şeylerin kendilerindeki ideler söyleminde bulunur. Burada niteliklerin anlaşılması gerekir. Nesnenin sahip olduğu özellikler nitelik, nesnenin bende bıraktığı tasarım ise idedir. Örneğin, kartopuna bakıldığında; onun bizde ak, yuvarlak, soğuk gibi ideleri üretme gücü olduğunu görürüz. Bunlar kartopunun niteliklerini oluşturur. Bu nitelikler aracılığı ile de anlıkta, ak idesini algılarız. Kısacası ideler anlığımızda, nitelikler ise cisimlerde bulunurlar. Locke, cisimlerin sahip olduğu bu nitelikleri şu başlıklar altında inceler:

Locke’un nitelikler arasında yapmış olduğu bu ayrımlarla, gerçeklik ile görünüş arasındaki ayrımın ifade edilmesi amaçlanmıştır(Zelyüt, 2017, s.69). İdelerin bilgisel güvenilirlikleri ise bu niteliklerin özelliklerine bağlıdır(Bravo, 2008, s.61). İlki, birincil nitelikler olarak adlandırılır. Cismin durumu ne olursa olsun, başına ne gelirse gelsin, ondan asla ayrılmayan nitelikler, birincil niteliklerdir. Cisim bu nitelikleri uğradığı tüm başkalaşım ve değişimlere karşı korur. Böylece birincil niteliklerin, değişken olmadığı sonucuna ulaşırız. Değişken olmadıklarından dolayı da nesnelirler. “Maddenin algılanabilir hacimde olan her taneciğinde duyum, yalnızca duyularla algılanamaz, her tanecikte de zihin bunları ayrılmaz olarak duyumsar.”(Locke, 2000, s.179) Örneğin bir buğday tanesini alıp ikiye böldüğümüzde her bölümün katılığı, devimi, uzamı bulunur. Ne kadar bölünürse bölünsün, o nitelikler korunur. Bölme işlemi yalnızca daha çok ayrı özdek kitle yapar. Hiçbir cisimden katılığı, şekli, uzamı veya devingenliği alınmaz. Locke’un bu söylemleri, Descartes’in maddenin öz nitelikleri olarak bahsettiği işlemezlilik, uzam gibi temel niteliklerle uyuşur. Locke’un verdiği buğday tanesi örneği gibi, Descartes da balmumu örneğini verir. Descartes, bir mumu ateşe yaklaştırdığımızda kokusunun buharlaştığını, renginin değiştiğini, biçiminin kaybolduğunu, sıvılaştığını

gözlemlendiğini ve tüm bu değişimlerden sonra elde kalanın aynı mum olup olmadığını sorar. Descartes, kalanın aynı mum olduğunun kabul edilmesi gerektiğinin ve bundan şüphe duyulmayacağını dile getirir(Descartes, 2007, s.27). İki filozof, birincil niteliklerin hep var olacağı konusunda aynı fikirdedir.

Locke'un bu şekilde basit ideler üretmemizi sağlayan katılık, uzam, devim ya da durgunluk ve sayı niteliklerine cismin temel veya birincil nitelikleri adını verir(Locke, 2017, s.121). Bunlar, cisimlerde gerçekten bulunan niteliklerdir ve bu yüzden gerçek nitelikler olarak adlandırmak mümkündür. Cismi cisim yapan nitelikler, birincil niteliklerdir.

İkincil nitelikler, cisimlerin kendisinde bulunmayan niteliklerdir. Cisimler birincil nitelikler aracılığıyla yani şekil, yapı ve devimleri sayesinde bizde renk, koku, tat gibi duyular üretirler. Locke bu niteliklere, ikincil nitelikler adını verir. Bu niteliklerin gerçek varlıkları yoktur. Birincil niteliklerin duyular üzerinde bıraktığı etkiler sayesinde varlık kazanırlar. "...bunlar, onlara yanlılıkla nasıl bir gerçeklik yüklersek yükleyelim, gerçekte nesnelere bulunan bizde değişik duyular üretme gücünden başka bir şey değildirler; ve söylediğim gibi, birincil niteliklere, yani parçaların oylum şekil ve devimine bağlıdırler."(Locke, 2017, s.123)

Birincil nitelikler söz konusu olduğunda Locke ile Descartes'in görüşlerinin birbirine uyduğu görülmekteydi. Ancak konu ikincil nitelikler olduğunda görüş ayrılıkları yaşanır. Descartes bu niteliklerin ancak anlık ile kavranabileceğini söyler. Bütün duyusal özellikleri gittikten sonra onu hala balmumu olarak algılamamızı sağlayan fiil, görme dokunma gibi duyular değil, zihinsel görüdür. Descartes için cisimler, dokunduğumuz ve gördüğümüz için değil; yalnızca düşünme ile kavradığımızda vardır. Ancak Locke için cisimler, algılanabildikleri oranda bilinebilirdir(Bor, 2011, s.41).

İkincil nitelikler, özneye ait olan niteliklerdir. Gerçeği yansıtmadıkları için rastlantısaldır. Nitelik olarak ise algılayanın idelerinde varlık bulurlar. Bu nedenle ikincil nitelikler algılayandadırlar; "yani bunların nesnelere niteliği olarak algılanmaları, algılayanın anlının etkileniş biçiminden başka bir şey

olamaz.”(Öktem, 2003, s.138) Algılayana bağlı oldukları için değişebilen niteliklerdir(Marias, 1966, s.255). Gerçek dünyaya bakıldığında renk, ses, koku, tat gibi niteliklerin olmadığı görülür. Bu yüzden bunlarla ilgili olan idelerimiz dış dünyanın olduğu gibi bir yansıması değil dolaylı bir tasarımıdır.

İkincil nitelikler, birincil niteliklerin aksine, değişebilen niteliklerdir. Çünkü nesneye değil özneye ait olan niteliklerdir ve öznel olmaları onları değişken yapmaktadır. İkincil nitelikler algılayana bağlı olarak değişebilen nitelikler olup nesnenin kendisine değil algılayana aittir. İkincil nitelikler bu durumda renk, koku, tat, sıcaklık vb. gibi özellikler olmalıdırlar. İkincil niteliklerin bu şekilde algılayan anlıktaki ide olarak var olmaları, cisimlerde aslında iki tür nitelik olmadığını gösterir. Genelde, idesine sahip olunan her niteliğin cisme ait olduğu gibi bir düşünce var olsa da, ikincil niteliklerin aslında bir varlığa bile sahip olmadıkları söylenebilir. Cisimlerde renk, koku, tat bulunmaz; özneye belirli bir renk idesi yaratacak olan hacim, şekil bulunur. Sözelimi, bir kokunun var olabilmesi, algılayan bir bireyin olmasına bağlıdır.

Birincil nitelikler, cisimde algılandıkça da algılanmasa da bulunurlar. Cisimden, ikincil nitelikler olan rengi, kokuyu, sıcaklığı alsak dahi parçalarda devim ve hacim kalır. Cisimler herhangi bir sese ve kokuya sahip olmadıkları için cismin gerçek nitelikleri, birincil niteliklerdir. Bu nedenle Locke, deneysel bilgiyi güvenilir ve nesnel olan birincil niteliklerle temellendirirken, kuşkuyla ikincil niteliklerle açıklamaktadır(Bor, 2011, s.41). Bu nitelikleri algılayan bireylerin durum ve koşullarındaki değişiklikler, niteliklerde de değişime yol açar. Koşullara bağlı olarak ikincil nitelikler değişim gösterir. Önümüzde bulunan bir masanın rengi, ona bakılan açığa, onu aydınlatan ışığa ve rengine göre veya benim gözlerimdeki herhangi bir renk bozukluğu gibi öznel koşullara göre değişebilir.

Peki cisimler bizdeki idelerini nasıl üretir? Locke bunun, cisimlerin kavranabileceği tek etkileme yolu olan itme gücü ile olduğunu söyler. Birincil niteliklerde bulunan kimi devinimler, bedende ilgili olduğu kimi birimleri etkileyerek bunları sinirlere veya can tinleri yoluyla duyum merkezine ulaştırır. Bunun sonucunda anlığın, onların bizdeki özel ideleri yaratılır. Görmek ve dokunmak, yani

beş duyu yoluyla edilen her temas, itmenin birer şeklidir. İkincil nitelikler ise, duyulamaz parçacıkların duyular üzerindeki etkisi ile üretilir. Birincil niteliklerin ideleri birden çok duyu organı yoluyla elde edilirken; ikincil niteliklerin ideleri ise yalnızca tek bir duyu organı yoluyla elde edilir. Bir rengi görüp bir sesi işitiriz ancak mecazi bir anlam dışında asla bir rengi işitemez ve bir sesi göremeyiz. Oysa bir nesnenin biçimi ve devinimi hem görülüp hem de elle dokunularak anlaşılır(Denkel, 1998, s.54).

Birincil niteliklerin ideleri, cisimlerin benzerleridir ve bunların biçimleri, cisimlerin kendilerinde gerçekten vardır. Ancak ikincil niteliklerin bizde ürettikleri ideler ile benzerlikleri yoktur ve cisimlerin kendilerinde bulunmazlar. “Bizdeki ürettikleri idelere göre, alev sıcak ve aydınlık, şeker ak ve tatlı, kar ak ve soğuk olarak belirlenmiştir.”(Locke, 2017, s.124). Locke bu nedenle bu niteliklerle, cisimlerin bizdeki idelerine benzeyen şeyler arasında aynada olduğu gibi tam bir benzerliğin var olduğu sonucunun çıkabileceği yönünde genel bir düşünce olduğunu dile getirir. Aslında durum böyle değildir. Aynı, ateş belli bir uzaklıktaki birisine sıcaklık duyumu uyandırırken; başkasına da daha yakına geldiğinde, diğer duyumdan bağımsız değişik bir acı duyumu uyandıracaktır. Bu durumda, ateşin sıcaklık idesinin edimsel olarak ateşte olduğu, ancak acı idesinin ateşte olmadığı söylenemez. “Bizdeki aklık, soğukluk ve acı idelerinin hepsini de kar ürettiğine ve bunların hepsini de katı parçalarının oylumu, şekli, sayısı ve devimiyle ürettiğine göre, niçin aklık ve soğukluk karda olsun da acı olmasın?”(Locke, 2017, s.124) Bende acı idesini uyandıran, başkasında sıcaklık idesini uyandırabilir. Dolayısıyla, cisimlerin niteliği ile bizdeki idelerinin aynı olmadığı görülür. Biz acıyı hissetmiyoruz diye o idenin cisimde olmadığını söylemek yanlıştır.

Locke aslında iki tür nitelik varmış gibi imalarda bulunsa da üçüncü bir nitelikten daha bahseder. Bu nitelik, cisimde bulunan birincil niteliklerin özel yapısı nedeni ile onda bulunan ve başka bir cismin oylum, şekil, doku ve deviniminde değişiklik yapan ve böylece bizim duyularımızın eskisine göre değişik biçimde etkilenmesine yol açan güçtür. Güneşte mumu ağartan ve ateşte kurşunu eriten güç bulunur. Fakat mumun ağardığı zaman ortaya çıkan değişimlerle(aklık ve yumuşaklık), güneşin bizi ısıttığı veya aydınlattığı zamanki değişimler güneşte

bulunmaz. Güneş, ısı ve ışık kaynağı değildir. Birincil niteliklere bağlı olarak bu şekilde algılanır. Bu nedenle üçüncü nitelik güçler adını alır. Bu güçler, birincil niteliklere bağlı olan güçlerdir ve birincil niteliklerin değişik kiplerinden doğar. Çünkü bizde herhangi bir seçik renk, ses idesi, oylum ve devim içermezler ve bu yüzden birincil niteliklerin etkisi olarak görülmezler. "...bunlar bizim duyularımızı o ikincil nitelikleri üretecek biçimde etkileyebilmiş gibi görünmezler."(Locke, 2017, s.128) Güçler; birincil niteliktedir; ikincil nitelikte değildir.

Birincil nitelikler benzerliklerdir; ikincil nitelikler benzerlik sayılmaktadır ancak benzerlik olmayan şeylerdir; güçler ise ne benzerliklerdir ne de öyle sanılmaktadır.

2.2.KARMAŞIK İDELER

Anlığın tümüyle edilgin olduğu ideler incelendiğine göre; anlığın, basit ideleri kullanarak yapmış olduğu karmaşık ideleri incelemek gerekir. Karmaşık ideler, anlık tarafından basit ideler kullanılarak yapılırlar. Anlık, basit idelerden başka ide yapmak üzere çeşitli eylemlerde bulunur. Bu eylemlerin en önemlileri şunlardır: 1. Birçok basit idenin bir karmaşık idede birleştirilmesidir. Bütün karmaşık ideler böyle yapılır. 2. Basit veya karmaşık iki ideyi alıp, ikisinin birlikte bir görünüşünü elde edecek biçimde yan yana getirilmesidir. Burada tek tür idede birleştirme durumu yoktur. Bağlantı ideleri bu şekilde yapılır. 3. İdelerin, kendi gerçek varoluşlarında onlara eşlik eden bütün öteki idelerden ayrılmasıdır. Buna soyutlama denir. Bütün genel ideler bu şekilde yapılır(Locke, 2017, s.143). Bu üç işlem sırasıyla, anlığın etkinliğinin giderek arttığı işlemlerdir(Zelyüt, 2017, s.67).

Karmaşık idelerin bütününde, birleştirme söz konusudur. Anlık, birçok basit ideyi bir tek ide haline getirip karmaşık ide yapar. Anlık, karmaşık ideler söz konusu olduğunda aktiftir. Yineleme ve birleştirme yoluyla anlığın, düşüncenin nesnelere duyum ve düşünümün ona sağladıklarını aşan bir değiştirme ve çoğaltma gücü bulunur. Anlık basit ideleri edinir ve değişik zihinsel işlemler ile yeni ideler üretir. Ancak yine de duyum ve düşünümün ona sunduğu basit ideleri kullanacak, onlarla

sınırlı kalacaktır. Böylece istençli bir şekilde kendi gücüyle kendi idelerini birleştirip, karmaşık ideleri oluşturur. Locke, karmaşık ideleri üç ana başlık altında toplamaktadır;

1. Kipler
2. Cisimler
3. Bağıntılar

2.2.1.Kipler

Kipler, kendiliklerinden var olma ihtimali taşımaz. Nasıl birleştirilmiş olurlarsa olsunlar, ancak tözlerin etkenleri ya da etkilenimleri olarak görülürler. Locke bu tanımdan yola çıkarak aslında kip sözcüğünü, yaygın anlamı dışında kullanır. Kipler, niteliklerin veya tözlerin bazı geçici duyularını ifade etmek için kullanılır(Kılıç, 1998, s.21). Üçgen, minnet, cinayet gibi sözcüklerin imlediği ideler, kiplere örnek verilebilir.

Locke, kipleri de basit kipler ve karışık kipler olmak üzere ikiye ayırır. Basit kipler, aynı basit idenin çeşitleri olan kiplerdir. Basit kipler, başka hiçbir ideyle karışmazlar. Sadece birbirine eklenen birçok seçik ideden oluşurlar. Deste idesi sadece sayı idelerinden oluşan bir basit kiptir. Birçok basit idenin birleştirilmesiyle oluşan kipler ise karışık kiplerdir. Renk ile şeklin belli bir birleşiminden oluşan ve görende hoşluk uyandıran güzellik idesi, karışık kip idesidir. Karışık kipler, anlığın bir araya getirdiği dağınık ve bağımsız idelerdir ve tözlerin karışık kiplerinden bu noktada ayrılırlar.

Basit kipler; Locke, basit idelerin yinelenmesiyle bir araya gelen basit kipleri incelemeye uzay idesiyle başlar. Locke, uzayı, salt basit bir ide olarak kabul eder. Uzay idesi hem görme hem de dokunma duyusuyla elde edilir. Uzayın birleşiminden elde edilen kipler uzayın basit kiplerini oluştururlar. Başka hiçbir şey düşünülmeden yalnızca iki varlık arasında varsayılan uzay uzaklık olarak adlandırılır. Uzaklığın farklı olan her kipi, uzayın bir kipidir. Cisim veya başka herhangi bir seçik ide katılmadan, anlıkta sık sık yinelenerek evrende cisimler arasında var olan uzun,

kübik, ayak, kulaç ideleri oluşturulur. Bunların üzerine yapılacak olan aynı cinsten tüm eklemelerle uzay idesi istenildiği kadar genişletilebilir(Locke, 2000, s.227).

Uzay idesinin bir diğer kipini, çevrelenmiş uzayın sınırları arasındaki bağıntı oluşturur. Dokunma duyusu bunu, sınırlarına ulaşabileceği cisimlerde bulur. Görme duyusu ise, görüş alanı içindeki renkleri ve cisimleri keşfeder. “Belirgin açılarla buluşan doğrusal çizgiler ya da hiç açısı algılanmayan eğriler ile çevrelenmiş uzay ya da cismin en uç noktaları bağlantılandırılarak”(Locke, 2000, s.228) şekil idesine ulaşılır. Bu ide, sonsuz değişme sağlayabilen bir idedir. Gerçekten var olan şekil idesinin dışında anlık, kendi gücüyle uzay idesini değişik biçimlere sokarak sürekli yeni bileşimler oluşturmakta ve şekilleri sonsuz sayıda çoğaltabilmektedir. Birbirleriyle aynı uzaklığı koruduğu ve böylece hareketsiz olduğu düşünülen bir şey ve iki ya da daha fazla nokta arasındaki uzaklık ilişkisi, yer idesini oluşturur. Dün olduğu yerde kalan bir şey, tıne sabit olan iki ya da daha fazla nokta arasında aynı varlığını koruyorsa, o şey aynı yerde denir. Ancak bu noktalar arası uzaklık duyulur biçimde değişmiş ise, o şeyin yer değiştirdiği söylenir(Locke, 2000, s.229). Evrenin her bölümünün idesine ulaşılabilir. Fakat evrenin kendi yerinin idesine ulaşılması olanaksızdır. Böylece bizdeki yer idesi, bir şeyin görelî konumundan başka bir şey değildir.

Süre idesi ise; uzayın sürekli parçalarından edinilmez. Anlıkta, birbirinin ardında gelen idelerin görünüşlerini duyumsamak, ardışıklık idesini verir. İşte bu ardışıklığın parçaları veya iki idenin görünüşü arasındaki uzaklığa süre denir(Locke, 2000, s.245). Farklı uzunlukları içeren saatler, günler, yıllar gibi zaman ideleri; basit kiplerden uyarlanan süre ideleridir(Locke, 2000, s.244). İdelerin ardışıklığı durduğunda süre algısı da biter.

Zaman ölçüleri, anlıkta istenildiği kadar yinelenemediği için, hiçbir şeyin gerçekten var olmadığı bir yerdeki süreyi imgeleme yetisi edinilebilir. Böylece gelecek yıl veya beş yıl sonrası düşünülebilir. Herhangi bir zaman uzunluğu idesini düşüncede istenildiği kadar yineleyerek, hiç bitmemek üzere birbirine eklendiğinde ise “hem ruhlarımızın sonsuz gelecekte sürmesi hem de ezelden beri var olmuş olan

sonsuz Varlığın öncesiz-sonrasızlığı biçimindeki öncesizlik-sonrasızlık idesi edinilmektedir.”(Locke, 2017, s.165)

Locke, en basit ve evrensel idenin, sayı idesi olduğunu söyler. En temel sayı birimi olarak ise “bir” i kabul eder. Çünkü bütün ideler içinde anlığa, bir idesinden daha çok yolla gelen ide bulunmaz. Bir idesinde herhangi bir çeşitlilik ya da bileşiklik izi bulunmaz. “Duyularımızın alanındaki her nesne, anlama yetimizdeki her ide ve zihnimizin(anlığımızın) her düşüncesi bu ideyi beraberinde getirir.”(Locke, 2000, s.273) Her şeyle olan uyumundan dolayı en evrensel idemizdir. Düşüncelerle en iç içe olan ide, sayı idesidir. Çünkü sayı; var olan veya imgelenebilen her şeye uygulanabilir.

Sayı kiplerine, anlığımızda sayı idesini yineleyerek ulaşıyoruz. Dolayısıyla biri bire ekleyerek, bir çifte ait birleşik ideye ulaşılır. Tüm kipler içinde sayının kipleri, en seçik olanlardır. En küçük bileşen olan bir birimin oluşturduğu her bileşim, en yaklaşık olandan en uzağa kadar farklılık gösterir ve iki, iki yüzden olduğu gibi birden de seçiktir(Locke, 2000, s.273). Diğer basit idelerde bu durum söz konusu değildir. Gerçekten farklı olduğu halde ayırt edilemeyen birçok iki yaklaşık ide vardır. Bu sayfanın beyazlığı ile bir sonraki sayfanın beyazlığı arasındaki farkı kim bilebilir(Locke, 2000, s.274)? Sayıların ideleri, uzamdan daha açık ve seçik olduğu için sayılardaki tanıtlamalar, en kesin olanlardır. Yani matematiğin doğasında var olan kesinlik, aynı şekilde ilgili kiplerde de söz konusudur(Çelebi, 2017, s.88). Sayılarda, kendisini başkalarından ayırt eden bir ad olmadıkça, karmakarışık bir yığın haline dönüşecektir. Sayıların her seçik bileşiminin adlarının bulunması gerekir. Eğer bu olmazsa, hesap yapılırken sayılar zor kullanılacaktır.

Karışık kipler; değişik türden basit idelerin bir araya gelmesinden oluşur. Anlık, bunları dağınık ve bağımsız olarak bir araya getirir ve bu birleşimleri yaparken anlığın etkin gücünü kullanır. Anlık, edinmiş olduğu basit ideleri, istençli bir şekilde birleştirir. Karışık kipin idelerine genellikle kavram denir. Çünkü bunların kaynakları ve sürekli varoluşları doğada değildir. Varoluşları insanın düşüncelerindedir ve bu var olmaları için yeterlidir. Karışık kiplerin gerçek bir varoluşunun bulunup bulunmadığı önemli değildir.

Konuşma dillerinde bu tarz karışık kipler çok sayıda bulunurlar. Birçok basit ideden oluşan bu kipler çoğu zaman, basit idelerin yerini tutan sözcüklerin açıklanmasıyla elde edilirler. Gerçek varoluşları olmayan bu karışık kiplerin idelerini varoluş içinde göremeyenler, ancak sözcükler ile onları anlarlar. Herhangi bir karışık kipi, idesini görme yoluyla edinmeyen birisi, bu kipin idesini ancak bu şekilde anlayabilecektir. Böylece bir kimse, küfür ve cinayet eylemleriyle hiç karşılaşmadan yalnızca bu sözcüklerin yerlerini tuttukları yalın idelerin sayılmasıyla onların idelerini kazanabilir(Locke, 2017, s.197). Yani karışık kipler, deneyimin ve gözlem zihinsel idelerinin istençli birleşiminden oluşur ve bu ideler deneyimin mümkün olmadığı yerde adlarının açıklanması yoluyla elde edilir(Çelebi, 2017, s.95).

Karışık kiplerin bölümlerini bir ide altında toplayan şey adlardır. İnsanlar kendilerine özgü olan seçik karışık kipleri açıklarken, adlar ile düzenlerler. Karışık kiplerin yapılmasının nedeni de dilin amacında yatar. İnsanlar ide topluluklarından, yaşamlarında sık kullanılanların karışık kiplerini yaparlar ve onlara ad verirler. Konuşmalarında seyrek kullandıkları ide topluluklarına ise ad vermeyip; onları gevşek bırakırlar. Böylece anlıklarını, kullanmayacakları karışık kiplerle gereksiz yere doldurmazlar. Seyrek kullandıkları kipleri kullanmaları gerektiğinde, onları oluşturan basit idelerin adlarını saymakla yetinirler. Bu durum, her dilde başka dillerde karşılık bulamayan ve tek sözcükle anlatılamayan özel sözcüklerin nasıl bulunabileceğini açıklar(Locke, 2017, s.199).

Başka dillerde karşılığı bulunmayan birçok sözcük vardır. Her ülkenin kendine özgü gelenekleri bulunur ve bu eylemler sonucu belli kavramlar oluşturulur. Başka dillerde bu eylemlerin kavramlarını oluşturan idelerin, kullanımı dahi yoktur. Böylece bu kavramlar o ülkelerde bulunmazlar. Gelenek ve kanılardaki bazı değişimler sonucunda bazı sözcükler atılıp, yeni sözcükler kullanılmaya başlanır. Gelenek ve kanı değişimleri, yeni ide birleşimlerini beraberinde getirir. Sık sık kullanılan bu yeni bileşimleri uzunca anlatmak yerine bunlara yeni ad verilir. Dillerin sürekli değişim içinde olmasının nedeni de budur.

Sonuç olarak, karışık kipler üç yoldan edinilir: 1. Şeylerin kendilerinin deneyimlenmesi veya gözlenmesi yoluyla. 2. Anlıkta birçok basit idenin bir araya getirilmesi veya buluş yoluyla. 3. Hiç görülmeyen eylemlerin veya görülmesinin olanaksız olduğu eylemlerin kavramlarının açıklanması yoluyla. “Yalan” sözcüğü ile adlandırılan karışık kipi oluşturan basit ideler şunlardır; 1. Düzenli sesler 2. Konuşanın anlığındaki belli ideler 3. Bu idelerin tinleri olan sözcükler 4. Bu imlemin, olumlama veya olumsuzlama yoluyla, konuşanın anlığında yerini tutan idelerinkinden değişik biçimde birleştirilmesi(Locke, 2017, s.200).

Locke, anlığın kendi içine bakıp eylemlerinde gözlemlediği ilk şeyin, düşünme olduğunu söyler. Anlık, burada seçik ideler elde eder. Hatırlatma, anımsama, dikkat gibi ideler düşüncenin kiplerinden bazılarıdır. Locke düşünmeyi, düşünümün ilk basit idesi olarak görür. Locke aslında düşünmenin ilişkili olduğu tüm temel kavramları, düşüncenin kipi olarak ele alır(Çelebi, 2017, s.90). Düşünmenin ilişkili olduğu şeyler fazlaca olduğundan, düşüncenin kiplerinin sayısı da fazladır.

Duyum ve düşünümünden elde edilen en önemli ortak ide, haz ve acı idesidir. Anlığın düşünce ya da algısı, Locke’a göre ya kendi başınadır ya da haz ya da acı ile birliktedir. Şeyler yalnızca haz ve acıya göre iyi ya da kötü olurlar. Bizde haz, doğuran veya acının azalmasına neden olan, iyilik getiren veya kötülüğü götüren şey iyi olarak tanımlanır. Acıyı arttıran veya hazzı azaltan, kötüyü getirip iyiyi götüren şey ise kötü olarak tanımlanır. Böylece bedeninin veya anlığın haz ve acıları denilse de bunlar, yalnızca anlığın düşüncelerinde yaşanan düzensizlikten kaynaklanan anlığın değişik duyumlardır(Locke, 2017, s.173).

Kendi üzerimizde düşünüp, haz ve acının bizde hangi değişik duyumlara yol açtığını, bu değişik durumların bizi nasıl etkilediğini ve bu zihinsel değişmelerin hangilerinin hangi içsel duyumlara ürettiklerini gözlemlersek tutku idesine ulaşmış oluruz(Locke, 2017, s.173). Locke kırgınlık ve kıskançlık hariç, bütün tutkuların tüm insanlarda bulunduğunu düşünür. Bunları, sadece acı ve haz üretir. Kırgınlık ve kıskançlığa dair düşüncelere, kendimize ve başkalarına ilişkin bazı düşünceler karışır. Bazı insanlarda oç alma veya kendi erdemlerini değerlendirme durumu olmadığı için kırgınlık ve kıskançlık o insanlarda bulunmaz. Tutkuların birçoğu,

birçok insanda beden üzerinde de etkide bulunur. Ancak beden her zaman duyarlı olmadığı için bedensel etki her tutku idesi için geçerli değildir. Örneğin; utanma, anlıkta her zaman bir rahatsızlığa neden olsa da bedensel etki söz konusu olduğunda her zaman yüz kızarmasına neden olmamaktadır. Sonuç olarak Locke için haz ve acının idelerinden meydana gelen kipler, iyi, kötü ve tutku kipleridir.

2.2.2.Cisimler

Karmaşık idelerin diğer bir türü olan cisimlere Locke, tözler adını verir. Kimi yerde töz, kimi yerde cisim olarak adlandırılır. Locke töz idelerini, kendi başına var olan seçik tikel şeyleri temsil etmek üzere oluşturulan basit idelerin birleşimi olarak tanımlar(Locke, 2017, s.145). Yani birleştirme işlemi sonucu basit idelerin kaynaşmasıyla, cisim ideleri elde edilir. Töz idelerinin en başında, bilinmemesine rağmen var olduğuna inanılan töz idesi gelir. Bu tanımlamalarından anlaşıldığı üzere, Locke için töz teriminin iki farklı anlamı bulunur. Birincisi; tikel şeyleri oluşturmak için bir araya gelen basit ide toplulukları. Diğeri ise; ne olduğu tam olarak bilinmeyen bir başat ide olan tözdür(Çelebi, 2017, s.96). İlk anlamdaki töz, duyuma neden olan bir tözdür. İdelerimize düzenlilik ve tutarlılık veren güçleri içeren, bu tözdür. Locke'a göre duyuusal bilginin konusunu, nesnesini kuranda bu tözdür(Zelyüt, 2017, s.71). İkinci anlamdaki töz, tikel varlıkların niteliklerinin dayanağıdır. Bu töz idesini betimlemek konusunda, herkes acizdir.

Genel olarak bulanık da olsa, bizde bir töz idesi bulunur. Locke, tözü türlere ayırır ve bu töz idelerinin nasıl edinildiğini şöyle açıklar: “Deneyle insan duyularının gözlemlenmesiyle, hep birlikte buldukları saptanan ve bu yüzden de özdeğin içsel yapısından ve bilinmeyen özünden geldiği varsayılan basit ide birleşimlerinin toplanmasıyla olmaktadır.”(Locke, 2017, s.204) İnsan, at, gümüş ve benzeri idelere böyle varılır. Demir ve elmasta görüldüğü gibi, bunların gerçek karmaşık idelerini oluşturan, olağan niteliklerin bir araya gelmesidir. Kuyumcu veya demir ustasının bu konuda bir filozoftan daha çok bilgisi bulunur. Filozof, bu idelerin

tözel biçimlerinden her ne kadar bahsetse de onların kendisinde toplanan basit idelerden yapılmış olan idesinden öteye geçemez. Fakat cisimlerin bizdeki karmaşık idelerinde, kendilerini oluşturan bu basit idelerden başka basit ideleri taşıyıp, varoluşlarına dayanak olan bir ide bulunur. “Böylece bir cisimden söz edilirken bir cisim gibi uzamlı, şekli olan devinebilir bir şeydir deriz; bir tin gibi düşünebilen şeydir deriz.”(Locke, 2017, s.205)

Aynı durum, düşünce ve uslamlama gibi zihinsel işlemlerde de ortaya çıkar. Bu zihinsel işlemlerin de kendi kendine var olamayacakları açıktır ve bedenini, onları nasıl üreteceği anlaşılabilir. Bu nedenle bunların tin denen başka bir tözün eylemleri olduğu varsayılır. “Kendisinde düşünme, bilgi, kuşku ve devim gücü bulunan bir töz varsaydığımız zaman, tin tözü içinde başka töz için olduğu kadar açık bir kavram edinmiş oluruz.”(Locke, 2017, s.205) Böylece aslında tinsel töz idesinin de cisimsel töz idesi kadar kavrayışımıza ve anlayışımıza yabancı olduğu görülür. Bedenin varoluşu nasıl yadsınamıyorsa, tinselliğin de varoluşu yadsınamaz.

Tikel cisim türlerini, basit idelerin birleşimiyle ortaya koymaktayız. Bu basit ideleri, bizim bilmediğimiz türden bir birlik bir arada tutar. Tikel cisimlerin değişik türlerinin hepsi için bu geçerlidir. Biz onları, adam, köpek, ay, altın gibi özel adlar ile başkalarına anlatırız. Anlattıklarımızı anlayan herkes de bu sözleri duyduğunda kendi anlığındaki bu ad altında birlikte toplanmış olan basit idelerin birleşimini kurar ve kendisinin bir şeye bağlı olmadığını ancak her şeyin ona bağlı olduğu bilinmez bir töz olduğunu kabul eder(Locke, 2017, s.206).

Locke, karmaşık cisim idelerinin, daha önce üçe ayırarak incelediği üç türden nitelik ile oluştuğunu söyler. Bunları kısaca hatırlamak gerekirse; ilki, şeylerin birincil nitelikleridir. Bu nitelikler, onları cisimlerde algılamasak da bulunur ve duyularımız aracılığıyla algılanırlar. Cisimdeki şekil, oylum, sayı ve devim, birincil niteliklerdendir. İkincisi; şeylerin ikincil nitelikleridir. Bu nitelikler, birincil niteliklerle cisimlere bağlıdır. Duyular aracılığı ile birçok ide üretme gücüdür. Bunlar basit idelerden başka bir şey değildir. Üçüncüsü; herhangi bir cisimde gözlemlenen, birincil nitelikte değişmeler üreten ve böyle değişmelere uğrama yeteneğidir; bunlara güçler adını verir. Böyle bir değişime uğrayan cisim, daha önce

bizde ürettiği idelerden farklı ideler üretir. Locke bu yetenekleri etkin ve edilgin güçler olarak adlandırır. Bunlar, duyulur basit idelerde son bulur(Locke, 2017, s.208).

Bu üç tür nitelik içinde, cisimlerin bizdeki karmaşık idelerinin büyük bir bölümünü, güçler oluşturur. Böylece cisimler, kendilerinde gözlemlenen güç aracılığıyla ondan alınan basit ideleri üretme gücünün yanında; başka nesnelere duyulur nitelikleri değiştirecek güce de sahiptir. Böylece üretmiş olduğu yeni duyulur nitelikler ile duyularımızı dolaylı olarak etkileyen güçleri, bize fark ettirir. Örneğin, duyular ile odun kömürünün rengi ve gevrekliği algılanır. Bu algıma ile ateşin başka bir gücünü, yani odunun rengini ve katılığını değiştirme gücü öğrenilir. Birinci durumda ateşin gücü dolaysız olarak, ikinci durumda dolaylı olarak görülür.

Karmaşık cisim idelerinin yanında özdek-dışı bir tin karmaşık idesi de vardır. Bu özdek-dışı tin idesi, anlıkta bulunan düşünme, anlatma, isteme gücü gibi günlük yaşamdaki deneyimlerle edinilen ve tek bir töz idesinde toplanan basit ideler aralığı ile bilinir. “Böylece, düşünme, algılama, isteme ve kendi bedenimizi ve başka cisimleri devindirme gücünü bir araya getirerek, özdek-dışı tözlerden de özdeksel cisimlerden olduğu kadar açık bir algı ve kavram edinmiş oluyoruz.”(Locke, 2017, s.211) Özdek-dışı tin idelerinin de her biri açık ve seçiktir. Yani düşünme ideleri de, bir bedeni devindirme idesi kadar açık ve seçiktir. Özdek-dışı tin idesinin tözü de, tıpkı cisim idelerinin tözü gibi bilinmezdir. Cisimlerin nasıl yapışık kaldığının anlaşılabilmesi gibi insanın kendisini nasıl algılayıp, nasıl devindiği de anlaşılabilir. Böylece cisim ve tinin idelerinin her ikisinin de tözü bilinemez. Ancak cismin veya özdek-dışı tinin karmaşık idelerinin hangisi daha açık olursa olsun, her ikisini oluşturan basit idelerin hepsi duyum ve düşünümde elde edilir.

Cisimlerin toplu karmaşık ideleri de bulunur. Bu ideler, bir idede toplanan birçok tikel cismin düşünülmesinden oluşur. Bir orduyu oluşturan insan topluluğu, bu ideye örnek verilebilir. Bu ide, çok sayıda seçik ideden oluşur. Ancak yine bir adam gibi tek bir idedir. “Çünkü herhangi bir idenin birliği için onun birçok tikelden yapılmış olmasına karşın bir tek tasarım ya da resim olarak düşünülmüş olması yeterlidir.”(Locke, 2017, s.218) Birçok tikelin nasıl bir ide oluşturduğunu anlamak,

bir tikelin basit ideler tarafından nasıl oluştuğunu anlamaktan zor değildir. Anlığın bütün seçik idelerini bir tikel idede birleştirip insan idesini oluşturmasıyla, birçok insan idesinin birleşip tek bir ide oluşturması aynı kolaylıkta olur. Anlık, cismin toplu idelerini de, birleştirme işlemi ile yapar. Seçik tözlerden yapılmış olan bütün yapay şeyler, cisimlerin toplu ideleri içindedir. Ordu, takımyıldız, evren gibi ideler, bağımsız ve birbirinden çok uzak şeylerin tek bir ad altında birleştirilmesiyle oluşturulmuş olan yapay tasarımlardır ve bunlar, cisimlerin toplu idelerinin alanına girerler.

2.2.3.Bağıntı

Anlık, ele alacağı bir şeyi, yalnızca o nesnenin kendisiyle sınırlamaz. İdeyi kendinden öte inceleyerek, başkasıyla olan uyumunu gözlemleyebilir. Böylece anlığın, şeylerin kendilerinden edinmiş olduğu idelerinin yanı sıra birbirleriyle karşılaştırma sonucu elde ettiği idelerde vardır. Locke, bir idenin başkasıyla incelenmesiyle oluşan bu idelere “bağıntı”, yan yana getirilen şeylere de “bağıntılı” adını verir(Locke, 2017, s.220). Anne ve kız, daha iri daha zayıf gibi karşılıklı bağlayıcılarla dile getirilen bağıntılar, neredeyse herkesin ilk bakışta algılayabileceği bağıntılardır. Ancak bazen diller, karşılıklı bağlayıcı ad konusunda yetersiz kalır ve bağıntılar böyle kolay algılanmaz. Örneğin, cariye de şüphesiz eş kadar bağıntılı bir ad olsa da, karşı bağlayıcı terimin kullanılmadığı dillerde, insanlar bunu göremezler. İncelendiğinde apaçık bağıntılar içerdiği ortaya çıkan bu adlara, dışsal adlar denir. Ne bağıntılı ne de dışsal ad olarak görülmeyen bağıntılı terimler de bulunur. Bunlar daha zor görünür olsa da, örtük bir bağıntı içerirler. Yaşlı, eski, kusurlu gibi kelimeler böyledir. Bağıntı, kendilerinde gerçekten ayrı ya da öyle düşünülen iki şey veya iki idenin karşılaştırılmasından doğar(Locke, 2000, s.427).

Bağıntılar hakkında en genel biçimiyle aşağıdaki tespitleri yapmak mümkündür:

1. Bağıntı, insan düşünce ve sözcüklerinin büyük bir bölümünü oluşturur. Başka şeylere ilişkin neredeyse sonsuz sayıda düşünceler barındırmayan tek bir şey bile yoktur. Bir adam aynı anda baba,

ağabey, oğul, torun, koca, profesör gibi birçok bağıntıyla ilgili olabilir. Çünkü bu insanda, başka şeylerle karşılaştırılmalarından doğabilecek bağıntıları taşıma potansiyeli bulunur.

2. Bağıntılı sözcükler, şeylerin gerçek varlığında bulunmamalarına ve dışarıdan ek olarak katılmış olmalarına rağmen, ilişkili oldukları cisimlerin idelerinden daha açık ve seçiktirler. Bir baba ya da ağabey idesi, insan idesinden daha kolay edinilebilen bir idedir. “Çünkü bir eylemin ya da bir yalın idenin bilgisi çoğunlukla bana bir bağıntının kavramını vermeye yetebilir, oysa cisimsel bir varlığın bilgisi için çeşitli idelerin doğru birleştirilmesi zorunludur.”(Locke, 2017, s.222)
3. Şeylere ilişkin neredeyse sonsuz sayıda bağıntı olmasına karşın, bunların hepsi tüm bilginin malzemesi olarak görülen basit idelerle sınırlı kalır. Bağıntılarda duyum ve düşünümde elde edilir. Locke anlaşılabilir bağıntıların, sadece duyum ve düşünümde edinilen basit idelerde görülebileceğini savunur. Bağıntı kavramı ve bağıntıyı kavrayış gücümüzde uyarılması gereken koşullar ile basit ideler tam bir uyum içindedir(Locke, 2000, s.429).
4. Bağıntı, Locke için bir şeyi kendi dışında bir diğeriyle düşünmektir. Böylece anlık mecburen, sözcüğün uygulandığı şeyde var olması gerekenden başka idelere de yönelmektedir. Böyle sözcüklere, bağlayıcı sözcükler denir. Örneğin, insan, kırmızı, sinirli, neşeli gibi sözcükler şeyde gerçekten var olan ve sözü edilen şeyden başkasını imleyen ve anıştırmayan sözcüklerdir. Ancak baba, koca, daha kırmızı, kardeş, daha sinirli gibi sözcükler uygulandıkları şey ile birlikte o şeylerin varlığından ayrı bir şeyi anıştırır.

Locke, bağıntı ile ilgili temel önermeleri ortaya koyduktan sonra artık çeşitli bağıntı türlerini örnek göstererek, bağıntı idelerinin basit idelerden nasıl yapıldığını gösterir.

Duyularımız vasıtasıyla, şeylerin sürekli değişimde oldukları gözlemlenir. Birçok tikel nitelik ve cismin varoluşunun arkasında, başka varlıkların etkileri vardır. Duyuların, cisimlerin birbiri üzerindeki işlemlerinde keşfettiklerinden, neden ve etki kavramını ediniriz. Basit veya karmaşık ide üreten şeye neden, üretilen şeye etki genel adı verilir(Locke, 2017, s.223). Mum cisminde, ancak belli derecedeki sıcaklığın uygulanması ile sürekli akışkanlık üretilmektedir. Böylece sıcaklık basit idesine; akışkanlığın nedeni, akışkanlığa ise etki denir.

Etki, başlangıcını başka şeylerden alır. Bu nedenle anlık, şeylerin değişik kaynaklarını iki tür altında toplar. İlki, bir şeyin tümüyle yeniden yapıldığı durumdur. Burada hiçbir şey daha önceden var olmamıştır. Buna yaratı denir. İkincisi ise, bir şeyin hepsi daha önce var olan şeylerden yapıldığı durumdur. Eğer bu oluşum, bizim algılayamadığımız duyulmayan yollardan gelen bir dış neden ve ondan alınan içsel ilkedен üretilmiş bir cisim ise, bu doğuşturdur. Neden dışsal olursa ve etki de ayırt edilebilir parçaların ayrılıp birleşmesi yoluyla üretilmişse, buda yapmadır. Yapay şeyleri bu kategori altında toplayabiliriz. Eğer daha önce nesnede bulunmayan bir basit ide üretiliyorsa, bu başkalaşmadır. Böylece “bir insan doğuşturdur, bir resim yapılmıştır; bunlardan birinde daha önce bulunmayan yeni bir duyulur nitelik ya da basit ide üretildiğinde o şey başkalaşmıştır; daha önce bulunmayıp da böyle varoluş kazandırılan şeyler etkilerdir; bunlara varoluş veren işlemi yapan şeylerde nedenlerdir.” (Locke, 2017, s.224)

Bir diğer önemli bağıntı özdeşlik ve başkalıktır. Locke, özdeşliği, anlığın karşılaştırma yapması sonucu edindiği bir kavram olarak ele alır. Belli bir zamanda ve yerde bulunan bir şey, başka zamandaki kendisiyle karşılaştırılarak özdeşlik ve başkalık ideleri oluşur. Bir şeyin, zamanın herhangi bir anında herhangi bir yerinde olduğu görüldüğünde, başka yönlerden her ne kadar ona benzeyen ve ondan ayırt edilemeyen durumda olsa da, onun başka bir yerde olan başka bir şey değil de, tam da o şey olduğu kesinlikle bilinir. Böylece Locke özdeşliği, ona yüklenen idelerin göz önüne aldığımız ve şimdiki varoluşlarını onlarla karşılaştırdığımız o sıradaki varoluşlarından hiçbir ayırım göstermeme durumu olarak tanımlar(Locke, 2017, s.227). Özdeşlik, aynı türden iki şeyin aynı zaman ve mekanda hiçbir zaman mevcut olmadıklarının tecrübe edilmesi temelinde gerçekleşir.“Bir şeyin var olduğu mekan

ve anlar farklıdır. Ancak bu farklı mekanlar ve onlarda bulunan şey o şeydir, başkası değil.”(Ricoeur, 2012, s.122) Buradaki “başkası değil” ifadesi aslında farklılığın indirgenmesinin işaretidir. Özdeşlik bir ilişkidir; ancak başkaya olan gönderme ortadan kalkmıştır. Şey, başkası değilse kendisinin aynısıdır ve bu özdeş=kendisiyle aynı denklemini oluşturur. Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş* adlı kitabında, bu denklemin ortaya çıkması ile kendine gönderme yapan ilişki bünyesinde toplanan ilk şeyin dönüşlülük denen bu kendi üstüne kapanma hareketi olduğunu dile getirir. Ona göre Locke’un bu özdeşlik kavramı kendine kapanmanın ilk katmanıdır ve böylece farklılık askıya alınmıştır(Ricoeur, 2012, s.122).

Bir tek başlangıcı olan şey, aynı şeydir ve başlangıcı zaman ve yer bakımından ondan ayrı olan ise, başka bir şeydir. Aynılık ve başkalık konusunda özdeşlik bağıntısında güçlüğe neden olan şey ise, özdeşliğin yüklendiği şeylerin kesin kavramları edinilirken, yeteri kadar dikkatli ve özenli olunmamasıdır. Bu güçlüğün ortadan kalkması için, tözlerin özdeşliğini incelemek yerinde olacaktır. Locke, tözleri üçe ayırır; 1. Tanrı 2. Sonlu Tinler 3. Cisimler. Locke, Tanrı’nın başlangıçsız ve sonsuz olduğunu dile getirerek, başkalaştırılmayacağını düşünür. Tanrı, her yerdedir ve özdeşliği ile ilgili herhangi bir kuşku bulunmamaktadır. Sonlu tinlere gelindiğinde bunların her birinin başlangıcının, belli bir yeri ve zamanı bulunur. Bu zaman ve yere göre olan bağıntı da sonlu tinlerin var oldukları sürece özdeşliğini belirleyen şey olacaktır. Locke, cisimler içinde durumun böyle olduğunu dile getirir. Özdeşin her parçacığı bir özdek ona eklenmedikçe veya ondan çıkarılmadıkça aynı kalmaktadır(Locke, 2017, s.228).

Tüm bu söyleneler, aslında hakkında araştırmalar yapılan ve öğrenilmeye çalışılan şeyin, bireyleşme ilkesi olduğunu gösterir. Bireyleşme ilkesini tanımlarken Locke, atomdan örnek verir; atom değişmez bir yüzey altındaki değişmeyen kalıcı bir cisimdir. Birden fazla atom aynı kütlede birleşirse buradaki atomların her biri aynı kalacaktır. Ancak bu atomlardan herhangi biri çıkarılacak olursa veya yeni bir atom daha eklenecek olursa cisim artık aynı cisim olarak kalmayacaktır. Dolayısıyla, cansız bir cisim yığını, aynı parçaları ihtiva ettiği sürece aynılık içerir(Çıvgın, 2019, s.378).

Canlı bir organizma söz konusu olduğunda özdeşlik, cansız cisimlerde olduğu gibi parçaların aynılığına bağlı değildir. Canlı varlıklarda büyük özdek parçaların değişmesi, özdeği bozan bir durum değildir. Örneğin bir meşe, bir fidanken de büyüyüp ağaç olduğu zamanda aynı meşedir; büyüyüp inek olan bir buzağı da iri yarı veya zayıfta olsa aynı inehtir. Parçalarda gözle görülür bir değişim olsa da özdeşlik bozulmaz.

Canlı varlıklar söz konusu olduğunda özdeşlik, bu varlığı oluşturan parçaların örtük bir yaşamsal bütünlüğü paylaşacak şekilde örgütlenmesidir. Locke bunu, aynı sürekli yaşamı paylaşıyor olmaları tabiriyle betimler. Bu durum, bitkilerde nesnenin aynı düzenini korumasından, hayvanlarda bir tek yaşamın sürüp gitmesinden (Ricoeur, 2012, s.123), insanlarda da aynı düzenlenmiş bedene ait olan, yaşamsal olarak birleşme durumundaki sürekli değişen özdek parçacıklarının, aynı sürekli yaşamı paylaşmasından başka bir şey değildir(Locke, 2017, s.230). Önceden dışlanmış olan farklılık, özdeşlik türlerinin ayrımında tekrar ortaya çıkar. Böylece bir insan özdeşliği ile diğer canlıların özdeşliği arasında temelde bir ayrım görülmez.

Locke özdeşliğin, ideye uygun olduğunu söyler. Her tür özdeşliği içeren, aslında töz birliği değildir. Özdeşliğin doğru kavranabilmesi için kullanılan sözcüğün hangi idenin yerini tuttuğuna bakılması gerekir. Bahsedilen ide hangi adın idesini imliyorsa, özdeşlik onun özdeşliğidir. Kişi, insan ve töz değişik idenin yerini tutan adlarsa; aynı töz olmak, aynı insan olmak ve aynı kişi olmak birbirinden ayrı olan şeylerdir. Locke'un insan idesi ise, akıllı bir varlık olmasının yanında bedensel olmayı da içerir. Eğer insan denilince anlaşılacak sadece akıl sahibi bir varlıksa; Locke bunun düşünen, konuşan bir papağandan farklı olmadığını söyler. Bu nedenle insan idesini aynı zamanda canlılığa özgü terimlerle açıklar; akıllı bir varlık idesinin yanında belli bir şekle sahip bir beden idesi de oluşturduğundan aynı beden ile aynı ruh insan idesini belirler(Çıvgın, 2019, s.379).

Locke'un insan için yaptığı bu belirlenimler, insanın kendiliğinden bireyselliğini olanaklı kılar. Bu nedenle Locke, burada insan ile kişi ayrımı yapar. Asıl önemli kopma burada gerçekleşir. Locke kişiyi, uslamaması ve düşünümü olan ve farklı zaman ve yerlerde kendini kendi olarak görebilen varlık olarak

tanımlar(Locke, 2017, s.232). Bunları ise, düşüncenin ayrılmaz bir parçası olan bilinç ile yapar. Bilinç, hep bizimle birliktedir ve bundan dolayı herkes kendi için kendim dediği şey olur.

İnsan için aynı olmak mümkünken, aynı kişi olmak mümkün değildir. Şimdiki olduğum kişi ile gelecekte olacağım kişi aynı olmayabilir. Kişiyi zaman içinde aynı kılacak olan şey bilinçtir. Bilinç, geçmişteki herhangi bir düşünceye erişebilir ve eski kendi ile şimdiki kendi arasında bağlantı kurabilir. Her insan, bu bilinç sayesinde, kendim dediği şey olur. Kişisel özdeşlik de, yalnızca bilince bağlıdır. Bir düşünen varlık, geçmişteki bir eyleminin idesini hem ilk idedeki bilinçle hem de şimdiki bir eylemdeki aynı bilinçle yönetmeyi başardığı sürece o aynı kişisel kendiliktir(Locke, 2017, s.234). Locke'a göre, zaman içinde kendimi algılayabiliyorsam, kişisel özdeşliğe sahibimdir. Aynı bilinç, bedensel değişimlere uğrasa bile değişik zamanlarda yapılan eylemleri aynı kişide birleştirir. Kişisel özdeşlik de, tıpkı bedensel özdeşlikte olduğu gibi kendiliği kişinin kendisini deneyimlemesiyle verir. J.A. Barash, Locke'un kendiliği kişisel deneyim açısından düşündüğünü ve böylece belleğin kapsamını değiştirdiğini dile getirir(Barash, 2007, s.17). Çünkü kendini anlama artık ruhun tözsel ilkesini entellektüel açıdan kavramakta değildir. "Töz olarak kendiliğin matematiksel bilgisine dair her geleneksel iddianın buharlaşmasıyla, kişisel özdeşliğin tutarlılığının devamını sağlamak için geriye sadece bellek kalmıştır."(Barash, 2007, s.17)

Locke, içeriklerine göre sınıflandırdığı bağıntı idelerinin diğer örneklerini şu başlıklar altında açıklar:

Zaman bağıntıları; zaman ve yer, çok sayıda bağıntının temlini oluşturur. Bütün şeyler bunlarla ilgilidir ve şeylerin zamandan aldıkları belirlenimlerin çoğunluğu bağıntılardır. Eğer biri Kraliçe Elizabeth'in altmış dokuz yıl yaşadığını ve kırk beş yıl kraliçelik yaptığını söylese, burada sürenin başka bir süreye olan orantısı anlatılmaktadır. Birde görelili olan zaman sözcükleri bulunur. Bunlar herhangi bir şeyin, zihnimize idesi bulunan belli bir süre uzunluğuyla olan bağıntısıdır. Genç, yaşlı gibi sözcükler buna örnek verilebilir. Eğer biz düşüncemize, insanın yaşama süresinin yetmiş yıl olduğu idesini yerleştirirsek, birisine genç dediğimizde bu kişinin yaşının olağan yaşam süresine göre henüz uzak olduğunu anlatmak isteriz. Bu

terimler, doğal yıpranma ile belli bir sürede son bulacak şeylere uygun düşer. Olağan sürelerinin ne olduğu bilinmeyen elmas ya da altın için bu söylenemez.

Yer ve zaman bağıntıları; yerleri ve uzaklıkları açısından şeylerdeki bağıntıları gözlemlemek çok kolaydır. Üstte, altta, Paris'te, Eyfel Kulesi'nden altı yüz metre uzakta gibi örneklerde bunu göstermek mümkündür. Zamanın bağıntılarında olduğu gibi uzam bağıntılarında da görelili olmalarına rağmen somut adlarla imlenen ideler bulunur. Büyük ve küçük, buna örnek verilebilir. En çok ilişkide bulunan türler için irilik ideleri, artık anlığa yerleşmiştir. Bu ideler ölçü bakımından baz alınarak, başka şeylerin ölçümleri belirlenir.

Oran bağıntıları; bu bağıntı, nesnelere aynı basit idenin eşitlik ya da artıklığına bağlıdır. Nesnelere, bu basit ide bakımından birbirine göre ne durumda olduklarını gösterildiği için orantısal adını alır. Daha kara, daha acı, eşit gibi kelimelerle ifade edilir. Bu bağıntılar, yalnızca duyum ve düşünümde gelen basit ideleri anlatır. Bu nedenle yeterince açıklırlar.

Doğal bağıntılar; bu bağıntılarda şeylerin birbiri ile karşılaştırıldığı bağıntılardır. Bir şeyin bir başka şeyi de içerebilecek şekilde ele alındığı bir başka durumda, bu şeylerin başlangıçlarındaki koşulları kapsar. Bu koşullar herhangi bir şekilde daha sonra değişmez. Bu nedenle ilişkili oldukları öznelere bağıntıları ömür boyu sürer. Baba ve oğul, amca yeğen gibi değişik ölçülerde paylaşılan kan bağları nedeniyle kurulan bağıntılar buna örnek gösterilebilir. İnsanlar sözcüklerini, şeylerin gerçeğine değil de ortak yaşamdaki alışkanlıklara uydururlar. İnsanların kendi aralarındaki başka ilişkilerinde yerine getirmeleri gereken birçok yükümlülük, bu bağıntılardan doğar. Aynı bağıntı hayvanlar arasında da söz konusudur; ancak inanlar bu tür bağıntılara önem vermediklerinden, seçik adlar vermeyi tercih etmemişlerdir.

Kurumlaşmış bağıntılar; bu bağıntı türü, insanların istençlerine veya toplumdaki anlaşmalara bağlıdır. Bu nedenle kurumlaşmış veya istençli bağlantılar adını alır. Locke'un örneği ile bir general orduya buyurma gücüne sahip bir kimsedir, generale bağlı olan ordu da bir kimseye boyun eğmek zorunda olan insan topluluğundan oluşmaktadır(Locke, 2017, s.245). Bu bağıntıları doğal bağıntılardan

ayırır, hepsinde söz konusu olmasa da birçoğunun şu ya da bu yoldan değişebilir olmaları veya belli bir zaman sonra bağlı kalınan kişilerden ayrılmanın söz konusu olabilmesidir.

Ahlaksal bağıntılar; bu bağıntı, insanların istençli eylemlerine bağlı olup; ona göre değerlendirilen bir kurala uyma ya da uymama durumudur. Bunlar ahlaki eylemlerimizi belirlerler. Buna ek olarak ahlaksal iyi ve kötü de, istençli eylemlerin iyilik veya kötülük getiren yasalarla uyuşması ya da uyuşmamasıdır. Bu yasalara uyulup uyulmamasına göre yargıç tarafından iyi ya da kötü davranışına karşılık ödül ve ceza verilir. Bu bağıntıda eylemin ölçüldüğü kural doğru veya yanlış olsa dahi, bağıntının kavramı aynı kalmaktadır. Önemli olan, eylem ile kural arasındaki uygunluk veya uyuşmazlık bağıntısı konusunda yanılmamaktır.

Sonuç olarak; bağıntılar sayısızdır. Tüm bağıntı türlerini incelemek mümkün değildir. Bütün bağıntılar eninde sonunda duyum ve düşünümünden edinilen basit idelerde son bulacaktır. Hepsinin temelinde basit ideler bulunur. Bağıntı konusunda sözü edilen her şey ya basit ide topluluğu ya da basit idelerin karşılaştırılmasından oluşur. Bağıntı üzerine olan kavramlarda yine basit idelerle ilgilidir. Bu bağıntıların temelindeki basit ideler ne kadar açıksa, bağıntının kavramı da o kadar açık ve seçik olacaktır.

2.3. LOCKE'UN İDELER İLE İLGİLİ DİĞER DÜŞÜNCELERİ

Buraya kadar idelerin kaynağı, basit ve karmaşık ideler arasındaki farklar ve birçok ide türü incelendi. Yapılan bu incelemelerle idelerin üzerinde yeterince durulduğu düşünülse de Locke, ideler ile ilgili birkaç düşüncesi daha olduğunu dile getirir. Bu düşüncelerin ilki; kimi idelerin açık, ötekilerinin karanlık olması ve kimilerinin seçik, ötekilerinin bulanık olmasıdır.

Kimi ideler açık ve seçik kimi ideler ise karanlık ve bulanıktır. İdelerin açık ve karanlık oluşları en iyi görme nesnelерinde, neye açık neye karanlık denildiğine bakılarak anlaşılabilir. İdelerin açık oluşları; basit idelerin, bu ideleri sağlayan nesnelерin onları iyi düzenlemiş duyum veya algı koşulları altında sunmasıyla

mümkün olur. Bellek bunları saklayıp, anlığa, incelenmesi gereken zamanlarda sunarsa bunlarda açık ideler olur. Bunların kaynaklarında herhangi bir eksiklik olduğunda veya ilk tazeliklerini yitirdiklerinde, karanlık olurlar. Karanlık oluşları, duyu organlarının yetersizliğinden, nesnelere gelen izlenimlerin silik olmasından veya belleğin onları oldukları gibi saklayamayacak zayıflıkta olmasından kaynaklanır. Karmaşık idelerde ise durum onları basit idelerin açıklığına, sayısına, düzenli ve kesin oluşlarına bağlıdır. Bunlar sağlanıyorsa açık, sağlanmıyorsa karanlıktır.

Anlığın, içinde tüm diğer idelerden bir fark algıladığı ide, seçik idedir(Locke, 2000, s.485). Burada anlık, o ideyi bütün diğer idelerden ayıran ayrımı bulmuş demektir. Hiçbir idede olmayan bir farklılık söz konusudur. İdelerin, kendisinden farklı olması gereken bir ideden yeterince seçik olmadığı söylenemez. İdeler başka türlü algılanmadıkları sürece başka idelerden yeterince farklıdır.

Seçik olması gereken başka bir ideden yeterince ayırt edilemeyen ide ise, bulanık idedir. Burada ide, farklı olması gerekenden ayırt edilemez. İdelerin bulanık olmasına neden olan kusurlar vardır. İlki, karmaşık idelerin gereğinden az sayıda ve sadece başka şeylerle ortak olan basit idelerden yapılmış olmasıdır. Bu durumda onun başka bir ad almasını sağlayan tüm ayrımlar, dışarıda bırakılmış olur. “Onu bulanık yapan şey, onun, bu durumuyla da onu anlatmakta kullanılan başka bir adla da belirlenebilir oluşudur.”(Locke, 2017, s.252) Örneğin, sadece benekli hayvanların basit idelerinden yapılmış olan pars idesi, birçok kişide bulanıktır. Çünkü bu idenin pars gibi özel bir adı olmasına rağmen, vaşak ve panter adlarıyla gösterilen hayvanlardan daha seçik durumda değildir. Bu benekli hayvan ideleri, pars kadar vaşak adının altında da bulunabilir. Değişik terimlerle anlaşılan ideler, seçik adlarını yansıtan bir ayrım taşımadıkları ve bu adlarla da ayırt edilemedikleri sürece bulanık kalmaya devam edeceklerdir.

İkincisi, karmaşık ideyi oluşturan basit idelerin yeterli sayıda olmasına rağmen, düzensiz şekilde birbirine karıştırılmış olmasıdır. Bu düzensiz biçimde karıştırılma durumu, o idenin kendi adına değil de başka bir ada ilişkin olup olmadığının kolaylıkla seçilememesine neden olur. Böylece bulanıklık ortaya çıkar.

Üçüncüsü, idelerimizin herhangi birinin kesinliksiz ve belirsiz olmasıdır. Bazı kişiler, kendi dillerindeki sözcüklerin anlamını tam öğrenemedikleri halde onları kullanmakta bir sakınca görmezler. Kilise ve putperestlik sözcüklerini, bu idelerin içine neyi koyup neyi dışarıda bırakacağını bilmeden kullanan birisinde, bulanıklık olacaktır.

Bunların dışında kimi ideler, fazlasıyla karmaşık ve çok bölümden oluşur. Bellek, basit idelerin bu birleşimini tek ad altında kolayca toplayıp saklayamaz. Bu idelere verilen adlar, başka kimseler tarafından kullanıldığında hangi karmaşık idenin yerini tuttuğunu anlamak oldukça zordur. “Bunların birincisinden, insanın kendi uslamlamasında ve kendi zihnindeki(anlığındaki) düşüncelerde bulunan karışıklıklar doğar; ikincisinden de başkalarıyla konuşma ve tartışmalarda sık sık rastlanan bulanıklık doğar.”(Locke, 2017, s.254). Karmaşık ideler, basit idelerden ve onların çeşitliliğinden oluştuğu için bir yandan çok açık ve seçik olurken öte yandan; çok karanlık ve bulanık olabilirler. Eğer bunlara dikkat edilmez ise, uslamlamalarda bulanıklığa neden olunur. Bulanık idelerin bulanık bölümleri üzerinde yapılan her uslamlama, şüphesiz her zaman bizi bulanıklığa sürükleyecektir.

Locke’un ideler hakkındaki diğer düşünceleri, idelerin temsil ettiği varsayılan şeylerle ilgili olan düşüncelerdir. Locke bunları üçe ayırır:

İlki; gerçek ya da düşlemsel idelerdir. Doğada şeylerin varoluşlarıyla veya ilk örnekleriyle uyum içinde olan ideler, gerçek idelerdir. Varlığın gerçekliğiyle uyumlu olmayan ve doğadaki ilk örnekleri örtük biçimde bulunan ideler ise, düşlemsel idelerdir. Basit idelerin hepsi gerçektir ve şeylerin gerçekliğiyle uyumaktır. Basit ideler, var olan şeylerin tasarımları değildir. Onlar, anlıkta kendilerini üreten şeylerin güçlerini yansıtır; çünkü anlık, basit idelerde tümüyle şeylerin kendi üzerindeki işlemleriyle sınırlandırılmıştır(Locke, 2017, s.258). Karmaşık idelerde ise anlık, artık edilgin durumda değildir. Bu ideler bir araya getirilip genel ad altında birleştirilen basit idelerin birleşimidir. Bu nedenle insanlar karmaşık ideleri kurarken, özgünlükten yararlanır. Haliyle karmaşık ideler, istençli bir edimin sonucudur. Karmaşık idelerin, insan anlığından başka gerçeklikleri bulunmaz. Bu nedenle

bunların, ancak kendilerine uygun bir varoluşu olabilecek şekilde kurulmaları gerekir. Bu ideler ilk örneklerdir ve kendi ilk örneklerinden ayrı değildirler. Tutarsız olan ideler ile karıştırılmadıkları sürece kuruntusal olamazlar. Sadece var olmaları yeterli değildir; kendilerine verilen adların da olağan imlerine uygun olması gerekir. Sonuç olarak, tümüyle tutarlı olan idelerden yapılan karmaşık ideler gerçektir.

Cisimlerin bizdeki karmaşık ideleri, dışımızdaki nesnelere gerçekten birleşmiş olarak var olan basit idelerin birleşimi olmaları halinde gerçektirler. Bunlar, şeylerin gerçek durumlarını temsil eder. Eğer bu ideler hiçbir zaman gerçeğe birleşmemiş ve herhangi bir tözde bir araya gelmemiş olan basit ide topluluklarından yapılmışsa, bunlar düşlemseldir. Sözelimi, insan bedeni ile at başından oluşan akılsal bir yaratık, imgeseldir. “Parçaları arasında tutarsızlık ya da çelişki bulunan karmaşık ideler bütünü imgeseldir.”(Locke, 2017, s.259)

İkincisi; upuygun ya da uyuşmaz(eksik) idelerdir. Gerçek idelerin kimisi upuygun, kimisi eksiktir. Locke upuygun dediği ideleri, “zihnin(anlığın) bu idelerin kendilerinden alındığını kabul ederek onların yerini tutmalarını amaçladığı ve kendilerine bağladığı ilk örnekleri yetkin biçimde temsil eden ideler”(Locke, 2017, s.260) olarak tanımlar. Eksik ideler ise bağlı oldukları ilk örnekleri bir bölümüyle veya eksik temsil eden idelerdir.

Basit idelerin tümü upuygundur. Bunlar, Tanrı'nın bizde bazı duyular yaratmak için şeylerde var ettiği belli güçlerin etkileridir. Basit idelerin, bu güçlere yanıt verdikleri ölçüde upuygun olduklarına ve şeylerin gerçekliği ile uyuştuklarına inanılır. Şeker, aklık ve tatlılık idelerini üretiyorsa; şekerde bu ideleri anlıkta üretecek bir güç bulunuyor demektir. Her bir duyum, duyularımıza etki eden güce karşılık oluşur ve ortaya gerçek ideler çıkar. İdenin, kendini üreten güce olan uygunluğu upuygunluk koşullarından biri olduğundan; ideler bu bağlamda upuygundurlar. “Bireysel bir zihinde(anlıkta) herhangi bir idenin upuygunluğu buna göre, o idenin sahibi olan zihinden bağımsız olarak, karşılık gelen bir gerçeklik ile bağintısını gerektirir.”(Locke, 2000, s.500)

Kiplerin tümü upuygundur. Kiplerin bizdeki karmaşık idelerini anlık, herhangi bir yerde var olan gerçek örneklere bağlı olarak değil, istence göre bir araya getirilmiş basit ideler ile oluşturur. Kipler, basit ideler topluluklarıdır. Şeyleri adlandırmada, anlığın kurduğu ilk örneklerdir. Gerçekten var olan şeylerin kopyaları değillerdir (Locke, 2000, s.502). Anlığın isteyerek kurmuş olduğu ideler topluluğu olduklarından kusursuzdurlar ve hiçbir eksikleri bulunmaz. Örneğin, üç açı ile birleşen ve üç kenarın oluşturduğu bir üçgen idesi böyledir. Fakat bu kipler, bazen yerleşik adlara göre eksik olabilir. Yüreklilik kelimesini kullanan birisi, onu ilk kullanan kişinin kullandığı ideye göre değil, başka bir idenin yerine koyarak kullanır. Her ikisinin de kullanımı ad ve ses bakımından benzerdir; ancak bu kelimeyi ilk kullanan kişi, anlığındaki idenin ötekine uygun olmasını isterse, bu durumda onun idesi, eksik ve yanlış bir ide olacaktır. Bu bakımdan karışık kip idelerinin yanlış olma olasılığı, diğer idelere oranla daha fazladır. Ancak bu durum, bilginin doğruluğundan ziyade uygun konuşma ile alakalıdır.

Cisim ideleri upuygun değillerdir. İnsanlar cisimlerin adlarını, çoğunlukla şeylerin simgeleri olarak görmektedir. Bu adlar, o cisimlerde bulunan gerçek özlerin yerini tutmak için kullanılır. Ancak bu özün ne olduğu sorulduğunda herkes bir bilgisizlik içindedir. Böylece bilinmeyen ilk örneklere bağlı olan bu ideler upuygunluktan uzaktır. “Ortaya çıkan şu ki, insanların zihinlerinde bilinmeyen ilk örnekler olarak gerçek özlere dayandırılan ideler yeterlilikten(upuygunluktan) öyle uzak olmalı ki gerçek özlerin hiçbir biçimde yansıması olmasınlar.”(Locke, 2000, s.505) Çünkü bu şekilde olan bir yansıma, kusurlu ve eksik olacaktır.

Sonuç olarak, anlığın üç tür soyut idesi vardır. İlki; basit idelerdir ve kopya olmalarına rağmen kesinlikle upuygundurlar. Çünkü basit ide ile sadece şeylerdeki belli bir duyum üreten güç anlaşılır. Bu duyum bir kez üretilmişse gücün etkisindeki başka bir şey olamaz. İkincisi; cisimlerin karmaşık ideleridir. Bu ideler de kopyadır; fakat bunlar upuygun değillerdir. Cisimlerin ideleri, anlık tarafından basit idelerden oluşturulur. Kendisini oluşturan birkaç basit idenin, cisimde bulunan her şeyi içermesi olanaksızdır. Üçüncüsü; kip ve bağıntı ideleri upuygundurlar. Çünkü bu ideler de ilk örneklerdir. Anlığın bir araya getirdiği basit ideler topluluğundan oluşur.

Cisim idelerinden farklı olarak kip ve bağıntı ideleri, tam olarak anlığın onların içermesini amaçladığı şeyleri içerir. Bu nedenle bunlar var olan kiplerin özüdür.

Üçüncüsü, doğru ve yanlış idelerdir. Ancak ideler için doğru veya yanlış ifadeleri kullanılabilir mi? Doğru ve yanlışlık, genellikle önermeler ile ilgili olsa da, ideler içinde sıklıkla doğru ve yanlış ifadeleri kullanılır. Locke, idelerin doğru ya da yanlış olarak nitelendirilmesinin temelinde daima bir önermenin bulunduğunu düşünür. Ona göre, tüm idelerde bu nitelendirmenin nedeni olan bir tür olumlama ve olumsuzlama bulunur; çünkü ideler, anlıktaki çıplak görüntülerden ibarettir ve bir şeyin adı sadece doğru ve yanlış nitelendirilemiyorsa, ideler içinde bu durum aynıdır (Locke, 2017, s.268). Ancak kendi dışında bir şeye bağlanan idelerde, o şeye uygunluk söz konusu olduğundan, örtük bir varsayım yapılarak doğru veya yanlış olarak nitelendirilir. Bunun yaygın olduğu bazı durumlar vardır:

İlkin, anlığın kendisinde var olan idenin, başka bir insan anlığında da aynı adın verildiği şeye uygun olduğunun varsayılmasıdır. İkinci olarak, anlıktaki bir idenin gerçek bir varoluşa uygun olduğunun varsayılmasıdır. Üçüncü olarak, anlığın idelerden birini, bir şeyin bütün özelliklerinin kendisinden kaynaklandığı genel yapısına bağladığı zamandır(Locke, 2017, s.269).

Anlık, kendi idelerine ilişkin bu örtük varsayımları yapmaya yatkındır. Ancak bu yatkınlık daha çok soyut idelere yöneliktir. Anlık, bilgiye yöneldiğinde yalnızca tikel şeyler üzerinde durursa çok yavaş ilerleyecektir. Böylece anlığın, bilgiye kestirme yoldan ulaşmak ve algıyı genişletmek için yapacağı ilk iş, ilgili şeyleri bir araya toplayarak bu şeyleri belli türlere ait her şeye kesinlikle ulaşılabilecek şekilde gruplara ayırmaktır. Şeylerin, adlarıyla birlikte türler ve cinsler başlıkları ile kapsamlı ideler altında toplanmasının nedeni budur.

Locke, soyut idelerin var olan şey ile ona verilen ad arasında yer aldığını düşünür. İnsanlar, anlıklarındaki soyut idelerin, hem bu ideleri bağladıkları kendi dışlarında bulunan şeylerle hem de kullandıkları dile göre verilen adların ilişkili olduğu şeylerle uyduğuna varsayarlar. Böylece idelerin doğruluk ve yanlışlıklarına, hem şeylerin varoluşlarına göre hem de idelere verilen adlara göre bakılarak karar

verilir. Bu nedenle Locke, idelerin doğruluk ve yanlışlıklarını önce adlara bakarak, sonra şeylerin varoluşuna bakarak inceler.

Eğer idelerin doğruluğuna, diğer insanların sahip olduğu ve genellikle aynı adı verdikleri ideler ile uyumu açısından karar verilirse herhangi bir ide yanlış olabilir(Locke, 2000, s.515). Böylece basit idelerin yanlış olma olasılığı düşüktür; çünkü bir kişi kendi duyuları ile kolaylıkla, ortak kullanıma göre adların yerini tutan basit idelerin ne olduğuna karar verebilir. Kuşkuya düştüğünde ise, basit idelerin sayıları az olduğu için onları buldukları nesnelere karşılaştırarak bu kuşkuyu ortadan kaldırabilir. Karışık kiplerin karmaşık ideleri, bu hususta yanlışlığa daha yatkındır. Karışık kiplerin soyut ideleri, belli basit idelerden oluşturulan toplulukların, istençli bir şekilde birleştirilmesiyle oluşturulur. Her türün özü, sadece insanlar tarafından yapılan bir şey olduğu için, adın kendisinden başka duyulur bir ölçü bulunmaz. Birçok eylemin adının adalet mi, savurganlık mı, yoksa minnettarlık mı olduğuna karar vermek kolay değildir(Locke, 2017, s.271). Böylece bir insan, adalet veya minnettarlık sözcükleri üzerine yanlış bir ideye sahipse bunun nedeni; başka insanlarda bu adların imlediği idelerin farklı olmasıdır.

Eğer idelerin doğruluk ve yanlışlıklarına, şeylerin varoluşuna göre karar verilirse; ilk olarak basit idelerde herhangi bir yanlışlığın olmadığı görülür. Anlıkta oluşan görüntü veya algıların doğruluğu, dış nesnelere duyular yoluyla böyle ideleri üretme gücüne bağlıdır. Basit idelerde bu şekilde kendisini üreten ve temsil etmiş olduğu tek şey olan güce uygundur. Basit idelerde adlar yanlış uygulanabilseler de gerçek varoluşlara bağlı olma konusunda, Tanrı'nın dış nesnelere verdiği gücü tam olarak yansıttıklarından yanlışlık söz konusu değildir. Bu bağlamda basit ideler, olmaları gerektiği gibidirler ve doğrudurlar. Karışık kip ideleri de yanlış olamazlar. Bizdeki herhangi bir karışık kip idesinin, var olan veya doğanın yapmış olduğu herhangi bir şeyle bağı bulunmaz. Bu ideler kendi içerdiğinin dışında bir şey içermezler. Ancak cisim ideleri, şeylerin kendilerindeki örneklere bağlı oldukları için yanlışlırlar. Sonuçta, şeylerin varoluşlarına bağlı olarak yalnızca cisim ideleri yanlıştır.

Locke, bir ideye doğru veya yanlış denilmesinin arkasında, bir yargı olduğunu düşünür. Doğruluk veya yanlışlık, açık veya örtük herhangi bir olumlama veya olumsuzlama olmadan mümkün değildir. Bu nedenle idelerde doğruluk ve yanlışlık aranırken, yerini tuttukları şeylerin uyuşup uyuşmamasına bağlı olarak imlerin birleştikleri veya ayrıldıkları yere bakılmalıdır. Dolayısıyla, yanlışlık idelerde değil ona kendinde bulunmayan bir benzerlik yüklemiş olan örtük zihinsel önermedir(Locke, 2017, s.276). Locke'un düşüncesine göre idelere, onların bağlı oldukları modellerle uyuşup uyuşmamalarına göre yerinde veya yersiz denilmesi daha uygun olacaktır. İdelerin zihinsel bir önerme içermediği durumlarda yerinde veya yersiz diye nitelendirilmeleri, doğruluk veya yanlışlıktan daha uygundur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İDELER İLE SÖZCÜKLER ARASINDAKİ BAĞ

Locke buraya kadar bilginin ana malzemesi olarak gördüğü idelerin kaynağını, yapılarını detaylı bir şekilde inceledi. Şimdi ise, bilginin bu ideler vasıtası ile nasıl elde edildiğini göstermesi beklenirken, ideyi merkeze koyan bir bilgi çözümlemesi yaptığı için göstergeler öğretisi onu sözcüklerin semantiğine yöneltmiştir(Keha, 2011, s.63). Locke'a göre, epistemoloji ile ilgili olan sorunların çoğu aslında dille ilgilidir. Dille ilgili sorunlar çözülmeden, bilgi sorunları tartışılmaz.

“İdeler ile sözcükler arasında öylesine sıkı bir bağlantı bulunur ve soyut idelerimiz ile genel sözcükler arasında öyle değişmez bir bağıntı vardır ki, önce dilin doğasını, kullanımını ve imlemini incelemedikçe, hepsi de önermelerden oluşan dilimizden açık ve seçik olarak söz etmek olanaksızdır.”(Locke, 2017, s.40)

Locke, bu konuya sözcüklerden ne anladığını dile getirerek başlar. Sözcükleri, düzenli seslerden ibaret görür. Ona göre Tanrı, insanları toplumsal bir varlık olarak yaratmıştır. Dil, toplumun en güçlü aracı ve ortak bağı(Locke, 2017, s.284) olarak sözcüklerden oluşur(Copleston, 1991, s.144). İnsan, doğaları gereği sözcük adı verilen düzenli sesleri çıkaracak yapıdadır. Ancak bu durum dil ve anlam üretmeye yetmez. Papağan gibi, kuşlar da sesler çıkarır. İnsanlarda, bu sözcüklerle düzenli sesler çıkarmaları dışında, onları, kendi anlıklarındaki idelerin işaretleri yapabilme zorunluluğu bulunur. Yani düzenli sesler, ideleri temsil ederse ancak dilin birimleri haline gelirler. Bu şekilde insanlar, kendi düşüncelerini başkalarına aktardığı gibi

başkaları da kendi düşünce imlerini insanlara aktarır. Böylece insanlar, karşılıklı olarak düşünce alış-verişinde bulunur. İnsanlar arasındaki düşünce bildirimini sağlamak, dilin birincil amacıdır.

Sözcükler her zaman anlamlı olarak kullanılmazlar. Locke için dil ve iletişim, yalnızca düzenli sesler çıkarmayı değil, ama aynı zamanda bu sesleri bir anlama bağlayabilme yeterliğini de gerektirir(Birlik, 2017, s.269). Bir çocuk bir sözcüğü, doğallıkla onun tarafından imlenen düşünceyi taşımaksızın bir papağan gibi öğrenip, kullanabilir. Ama bu durumda sözcük, manasız bir gürültüden başka bir şey değildir(Copleston, 1991, s.145).

Sözcüklerin düzenli sesler olması, insanların bunları idelerinin imleri yapması, onları işe yarar yapmaya yetmez. Sözcükler, ancak imlerinin tikel şeyleri kapsayacak biçimde kullanıldığı zaman yararlı hale gelir. Aksi halde dil, gerekli olgunluğa erişemeyecektir. Her tikel şeyin imlenmesi için bir ad gerekli olsaydı, sayısız tikel şey olduğu için bunların kullanılması karıştırılırdı. Bu durumun yaşanmaması için dil, birçok tikel varlığın tek bir sözcükle imlenmesini sağlar. Böylece, imler arasındaki ayrımın farkına varılır. Genel idelerin yerini tutan adlar genel, tikel idelerin yerini tutan adlar ise tikel kalır ve sesler artık yararlı kullanılır. Dil felsefesinde bu durum *ideci anlam kuramı*(Chapman, 2000, s.10) olarak da adlandırılır, zihinci yaklaşım olarak da(Baykent, 2017b, s.498)... Bu görüş, özü ortaya koyan bir görüştür ve sözcük-nesne ilişkisini işaret etme ilişkisi sayar. Locke'un anlam teorisinin temelinde hem idelerin hem de kelimelerin *işaret* vasfını taşıdığı fikri bulunur(Altınörs, 2017, s.111). Bu nedenle kelimeler idelerin, ideler de şeylerin işaretleridir.

Bu şekilde idelerin yerini tutan adlar dışında yalın, karmaşık veya her türden idenin eksikliğini veya yoksunluğunu imlemek üzere kullanılan farklı sözcüklerde bulunur. Hiç, bilgisizlik, kısırlık gibi kelimeler buna örnek gösterilebilir. Bu türden olumsuzluk veya yoksunluk bildirmekte olan sözcüklerin, idelerle imlenmediklerini söylemek yanlıştır. Böyle bir düşünceye sahip olursak, bu sözcüklerin anlamsız sesler olmaları gerekirdi. Oysa böyle bir şey mümkün değildir. Bu sözcükler de belli olumsuz ideleri imlerler. İmledikleri şey yokluktur.

Locke'a göre sözcükler, idelerden başka herhangi bir şeyi temsil etmez. Bu durum akla yatkın gibi görünse de, fakat, çünkü, hayır vb. sözcüklerin hangi ideye karşılık geldiği belirsiz kalır(Keha, 2011, s.69). Ancak bu tür sözcükleri Locke, ortaya koyduğu teorinin dışında tutar. Edat ve takılar, Locke için anlığın farklı durumlarını gösterir. Ve dilin parçalarını tam anlamıyla bilmek için anlığın diğer düşünce ve durumlarının bilinmesi gerekir.

Düşüncelerimizi başkalarına iletme ve başkalarının düşüncelerini öğrenebilmek için ortak duyulur imlere ihtiyaç vardır. Sözcükler de, duyulur ideleri imleyenlerden türeder. Locke, imgeleme, kapsama, kavrama gibi sözcükleri örnek göstererek, bunların duyulur şeylerin işlemlerinden alındığını ve düşüncelerin belli kiplerine uygulanmış olduğunu ifade eder. "Tin [spirit] ilk anlamda nefistir; melek [angel] habercidir; ve bunları kaynaklarına dek izlersek, bütün dillerde, duyularımız kapsamına girmeyen şeylerin yerini tutan adların duyulur idelerden doğduklarını göreceğimizden kuşku yoktur."(Locke, 2017, s.285) Böylece bu dilleri ilk konuşanların anlamlarındaki kavramların nereden geldiği, türü ve doğanın insanlara gizliden gizliye bütün bilgilerin kökenini nasıl bildirdiği anlaşılabilir. Başkasına duyu dışında kalan veya kendi içinde duyulmamış olan bir ideyi anlatmaya çalışırsak, bunu ancak duyumu bilenebilecek sözcükleri seçerek yapabiliriz. Dışsal bir görüntüsü olmayan ideleri, ancak bu şekilde kolaylıkla başkalarına anlatabiliriz. Günlük hayatımızda bu şekilde bir ideyi anlatacağsak; örnekler üzerinden gidip duyulara gelen sözcüklerin seçilmesi doğru olacaktır. Hoşgörü, herhangi bir dışsal ideye sahip değildir. Bu sözcüğü, duyulur idelerden yola çıkılan örneklerle tasvir ederek anlatırız.

Dili, bilgi aracı olarak kullanabilmek ve gücünü anlayabilmek için şu iki noktaya dikkat etmek önemlidir;

1. Adların, dilin kullanımında dolaysız olarak uygulandıkları şeyin ne olduğunu bilmek,

2. Bütün adlar genel olduklarına göre, şeylerin tümünün yerini tuttuklarına göre şeylerin cins ve türlerinin neler olduğunu ve nasıl olduklarını araştırmak gerekir(Locke, 2017, s.286).

Bunlar yapılmadıkça, bilgi üzerine açık bir biçimde konuşmak olanaksızdır. Bilgi, önermelerle anlatılan bir şey olduğu için sözcüklerle tahmin ettiğimizden fazla iç içedir.

İnsanlarda birçok değişik düşünce vardır. Ancak bu düşünceler, başkaları tarafından görülemezler ve kendiliğinden açığa çıkamazlar. Toplumsallığın kolaylığı ve üstünlüğü için bu düşüncelerden başkalarının da yararlanmasını sağlamak gerekir. Dışsal imler bularak en uygun şekilde düşüncelerin aktarımını sağlamak gerekir. Buna en uygun olan, düzenli sesler dediğimiz sözcüklerdir. Sözcükler, iletişim için gerekli duyulur imlerdir. Sözcüklerin, insanların idelerinin imleri olması, aralarındaki doğal bir bağlantı sonucu gerçekleşmez. Eğer böyle bir şey söz konusu olsaydı, tek bir dil olurdu ve herkes aynı dili konuşmak zorunda kalırdı. Belli bir sözcüğü belli bir idenin imi yapmak, istençli bir düzenlemenin sonucudur. Böylece dildeki doğrudan imleme bağıntısı, sözcükler ile şeyler arasında değil sözcükler ile ideler arasındadır(Keha, 2011, s.67). Zaten Locke'un dil öğretisinin, ayırt edici özelliği budur. Sözcüklerin yerini tutan ideler, onlara uygun olan imlerdir ve sözcükler, ideler hakkındadır. Temsil edilen ideler; şeylerden, kusurlu ve özensiz bir şekilde bir araya getirilmiş olsa da, kendilerini kullanan insanların anlıklarında var olan idelerin yerini tutarlar. Her insan, kendisini başkasına anlatmak için idelerini aktarır. Sözcüklerimiz istençli şekilde oluşan imler olduğundan, tanınmayan bir şeye verilen istençli im olmaz. Sözcükler, konuşanın idelerinin imleridir(Locke, 2017, s.288). Her insan birtakım ideler edinmek zorundadır. İdeler edinilmedikçe, başka birisinin kavramlarının karşılığını oluşturmak mümkün değildir. Locke, bu durumu bir örnekle açıklar. Bir çocuk, altını, parlak bir sarı renk olarak kavratsa, altın sözcüğünü renk idesine uygular, bir diğeri; üzerine ağırlık idesini ekler, başkası; daha fazla gözlem yapıp eriyebilirliği katarak genişletir ve bu şekilde devam eder. Sonuç olarak, bu çocuklardan her birinin kullandığı sözcük "altın"dır; fakat her bir çocuk, onu kendi idesine uygular. Bu şekilde imlemelerimiz yalnızca kendi idelerimiz ile sınırlı olur.

Bu sınırlama ile herkesin kendine özel dile sahip olduğu kabul edilebilir. Fakat dillerimiz, dnyalarımız kadar özel değildir; bu durumda yalnızca dilin ve iletişimin bu sınırlamalarda anlam açıklılığının aranması gerekir. Anlam açıklılığı Şeye değil, ideye bağlıdır. “Bu bakış açısından, sözcükler, immaterial zihin içeriğini material hale dönüŐtürüp, özneler arası kalan araçlardır yalnızca.”(Altuğ, 2008, s.31) Sözcüklerimiz bize sadece kamusal ifade için gerekirler. Düşüncenin kendisi için bir gereklilik bulunmaz.

Sözcüklere bakıldığında, sadece konuşanın anlığındaki ideleri imledikleri görölse de, iki Şeye daha gizli bir bağlantı yüklerler;

1. İnsanlar, sözcüklerinin, konuşulan başka insanların anlığındaki idelerin imleri olduklarını varsayarlar. Aksi durumda sözcükler anlaşılamazdı; çünkü söyleyenin bir ideye uygulamış olduğu sözcük, karŐısındaki tarafından başka bir ideye uygulansa ortaya iki farklı dil çıkardı. Bu, yalın ide ile kiplerle ilgili bir varsayımı oluşturur.
2. İnsanlar, sadece kendi imgeledikleri Şeylerden söz ettiklerini düşünmezler; aynı zamanda sözcüklerin, gerçek Şeylerin yerini tuttuklarını varsayarlar. Bu varsayım, cisimler ve adlarıyla ilgilidir. Fakat sözcüklere, zihindeki idelerden başka Şeylerin yerini tuttuğunu varsaysak, bu, karıŐıklılıđa ve bulanıklılığa yol açar. Sağlıklı bir iletişim için sözcüklerin, anlılıktakine benzer adları temsil ettiğini varsaymak gerekir(Keha, 2011, s.73).

Sözcükler sürekli kullanımla, insanlardaki belli ideleri oldukça hızlı ve değişmez Şekilde uyarırlar. Bu durumda insanlar, bu sözcükler ile ideler arasında doğal bir bağlantı olduğunu varsayarlar. Sık sık karŐılaŐılan ve apaçık duyulur nitelikler için durum böyledir. Sözcükler aynı zamanda, çoğunlukla imlemsiz kullanılabilirler. İnsanlar, belirli anlamsız sesleri çok iyi öğrenir; onları sürekli el altında bulundururlar. Bu nedenle, Şeyleri incelemek istediklerinde sözcüklere,

şeylerin kendilerinden daha bağlı kalırlar. Böyle bir durumda, yalnız çocuklar değil, yetişkinler de papağan gibi alıştıkları sesi çıkarırlar. Oysa her ses ile ide arasında, birinin diğerinin yerini tutacağı şekilde kararlı bir bağlantı bulunur. Bu bağlantıya uyulması son derece önemlidir. Aksi takdirde, sözcükler anlamsız seslere dönüşür.

Diğer bir husus, sözcüklerin, insanlardaki özel ideleri imlemesi ve insanların bunu tamamen kendince bir düzenlemeyle yapmasıdır. Kimsede, bir başkasına, sözcükleri kendi kullandığı şekilde kullandırtma gücü bulunmaz. Kullandığımız sözcüğü, bir başkası bizim kullandığımız anlamda kullanmayacağı için, aynı idelerin yerini tutamayacağı açıktır. Kişi, sözcükleri ne kadar genel anlamda kullanırsa kullansın onlar kişinin ideleriyle sınırlı olacaktır ve başka hiçbir şeyin imi olamayacaklardır(Locke, 2017, s.291).

3.1.GENEL SÖZCÜKLER

Akıl ve zorunluluk gereği, bütün dilleri oluşturan sözcüklerin büyük bir bölümü geneldir. Sadece özel adların oluşturduğu bir dil, olanaklı değildir. Bunun nedenlerini Locke şu şekilde sıralar; ilk olarak, her tikel şeyin seçik bir özel adının bulunmasının imkansız olduğunu söyler. Sözcüklerin kullanımı, anlığın ideleri ile onların imleri arasında kurduğu bağlantıya bağlıdır. Bu nedenle, adlar şeylere uygulandığında, her şey üzerine anlığın seçik bir idesi olmalı ve anlığın her ideye ait olan özel adı imlediği ide ile olan özel uyumu içinde saklayabilmelidir. Bu ise insanın kapasite gücünün dışındadır. İkinci olarak, bu şekilde bir şey olanaklı olsa bile bu, yararsız olacaktır. Tikel şeylerin ideleri, yalnızca benim anlığında olanlardır. Dilin asıl amacı olan başkalarıyla anlaşma durumu, ancak benim dile getirdiğim sesin karşımdaki kişinin anlığında benim uyguladığım ide şeklinde uyarıldığında mümkün olur. Üçüncü olarak, her tikel şeyin seçik bir ada sahip olması kabul edilse bile bu durum Locke için, bilginin genişlemesine yarar sağlamayacaktır. Çünkü bilgi, ancak şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel sözcüklerle genişler(Locke, 2017, s.292). Göstergenin genel olmadığı yerde, dilin kendi başına, bağımsız bir temsil edici düzeye yükselmesi mümkün değildir(Aytuğ, 2008, s.42).

Var olan her şeyin sadece tikellerden ibaret olduğu söylendiğine göre, genel terimler nasıl edinilir? Locke'a göre, bir sözcüğü oluşturan ses, kendi başına özel ya da genel olmaz. Özel ya da genel olmasının ayrımı, gerçeklikte karşılık gelen ve tikel olan şeylerden değil, bağlandıkları idelerden kaynaklanır(Bravo, 2010, s.101).Sözcüklerin genelleştirilmesi, onların genel idelerin imleri yapılmasıyla mümkündür. İdeler ise, kendilerinden zaman ve yer koşulu ile onları bir takım tikel varoluş içinde belirleyebilen diğer idelerden ayrılarak genelleşirler. Bu durum da genel olan, karşımıza deneyim ile gerçekleştirilecek olan bir eleme işlemi olarak çıkar. Locke, bunu şu örnekle açıklar: Çocuklar, ilk başta dadı veya annesinden aldıkları idelere mecburdurlar. Dadı ve anne adları, sadece o kişilerde belirlenir. Zamanla daha fazla deneyim kazanarak başka kişilere benzeyen birden fazla şey bulunduğunu görürler. Bu gözlemleri sonucu birçok tikel idenin, aynı şekilde pay aldığı bir ide kurarlar. Bu ideye başkaları gibi, insan adını verirler. Burada dikkat edilmesi gereken, yeni bir şeyin ortaya çıkmamış olmasıdır. Karmaşık olan Peter ve James'in idelerinden ortak olanları alıp, kendilerine özgü olan ideleri atarlar. Burada anlak, tek tek şeylerden ortak olan nitelikleri alıkoyup, teke özgü bütün nitelikleri dışarıda bırakmak suretiyle bir tip tasarımı kurar(Aytuğ, 2008, s.43). Bu şekilde oluşan bir genel ide, kapsadığı tikel ideleri temsil eder.

Genel yapılar veya kavramlar, soyut idelerdir. Bunun aksini düşünen kişilerin, genel ideleri bir yerde bulmaları olası değildir. Örneğin, insan ve at adlarının imlemiş olduğu karmaşık idelerden, birbirleriyle uyuşan ideleri alıkoyup; kalanlardan yeni bir karmaşık ide oluşturup "hayvan" adı verilerek birçok yarattığı içeren, daha geniş bir terime ulaşılmış olunur. Bu ideden, duyuyu ve kendiliğinden devinimi çıkardığımızda geriye kalan idelerden tekrar "canlı" adında daha geniş bir terime ulaşırız. "Zihin soyutlama işlemiyle, benzer tikellerin müşterek özelliklerinden oluşan soyut ve genel bir idea üretir."(Altınörs, 2009, s.14) Sonuç olarak, cinsler ve türler bilmececi, aslında birtakım adlar olan az ya da geniş kapsamlı soyut idelerin oluşması sorunundan başka bir şey değildir(Locke, 2017, s.295).

Tanımlarda genellikle cinsin kullanılması, zorunluluktan değildir. En yakın genel terimin veya cinsin imlemiş olduğu bütün yalın idelerin tek tek sayılamamasındandır. Aslında en iyi tanımlama, tanımlanan terimi oluşturan yalın

ideleri tek tek saymaktır. Eğer insanlar bunu yapamayıp, en yakın genel terimden yararlanmaya devam ediyorsa bu, işi çabuk bitirme isteğinden veya tek tek sayılacak basit ideleri bilmeme utancından kaynaklanır. Zira tanım, bir sözcüğün, anlamı ya da yerini tuttuğu ide kesinlikle bilinecek biçimde, başka birçok sözcükle açıklanmasıdır(Locke, 2017, s.296).

Locke, Aristoteles'in aksine, nesnelere ait olduğu sanılmakta olan genel ve tümelin, şeylerin gerçek varoluşunda bulunmadığını ifade eder(Bravo, 2010, s.108). Ona göre genel ve tümel, anlığın ürünleridir. Anlık, kendi gereksinimi için bunları yapar. Sözcükler, genel idelerin imleri olarak kullanıldıklarında, ideler de birçok tikel şeyi temsil ettikleri için genel olurlar.

Genel sözcükler, şeylerin bir türünü imleyerek, bu imlemi anlıktaki bir soyut idenin imi olarak kazanırlar. Böylece, var olan şeyler bu ideye uygunsa, hepsi o ad altında toplanır. Türlerin soyut ideler olduğu, bu noktada görülür. Bir türden olmak ile bir türün adını taşımaya hak kazanmak arasında fark vardır. Soyut idelerin oluşumunda anlığın işlevi olduğu açıkça görülür; ancak nesnel bir temele dayanmadığını söylemekte yanlış olur. Türler anlığın ürünleridir. Ancak Locke, temellerinde şeylerin benzerliğinin bulunmasının söz konusu olduğunu söyler ve ekler: "Doğanın şeyleri üretirken bunların birçoğunu birbirine benzer yaptığını unuttuğum, hele bunu yadsıdığım sanılmasın; özellikle hayvan ırklarında ve tohumdan üreyen şeylerde bundan daha apaçık bir şey yoktur."(Locke, 2017, s.297). Fakat şeylerin, adlar altında türlere indirgenmesi anlığın bir işlemidir. Anlık, şeyler arasındaki benzerlikleri gözlemler ve soyut ideler yapar. Onlara taktığı adlar ile zihne yerleştirir. Bu insandır, bu attır, bu adaktır denildiğinde; bu şeylerin, kendilerinin imleri olan soyut idelere uygun olduklarından dolayı özgül adlar altında öbeklendikleri görülür.

Cisimlerde varsayılan gerçek özler eğer soyut idelerimizden başka şeylerse, bizim şeylerin içinde öbeklediğimiz türlerin özleri olamazlar(Locke, 2017, s.298). İki değişik özün bir tek türün özü olması da iki türün tek bir tür olması da ancak akla uygun olur.

Bir varlığın özü olan soyut idenin, bir başkasına aktarılması söz konusu değildir. Çünkü gerçekte her seçik soyut ide, bir seçik özdür. Bunun için bu idelerin yerini tutan adlar, özünde değişik olan şeylerin adları olurlar. Bir koyunun keçiden ayrı olması kadar, bir daire de ovalden ayrıdır. Soyut ideler birbirinden sadece bir bölüm bile ayrılmış olsalar, bunlar ayrı seçik idelerdir. Böylece bunlar öz bakımından dünyada birbirine en uzak olan şeyler kadar uzaktırlar.

Locke, Deneme’de iki öz tanımı yapar. Öz, bir şeyin her ne ise o olmasını belirleyen asıl şeydir. Locke, şeylerin bilinebilir niteliklerinin kendisine bağlı olduğu, genellikle bilinemez durumda olan yapısına, adların özü denilebildiğini dile getirir. Bir şeyin özgül varoluşunu imleyen bu şey, özdür ve gerçek öz olarak adlandırılır(Locke, 2017, s.299). Dünyada birçok özün bulunduğunu ve bütün doğal şeylerin o özlere uygun olduğunu varsayan görüş, bu tanıma dayanır. Bu görüşte olanlar öz sözcüğünü, ne olduğunu bilmedikleri şeyler için kullanır. Şeylerin aldıkları adların, cinsler ve türler altında öbeklenmesi; belli soyut idelere olan uygunluklarına göre yapılır. İkinci tanım bununla ilgili olup; her cinsin ya da türün özü, genel ya da türsel adın yerini tuttuğu soyut ideden başka bir şey değil demektir(Locke, 2017, s.299). Bu görüş akla daha uygundur. “Genel sözcüğün temsil ettiği töz, bu anlamda, türlerin özü yani nominal(adsal) özdür.”(Keha, 2011, s.95)

Belli adlar alan soyut idelerin özler olduğu, özlerin var edilemez ve bozulamaz şeyler oluşlarından anlaşılabilir. Sözgelimi, Albülmecid ile Hayyam’ın başlarına bir şey gelse de, insan ve at adına verilen idelerin başına herhangi bir şey gelmez. Bireylerin başına ne gelirse gelsin öz, öz olarak kalır. Bu nedenle bir türün özü, o türden bir bireyin varlığı olmasa da sağlam ve bütün olarak kalabilir(Locke, 1999b, s.37). Tek boynuzlu at gibi bir hayvanın bulunmamış olmasına rağmen, bu adların tutarsızlık içermeyen karmaşık soyut idelerin yerini tuttuğu kabul edildiğinde; tek boynuzlu at idesi, bir at idesi kadar değişmez ve sürekli bir yapıdadır. Özler yalnızca soyut ideler olabilirler.

Bir diğer önemli nokta, gerçek ve adsal özler ile tür ve cinsler oluşturulurken hangisinin göz önünde bulundurulacağıdır. Locke, basit idelerde ve kiplerde bunların her zaman aynı kaldığını dile getirir. Genel adı taşıyan bir ide, kimi zaman şeyin

kendisinin tam özünün varlığını da oluşturur. Üç çizgi arasındaki uzamı sınırlayan bir şekil, üçgenin adsal özü olduğu gibi, gerçek özünü de kurar. Fakat durum cisimlerde böyle değildir. Cisimlerde gerçek öz ile adsal öz, tamamen ayrıdır. Cisimlere ilişkin tür ve cins tanımları, gerçekliğin bilgisine dayanarak oluşturulur(Durhan, 2012, s.52).

Sözcükler, konuşanın anlığındaki idelerden başka bir şey imlemezler. Basit idelerin, kiplerin ve cisimlerin adı olabilirler. Ancak, bu adların her birinde, imlenme şekilleri ve temsil ettikleri ideler dolayısıyla farklılıklar bulunur. Buna göre, basit ideler ile cisimler bir arada, kipler ise ayrı değerlendirilir. Locke basit ideler ile karmaşık ideler arasındaki ayrımı, birincilerin üretiminde anlığın edilgin; ikincilerin üretiminde ise anlığın etkin olması açısından yapar(Ergat, 2008, s.34).

Basit ideler ve cisimlerin adları, şeylerin varoluşunda alındığı için dolaysız olarak anlıktaki soyut ideleri imlerler. “Onlar, zihin ile gerçeklik arasındaki en dolaysız dolayimlerdir.”(Aytuğ, 2008, s.51) Kimi adlar tanımlanabilirken, kimileri tanımlanamazdır. Basit idelerin adları, tanımlanamayan adlardır. Eğer basit ideler tanımlanabilseydi, bu durum sonsuza dek sürebilirdi. Çünkü tanımlamak, birbirinden farklı sözcükler kullanılarak bir sözcüğün anlamını göstermektir. Basit idelerin adlarında tanımın bulunmayacağı açıktır. Örneğin; devim basit idesi, bazıları tarafından, güç uygulayan bir varlığın güç uyguladığı zamanki edimi olarak tanımlanır. Fakat Locke, sağduyulu bir kimsenin bunun hangi sözcüğün açıklaması olduğunu ve açıklaması olarak düşünüldüğünü bile anlayamayacağını ifade eder(Locke, 2017, s.304). Bu tanım saçma ve boş bir sözdür. Atomcular ise, devimi, bir yerden başka bir yere geçiş olarak tanımlarlar. Ancak bu durumda, sadece devimin eş anlamlısı olan geçişi yerine koymaktan başka bir şey yapmamışlardır. Günümüz filozofları, nedenlerle veya başka bir yolla tanımlama yapmak isteseler de başarılı olamamışlardır. Çünkü daha önce hiç nektarin meyvesini yememiş olan bir kişiye şeftali tadından yola çıkılarak o tadı anlatmak anlamsız olur. Nektarini tatmamış olan ve bilmeyen birisi, şeftali tadına benzediği söylendiğinde, hala nektarinin tadını bilmiyor olacaktır. Basit bir ide daha önce anlığa yerleşmemişse, sözcüğün imlemiş olduğu ide öğrenilemez.

Locke'un bu konuda vermiş olduğu örnek şudur: K r bir kimsenin, ışık ve nesnelere hakkındaki bilgilere ulaşması yalnızca arkadaşlarından ve kitaplardan aldığı bilgilerle sınırlıdır. Bir gün böyle bir kişiye, kırmızının neyi imlediği sorulduğunda “borazan sesi” cevabını vermiştir. Basit ideleri, başka tanımlardan veya başka açıklama sözcüklerinden öğrenmek ve öğretmek, bu k r kimsenin durumuna düşmekten başka bir Şey değildir(Locke, 2017, s.306).

Basit ideler, tek bir duyu aracılığı ile bize geldiklerinden, en az kuşku uyandıran idelerdir. İnsanlar, bu imler üzerinde daha kolay ve tam olarak anlayabilirler. Parçalardan oluşmaları söz konusu olmadığı için, belirsizlik oluşturacak veya karanlıkta bırakacak bir durum bulunmaz.

Karışık kipler ve bağıntılar için durum farklıdır. Karışık kipler ve bağıntılar genel adlar oldukları için, soyut ideleri temsil ederler. Karışık kiplerin imlemiş olduğu ideler, anlığın yaptığı Şeylerdir. Basit idelerle ayrıldığı nokta burasıdır. Anlığın, basit ideleri yapma gücü yoktur. Karışık kipler, anlık tarafından kendince ve modelsiz olarak yapılır. Anlığın uyması gereken herhangi bir kural yoktur ve herhangi bir gerçek varoluş gerekmez. Bu noktada, cisimlerin özlerinden ayrılırlar. Anlık, karışık kipleri yaparken; önce belli sayıda ide seçer, sonra bu idelerin aralarına bağlantılar koyup hepsini tek idede birleştirir ve son olarak, bu idelerin bileşimini bir ad ile bağlar(Locke, 2017, s.308). Burada yeni bir ide yapımı söz konusu değildir. Karışık kipler, anlıkta daha önceden bulunmuş olan ideleri birleştirir. Karışık kipler insan yapımıdır. Anlığın ürünü oldukları için kaynağı anlıktır ve adlar, bizi anlığın ötesine götürmez.

“*Adaletten ya da minnettarlıktan söz ettiğimiz zaman, var olan ve kavramamız gereken herhangi bir Şeyin tasarımını yapmayız; düşüncelerimiz bu erdemlerin soyut idelerinde durur. At ya da demir gibi, özgül idelerinin yalnızca zihinde değil de bize bu ideleri sağlayan Şeylerin kendilerinde de bulunduğunu düşündüğümüz Şeylerden söz ederken yaptığı Şeyi yapmaz; yani zihinden öteye gitmez.*”(Locke, 2017, s.311)

Karışık kipler, anlık tarafından kendince ve modelsiz yapılmalarına rağmen, gelişigüzel ve nedensiz birbirine karıştırmazlar. Karışık kiplerin yapılmalarının

amacı, dilin ilk amacı olan iletişimi kolaylaştırmaktır. Karışık kiplerin türleri yapılırken önem verilecek olan yine konuşmalarda geçebilecek bileşimler ortaya çıkarmaktır. Karışık kipleri birleştiren ve onları tür yapan şey addır. Karmaşık olan idelerin arasındaki bağlantıyı anlık kurar. Bu nedenle, doğada bir temeli bulunmaz. Bir arada tutulmazlarsa yeniden dağılılabirler. Dağılmasını önlemek için gevşek bölümler arasındaki bu bağı tutan şey addır. Ad olmasaydı, değişik parçaların bir karmaşık ide birliğinin içinde tutulması düşünülemezdi.

Karışık kip adları, her zaman için türlerin gerçek özlerini imler. Anlık bu adları kendisi oluşturduğu için, karmaşık idenin dışında herhangi bir şey imlenmez(Locke, 2017, s.312). Bu ad ile anlatılmak istenen, yalnızca odur. Bu nedenle, karışık kipler söz konusu olduğunda, gerçek öz ile adsal öz aynıdır. Karışık kiplerdeki gerçek öz, tanımı içerisinde eksiksiz biçimde ifade edilmiş olan adsal özdür(Keha, 2011, s.102).

Karışık kiplerin adları, idelerinden önce öğrenilir. İnsanlar bu ideleri kendileri yaptığı için karmaşık ideleri kurmaya başlamadan önce adların bilinmesi zorunludur. Basit ide ve cisimler için bu durum geçerli değildir. Utku ve tutku soyut idelerinin, kimse tarafından bu adlar iştilmeden önce kurulduğu söylenemez.

Nesne adları, yukarıda bahsedilen genel terimler gibi, türlerin yerini tutarlar. Bu da birçok tikel nesnenin bir ortak kavram içinde düşünülüp, tek bir ad ile ifade edildiğini gösterir. Tek bir ad ile imlendiklerinden, karmaşık idelerin imi yapıldıkları açıkça anlaşılabilir. Nesnelere ile olan düşüncelerimiz böylece, anlık tarafından bir araya getirilmiş olan basit düşüncelerden yapılırlar.

Ortak kavram altında toplanan tikel türlerin yapısını oluşturan ve diğer tikel türlerden ayrılmasını sağlayan ölçüt ve sınırlar bulunur. Locke bunları, adsal öz olarak adlandırır. Adsal öz ile türün tüm özelliklerinin kaynağını oluşturan gerçek nesnel yapıdan, tikel tür ayırt edilebilmekte ve nesnelere değişik türlere adsal öz ile ayrılabilir. Bahsedilen bu gerçek yapıya daha önce ifade edildiği gibi, gerçek öz denilmektedir. Locke için, nesnelere gerçek özleri tam olarak bilinemez; onların yalnızca var oldukları kabul edilir.

Bu noktada akla gelecek olan şey, nesnelerin bu iki özden hangisine göre cins ve türlere ayrılacağıdır. Locke, türün imi olan adın imlediği şeyin adsal öz olmasından dolayı, bu ayrımın adsal öze göre yapıldığını dile getirir. Türün işareti olan adın belirtilmiş olduğu tek öz, adsal özdür.

Doğanın, var olan tüm şeyleri, öz ya da biçimlere göre türlere ayırdığı varsayılır ve bu varsayıma göre, bu ayrımın yapılabilmesi için zorunlu olanlar şunlardır:

Birincisi; doğanın, şeyleri yaratırken, üretilecek olan tüm şeylerin modelleri olarak düzenlenmiş ve yerleşmiş olan belli özlerden pay alacak şekilde tasarladığına inanmak. İkincisi; doğanın, şeylerin üretimi için tasarlamış olduğu özde hep başarılı olduğuna inanmak. Üçüncüsü, ucube diye adlandırılan şeylerin, tür sözcüğünün kavramına uygun olacak şekilde gerçekten seçik türler olup olmadığının belirlenmesi. Dördüncüsü, türlere ayrılan ve bu ayrıma göre adlar verilen şeylerin gerçek özünün bilinmesi. Ancak bu dört maddede bilgisiz olduğu için şeylerin varsayılan özlerinin, cisimleri türlere ayırmakta bir yararı yoktur. Geriye kalan tek yol, şeylerin değişik özelliklerinden kaynaklanan özelliklerinin tam karmaşık idelerini kurduktan sonra bununla onları türlere ayırmaktır(Locke, 2017, s.322). Ancak gerçek özün kendisi bilinmediği için bu da yapılamaz.

Nesneleri adsal özlere göre gruplandırmak, anlığın işlevidir. Bunu, doğa değil, insanlar yapar. Bu işi sözcüklerle yaparız. Bu nedenle nesne türlerinin adsal özü, bütün insanlarda farklılık gösterir. Ancak nesnelerin adsal özlere anlık tarafından yapılıyor olsa da bu durum, karmaşık idelerdeki kadar kendince yapılmaz. Nesnelerin adsal özünün yapılması için öz ne kadar karışık olursa olsun, onu oluşturan idelerin birlik içinde bulunmaları ve birleşecek olan tikel idelerin tamamen aynı olmaları gerekir.

3.2.SÖZCÜKLERİN YETERSİZLİĞİ VE KÖTÜ KULLANILMASI

Sözcüklerin doğası, onları kaçınılmaz bir şekilde kuşkulu ve belirsiz kılar. Sözcüklerin yetersizliklerinin nedeni, onların doğal imlemlerinin olmamasıdır.

Sözcüklerin imlemlerinin doğal değil de uzlaşımsal olması bu eksikli ve yetersiz yapıları için temel neden olarak ortaya çıkar(Birlik, 2017, s.207). Locke, bu düşünceleri açıklamadan önce sözcüklerin kullanımlarını ve amaçlarını göz önünde tutmanın gerektiğini düşünür.

Sözcükler, düşünceleri kaydetmek ve başkalarına iletmek olmak üzere iki amaçla kullanılır. Kaydetme, belleğe yardımcı olmak içindir. Kayıt için her türden sözcük yararlı olabilir(Locke, 2017, s.331). İnsanlar kendi idelerini, kendileri için imlemek istedikleri takdirde istedikleri sözcükleri kullanabilir ve aynı imler her zaman aynı ide için kullanıldığında, burada bir yetersizlik bulunması söz konusu değildir. Dil bu şekilde, doğru kullanılmış olacaktır.

Buna karşın, sözcüklerin iletilmesi söz konusu olduğunda, felsefe dışı ve felsefi olmak üzere iki farklı kullanımı karşımıza çıkar. Felsefe-dışı kullanım, ortak iletişim ve alışverişi sağlamak ve sürdürmek için insanların günlük işler ve gereksinimler üzerindeki düşüncelerini ve idelerini birbirine sözcükler aracılığı ile aktarmasıdır. Felsefi kullanım ise sözcüklerin, şeylerin kesin kavramlarının iletilmesi ve genel önermeler söz konusu olduğunda, doğru bilgiyi ararken onlara dayanacağı ve herhangi bir kuşku duymayacağı, kesin olan doğruların anlatılmasına uygun olan kullanım şeklidir.

Dinleyenin anlığında, konuşanın anlığındakiyle aynı ideyi uyandırmayan bir sözcük felsefe-dışıdır veya felsefi konuşmada iletişimin amacı olan anlaşmayı karşılamıyordur. Bu sözcüklerin imlemlerinde, kuşkulu ve belirsiz olan, herhangi bir sesin bir ideyi anlatmak için başka sese göre daha elverişsiz olmasıdır. Locke, kuşku uyandıran bu imlemlerin, dört nedeni olduğunu dile getirir.

1. Sözcüklerin, yerini tutmuş olduğu idelerin çok karmaşık olmaları ve çok sayıda idenin bir araya getirilmesiyle oluşmuş olmaları durumunda,

2. Yerini tutmuş oldukları idelerin doğada belli bağlantılarının ve sözcükleri kendilerine bakarak denetleyip düzeltecek olan yerleşik ölçünlerin bulunmaması durumunda,
3. Sözcüğün, imleminin, bir ölçüne bağlanmış olması ancak bu ölçünün kolaylıkla bilinemez olması durumunda,
4. Sözcüğün imlemi ile şeyin gerçek özünün tam anlamıyla aynı olmaması durumunda(Locke, 2017, s.333) ideler arasında ayrımlar olur ve buna bağlı olarak iletişim güçleşir.

Sıralanan bütün bu durumlarda, sözcüklerde yetersizlikler bulunur. Karmaşık kiplerin adlarının kuşkulu ve yetersiz olmalarının nedeni ilk nedenden, cisimlerin adlarının kuşkulu ve yetersiz olmalarının nedeni ise son iki nedendendir.

Karışık kiplerin adlarının, kuşkulu olduğu görülür. Karışık kiplerin, yerini tuttıkları ideler çok karmaşıktırlar. Karmaşık idelerin çoğu zaman yapılmış olduğu büyük bileşimler, sözcüklerin kendisi de birçok bölümden oluşmuş bir karmaşık idenin yerini tuttuğunda, bu ideyi her zaman aynı şekilde anlıkta tutup, aynı şekilde aktarması kolay olmayacaktır. Karmaşık idelerin adlarının büyük bir bölümü, ahlaksal terimlerden oluşur. Ahlaksal terimlerin iki ayrı kişinin anlaşılmasında aynı imin yerini tutmasının oldukça nadir olmasının nedeni budur.

Karışık kiplerin adlarının değişmez bir anlam ölçütü yoktur(Copleston, 1991, s.146). Anlık bunları kendi konuşma amacına göre bir araya getirir. Çok değişik ve kuşkulu olmalarının bir başka nedeni de budur. *Cinayet* gibi bir sözcüğün anlamı, tamamen seçime dayanır. Böyle sözcüklerin gündelik konuşma için iyi düzenlenmiş olsalar bile, sağın anlamlarının belirlenebileceği tanınmış bir yetke bulunmaz(Copleston, 1991, s.146-147).

Karışık kiplerin adlarının kuşkulu halini giderecek bir dilsel güç yoktur. Ortak kullanım, sözcüklerin genel konuşmalardaki anlamlarını düzenliyor olabilir; ancak

kimsede sözcüklerin kesin imlemlerini saptama veya sözcüğün bağlanacağı ideyi belirleme yetkisi bulunmaz(Locke, 2017, s.334). Karışık kiplerin öğrenilme şekilleri de kuşkulu hallerini arttırmada etken olur. Çocuklara dilleri öğretenler genellikle, idesini elde edilebileceği ak, köpek, kedi gibi adları söyler. Ancak karışık kiplerin en önemlisi olan ahlaksal sözcüklerde, önce sesler öğrenilir. Sonra bunların yerini tutmuş oldukları karmaşık ideleri öğrenme işi ya başkalarından beklenir ya da çocukların kendi gözlemlerine bırakılır(Locke, 2017, s.335). Böyle bir öğrenim şekli, doğru ve kesin anlamlara ulaşmada yeterli olmaz. Dolayısıyla bu tarz sözcükler, anlamsız sesler olmanın ötesine geçmez.

Nesne adları söz konusu olduğunda durum tam tersidir. Nesne adlarının belirsizliği, temsil etmiş oldukları idelerin, şeylerin gerçekliğine uygun olarak kabul edilip, bunların, doğanın yaptığı ölçünlere bağlı olmasından kaynaklanır(Locke, 2017, s.336). Nesne ya da töz idelerimizde, doğayı izlemek ve karmaşık idelerini bu gerçek varoluşa uydurma zorunluluğumuz bulunmaz. Adların imlemlerini, şeylerin kendilerine göre düzenlemek için belli modeller bulunsa da; adların imlemiş oldukları ideler, tanınması güç olan, eksik ya da belirsiz modellere bağlanmış olduklarından dolayı anlamları belirsiz ve çok çeşitlidir.

Locke, nesne adlarının, bazı sorunlara yol açan iki farklı kullanımı olduğunu ifade eder. Birincisi; nesne idelerine, kimi zaman şeylerin gerçek yapısının yeri tutturulur. Bu şekilde imlemlerinin, şeylerin gerek yapısıyla uyduğu kabul edilir. Ancak gerçek yapı veya öz diye adlandırılan şey aslında son derece bilinemez bir durumdadır. Bu nedenle bu gerçek yapının yerini tutması istenen seslerde uygulamada çok belirsiz kalacaktır. Sözgelimi, at ve antimon sözcükleri bizde hiçbir idesi bulunmayan gerçek özlerin yerine konduğunda nelere bu adların verilmesi gerektiğinin bilinmesi olanaksız olacaktır. Buna göre, nesne adları bilinemez ölçünlere bağlandığından, anlamları bu ölçünlere göre düzeltilemez ve saptanamaz. İkincisi, nesnelere bir arada var oldukları görülen basit ideler, nesne adlarının dolaysız olarak imlemiş oldukları şeylerdir(Locke, 2017, s.337). Bu ideler, birçok şeyin türünde birleşmiş adların bağlanmış olduğu en temel ölçüttür. Aynı imlemi birçok kişi kullandığında, farklı ad imlemlerinin olması kaçınılmazdır. Zira “aynı özünde birlikte bulunan ve birleşmiş olan bu basit idelerin sayısı çok yüksek ve

bunlardan her birinin de özgül adın yerini tuttuğu karmaşık ide içine girmeye aynı derecede hakkı vardır.”(Locke, 2017, s.337) Bu nedenle, insanların dikkate aldıkları aynı özne olsa onun üzerine çok farklı ideler edinirler. Aynı özne için kullanılan adların, farklı insanlarda ayrı anlamlarının olmasının nedeni budur.

Karmaşık ideleri oluşturan basit idelerin sayısı, kimsenin bilemeyeceği ve hesaplayamayacağı kadar çoktur ve bu idelerle üretilen karmaşık idelerin sayısı sonsuzdur. Nesnelere için aynı adı kullanan kişiler, yaşayış tarzlarına, becerilerine ve ilgilerine göre, basit idelerin çokluklarından dolayı aynı nesne için farklı karmaşık ideler belirleyebilirler. Böylece bu adların imlemleri belirsizleşir. Bu kusurlarıyla nesne adları, ancak felsefe dışı konuşmalarda bir işe yarar.

Basit idelerin adları en az kuşkulu olanlardır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi; bu adların yerini tutmuş olan ideler, basit idelerdir. Bu yüzden, karmaşık olan idelere göre daha açık ve kolay edinilip, anlıkta kalırlar. İçermiş oldukları idelerin sayısı da karışık kiplerin ve nesnelere adlarından çok azdır ve kaç ideden oluştukları kolayca anlaşılabilir. İkincisi; basit ideler, doğrudan imlemiş oldukları çıplak algı dışında farklı bir öze bağlanmış durumda değildir ve anlamlarını korurlar. Aynı nedenlerden dolayı, basit idelerden sonra en az kuşku uyandıranlar, basit kiplerin adlarıdır. “İnsanların çok açık ve seçik idelerinin bulunduğu şekil ve sayı kipleri “yedi” ya da “üçgen”i anlamaya niyet edip de bunların olağan anlamında yanılacak kimse var mıdır?”(Locke, 2017, s.338)

Sonuç olarak Locke için, en az bileşimi olan idelerin, adları en az kuşku uyandıranlardır. Birkaç basit ideden oluşan karışık kiplerin adlarının imlemi, çok belirsiz değildir. Ancak çok sayıda basit ide içeren karışık kiplerin ve nesnelere adları, en kuşkulu ve belirsiz olanlardır.

Dilin kendi doğasında bulunan yetersizliklerin, sözcüklerin kullanımında giderilmesi çok zor olan bazı karışıklıklara neden olduğu incelendi. Locke birde insanların iletişim halindeyken sözcüklerin kullanımına ilişkin yaptıkları yanlışlar olduğunu söyler. İnsanlar bu yanlışların çoğunu bilerek yaparlar. Locke yapılan bu yanlışları şöyle sıralar:

İlk kötü kullanım, açık ve seçik idesi olmayan sözcüklerin kullanılmasıdır. Daha kötüsü, hiçbir şeyi imlemeyen imlerin kullanılmasıdır. Locke, bunları ikiye ayırır. İlki, bütün dillerde öyle sözcükler bulunur ki; hiçbir açık ve seçik idenin yerini tutmazlar. Bu tarz sözcükleri dile sokanlar felsefe ve dini mezheplerdir. Locke'un burada kastettiği “büyük kafa ustaları, skolastikçiler ve metafizikçilerdir.”(Copleston, 1991, s.147) Sadece anlamsız terimler doğuran bu sözcükleri yaratanların neyi amaç edindikleri belli değildir. İkincisi; bazı insanlar ilk başlarda, açık ve seçik bir ideye bağlanmamış olan sözcükleri kullanmamak için hiçbir çaba göstermezler. Bu tarz sözcükleri kullanmaya devam ederler ve kötü kullanım daha da ileriye taşınır. Kişiler bilgelik, mağfiret gibi sözcükleri kullanmalarına rağmen, bu sözcüklere ait herhangi bir ide anlıklarında bulunmaz. Bu kişilere, bu sözcüklerin ne anlama geldiği sorulduğunda, ne cevap vereceklerini bilemezler.

İkinci kötü kullanım, sözcüklerin kullanımındaki düzensizliklerdir. Kimi yazılarda, dikkatli okunduğu zaman aynı sözcüklerin, bazen başka basit ideler topluluğu için bazen de başka basit ideler topluluğu için kullanıldığı görülür. Sözcüklerin, başkalarına aktarmak için bu şekilde kullanılması, istençli bir uygulama olduğundan bu, tamamıyla bir aldatmaca ve sözcükleri kötüye kullanmadır.

Üçüncü kötü kullanım, eski sözcükleri yeni ve alışılmamış imlerde kullanma ya da tam anlamıyla bir tanımlı verilmemiş olan yeni ve çok anlamlı terimler getirme veya sözcüklerin doğal anlamları karışacak şekilde yan yana getirilmesi sonucu oluşan yapay bulanıklıktır. Bu kötü kullanımda en önde gelen Peripatetik felsefedir(Locke, 1999b, s.134).

Dördüncü kötü kullanım, sözcükleri şey olarak görmektir. Bu en çok, nesne adlarında görülür. Sözelimi, özdek ve cisim sözcükleri, birbirinden seçik idelerin yerini tutarlar. Fakat özdek ve cisim ideleri aynı ide gibi görülürler. Eğer durum böyle olsaydı, her yerde özdek sözcüğü cisim sözcüğü yerine, cisim sözcüğü de özdek sözcüğü yerine rahatça kullanılabilirdi. “Oysa bütün cisimlerin bir özdeği vardır demenin uygun olmasına karşın, bütün özdeklerin bir cismi vardır demek

uygun olmuyor.”(Locke, 2017 s.342) Birinin bulunduğu yerde öteki de bulunabilir; ancak bu, aynı oldukları anlamına gelmez. Cisim katı, yer kaplayan ve bir şekli olan bir nesne iken özdek cismin bir bölümüdür ve daha bulanık bir kavramdır. Böyle bir kötü kullanım, özdeğin gerçekten var olan bir şey olarak algılanmasına yol açmıştır ve ilk madde ile ilgili birçok filozofun hem kafalarını, hem de kitaplarını dolduran karanlık tartışmalara neden olmuştur.

Beşinci kötü kullanım; sözcüklerin, ifade edemedikleri veya hiç ifade edemeyecekleri şeylerin yerine konulmasıdır. Yalnızca adsal özü bilinen cisimler genel önermelerde kullanıldığında bunlar, belli türden cisimlerin gerçek özü olarak varsayılır. Altının işlenebilir olduğunu söyleyen bir kişi, altının gerçek özünü taşıyan şeyin, işlenebilirlik olduğunu söylemek ve bu şekilde anlaşılmasını ister. Bu durum, işlenebilirliğin, altının gerçek özüne bağlı ve ondan ayrılmaz bir şey olarak anlaşılmasına yol açar. Ancak gerçek özün ne olduğu bilinmediğine göre, işlenebilirliğin bağlı olduğu şey aslında özün yerine konan altın sesidir. İnsanları, adları gerçek özler yerine koymaya iten neden ise; doğanın aynı genel ad altında sıralanmış olduğu her birey için aynı gerçek içsel yapıyı verdiğini ve türler arasında kesin sınırlar koyduğunu varsaymamızdır. Bunların değişik niteliklerini gözleme şansını bulan birisi, böyle olmadığını anlayacaktır.

Altıncı ve son kötü kullanım ise, sözcüklerin apaçık bir imleminin olduğunu varsayılmasıdır. İnsanlar sürekli kullanımda, sözcüklere belli ideler bağlarlar ve adlar ile onlara verilmiş imlemler arasında zorunlu bir bağlantı olduğuna inanırlar. Bu inanca sahip olan insanlar, konuşan ile dinleyen idelerinin aynı olmasının zorunluluk olduğunu düşünürler. Bu kötüye kullanım yaygın olarak düşünce insanların arasında olduğu görülür. Her ne kadar düşünce ayrılıklarının bu insanlar arasındaki tartışmalara yol açtığı düşünülse de aslında olan şey, sözcüklerin doğru kullanılmaması ve değişik dilleri konuşulmasıdır. Sözcüklere değil de düşüncelere odaklanıldığında, aslında aynı şeyleri düşündükleri görülecektir.

İdesiz, adların bir anlamı yoktur. Böyle adları kullananlar, sadece içi boş sesler çıkartırlar. Adı bulunmayan karmaşık idelere sahip olan kimsenin, derdini dolaylı yoldan anlatmaktan başka çaresi yoktur. Bulanık ve değişken sözcükler kullandıkları

için kimse bu kişileri dinlemek istemez; dinleseler de anlamazlar. Kullandığı adları, genel kullanımları dışındaki değişik seslere uygulayan kimseler ise, dili yeterince yetkin kullanamıyor demektir.

Locke, nesne kavramlarında da aynı sakıncaların olduğunu düşünür ve bunları şu şekilde sıralar:

1. Kendisinde, “tarantula” sözcüğünün yerini tutan herhangi bir imge olmayan kişi, sözcüğü kullandığında güzel bir şey söylediğini varsayıyor olsa da, aslında hiçbir şey anlatmayı düşünmemiştir.
2. Bir kimse, daha önceden hiç görmediği bir hayvan veya bitki ile karşılaştığında, onlar üzerinde bir atınki kadar doğru ideler edinir, ancak adlarını öğreninceye kadar veya kendisi bir ad verene kadar onları sadece betimleme yoluyla anlatır.
3. “Cisim” sözcüğünü bazen salt uzam, bazen de uzamla birlikte katılık yerine kullanan kişi yanlış konuşmuş olacaktır.
4. Çoğu kişinin katır dediği ideye at adını veren kişi yanlış konuşmuş olacaktır ve kimse onu anlamayacaktır.
5. “Kentaur” adının gerçek bir varlığın yerini tuttuğunu sanan kimse, kendini aldatmış olmakla birlikte sözcüğü nesne yerine kullanıyor olacaktır(Locke, 2017, s.345).

Locke, sözcüklerin yanlış kullanımlarının önlenmesi için dilin normatif gücünü devreye sokar(Birlik, 2017, s.276). Bu nedenle, konuşma yanlışlıklarının düzeltilmesi, doğacak sakıncaların önlenmesi için birtakım kurallardan söz eder. Bu kurallarla hedeflenen, dilin nasıl kullanılması gerektiğidir. Dildeki yetersizlikleri ve kötü kullanımları önlemek için gerekli kurallar şunlardır;

Birincisi, imlemsiz hiçbir sözcük ve yerini tutacak bir idenin bulunmadığı hiçbir adı kullanmamak gerekir.

İkincisi; sözcükleri, kimi idelerin imi olarak kullanmak yetmez. Kullanılan sözcüklerin bağlandığı ideler basit idelerse, bunların açık ve seçik olmalarına; karmaşık idelerse, anlıkta basit idelerin başka bir şeye değil, belirlenen topluluğun imi olan bir sese bağlandığına dikkat etmek gerekir. Bu durum, kiplerin adlarında ve özellikle ahlaksal sözcüklerde zorunludur. İnsanlar, anlıklarında karmaşık ideleri tutuyorlarsa, bu karmaşık ideleri oluşturan basit ideleri ayrıştırabilmeleri gerekir. “En azından, bu adın anlamını iyice irdelemiş ve istediği her an yeniden yapabilecek biçimde zihninde idenin tüm parçalarını bir arada yerleştirmiş olması zorunludur.”(Locke, 1999b, s.162)

Üçüncüsü; sözcüklerin yerini tutacak idelerin, belirgin olması yetmez. Bu idelerin, ortak kullanımda bağlandığı idelere uygun biçimde kullanılmalrı gerekir. Oluşumunu tamamlamış olan dillerde sözcükler, hiç kimsenin iyeliği altında bulunmadığı için kimse, alışverişte ve iletişimin ortak ölçüsü olan sözcüklere istedikleri biçimi veremez. Konuşmanın amacı anlaşmak olduğu için ortak kullanıma uyulması gerekir. “Ortak kullanıma uyulmazsa sık sık açıklamalara, açıklama isteklerine ve buna benzer sıkı kesintilere yol açar.”(Locke, 2017, s.348)

Dördüncüsü, sözcüklerin anlamlarını açıklamaktır. Ortak kullanımın sonucunda oluşan sözcüklerin anlamındaki belirsizlik ve bulanıklık nedeniyle ya da bir terimin kullanımında herhangi bir kuşku ya da yanlış anlamaya yol açabilecek bir durum varsa, imlemlerinin saptanması için sözcüklerin anlamlarının açıklanması gerekir. Sözcüklerin yerini tutan ideler farklı türden olduklarından, yerini tuttukları ideyi belirtmenin üç farklı yolu bulunur.

Bir insan basit ide kullandığında, bunun yanlış anlaşıldığını veya anlaşılmadığını hissettiği zaman hem konuşmanın amacı için hem de samimiyet kuralları açısından, düşündüğü şeyi açıklamak zorunda kalır. Ancak basit idelerde bu açıklama tanımla yapılamaz. O basit ideyi açıklayacak herhangi bir eş anlamlı sözcükte bulunmuyorsa, ideyi açıklamanın bir yolu, basit ideyi taşıyan nesnenin adını söylemektir. Bu yol, nesneyi söylenen ad altında tanıyanlara, idenin adını

anlatacaktır. Bir başka yol ise, anlığında o ideyi üretecek olan nesneyi o kişinin duyusuna sunmaktır. Böylece basit ide o kişide edimsel olarak üretilecektir.

Karışık kipler söz konusuysa bu açıklama, tanım yoluyla yapılır. Karışık kiplerde, özellikle ahlaksal olanlarda her zaman saptanmış modellerin ideleri bulunmaz ve adların imlemleri gösterme yoluyla açıklanamaz. İnsanlar bunları kendi anlıklarında yaptıkları için isterlerse, birleşime girmiş her ideyi sağın biçimde bilmekte ve zamanı gelince neyin yerini tuttuklarını açıklayabilirler. Karışık kiplerin çoğunun kesin olarak bilinebilmesinin tek yolu tanımlamadır.

Nesne adlarında bulanıklık veya herhangi bir yanlış anlaşılma olduğunda, hem gösterme hem de tanımlama kullanılır. Nesnelere, yol gösterici niteliklerinin ideleri, en iyi gösterme yoluyla bilinir. “Yol gösterici duyulur nitelikler, özgül idelerimizin asıl bileşenlerini ve bunun sonucunda da bilgi alanımıza giren nesne türlerine verilen özgül adların tanımları arasında en çok gözlemlenebilir ve en değişmez bölümünü oluştururlar.”(Locke, 1999b, s.168) Bu nesnelere, gösterme yolu hariç, başka yolla bilinemez. Bir kedinin veya zürafanın şekli sözcüklerle açıklandığında, anlıkta eksik olarak işlenebilir. Ancak, hayvanların görüntüsünün gösterilmesiyle çok daha iyi işlenecektir. Fakat nesnelere ilişkin özgül idelerimizi oluşturan birçok basit ide, şeylerin olağan halinde bize apaçık olarak sunulmaz. Bu ideler, nesnelere güçlerinin ideleridir ve en iyi, tanım yoluyla bilirlir. Yani, biçimsel yapısı duyularımıza açık olmayan sözcüklerin imlemleri, sayıp dökme yoluyla anlaşılır.

Nesne adlarının, idelerimizin yerini tutan şeyler olarak açıklanmasına tanımlar yeterli gelse de, nesnelere kendilerinin yerini tutan şeyleri açıklamakta yetersiz kalır. Nesne adlarının imlemlerinin, insanların ideleriyle uyuşması kadar, şeylerin gerçekliğiyle de uyuşması gerekir, çünkü nesne adları, sadece idelerin belirtilmesi için kullanılmaz; aynı zamanda şeyleri temsil eder ve onların yerini tutarlar. Sözcüğün imlemi olarak kabul edilen olağan karmaşık idede durulmayıp, biraz daha öteye geçilmesi ve şeylerin kendilerinin, doğalarının ve özelliklerinin de araştırılması gerekir. Özellikle bilgi ve felsefi doğrular söz konusu olduğunda bunun yapılması zorunludur. Çocukluktan gelen şeylerin tam kavramlarının edinilmesinden önce, sözcüklerin öğrenilmesi alışkanlığı nedeniyle işe ters başlanmış olunur. Önce

sözcükler tam olarak öğreniliyor, sözcüklerin uygulandığı kavramlar ise sonradan kabaca öğreniliyor. Bu nedenle dilbilgisi kurallarına göre yazıp konuşanlar, şeylerin kendileri üzerinde uygun bir şekilde konuşamazlar. Sözcükleri bu şekilde kullanarak yapılan tartışmalar, herhangi bir yarar sağlamaz. Nesnelerin adlarını bilmek, onlar üzerindeki bilgimizi arttırmaya yetmez.

Beşincisi; insanlar, kullandıkları sözcükleri açıklama zahmetine girmek istemezlerse veya bu sözleri tanımlamak için uğraşmazlarsa başvurulacak tek şey, aynı terimin değişmez biçimde kullanılması olacaktır. Bir kimse, başkalarına bir şeyler öğretmek ve onlara bir şeyleri kabul ettirmek istiyorsa, tüm konuşmalarında aynı sözcüğü hep aynı anlamda kullanması gerekir.

Bu kurallara uyulsaydı, birçok kitabın yazılmasına gerek kalmazdı, sonuçlanmayan birçok tartışma sona ererdi ve her seferinde başka anlamlarda kullanılan sözcüklerle dolu olan kitapların çoğu daha küçük boyutlara sığardı(Locke, 1999b, s.174).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.LOCKE'UN BİLGİ GÖRÜŞÜ

4.1.BİLGİNİN TANIMI, DERECELERİ VE KAPSAMI

Şimdiye değin, bilginin kaynağı sorunu çeşitli bağlamlarda incelendi. Zira Locke'un Deneme'deki amacı, bilginin kaynağını, doğasını ve sınırlarını ortaya koymaktır. Bundan sonra yapılması gereken şey, bilginin ne olduğu, hangi türlere ayrıldığını incelemektir. Yapıtaşları düzeyinde olan ideler ile bilgi nasıl elde edilir? Aklın bilgideki rolü nedir? Algı tek başına bilgi için yeterli midir?(Bor, 2011, s.37)

Locke için tüm akıl yürütmelerin kaynağı, duyulardır; çünkü konunun ne olduğu fark etmeksizin, anlık bir şeyler yapacak ise başlangıç olarak bir takım duyusal girdilere ihtiyaç duyar(Kılıç, 2014, s.467). Bu duyusal girdiler olmaz ise anlık, doğuştan boş bir levha olduğu için tümüyle boş kalacaktır ve hiçbir gelişme olmayacaktır. Akli bilginin dayanmış olduğu temeller, doğal olarak duyuların sağladığı verilerdir. Buradan aklımızın, duyularla işbirliği içinde çalıştığı görülür(Locke, 1999a, s.43). Locke, tüm bilgilerin deney yoluyla elde edildiğini söylese de aslında tam olarak duyumcu diye sınıflandırılmaz. Çünkü bilgi edinme süreci Locke için, katmanlı bir süreçtir. Duyum, düşünüm ve ilişkilerin sırasıyla kavranıp anlaşılmasıyla ulaşılır. Daha sonra Hume bu görüşlere katılarak aklın, deneyim olmaksızın gerçek varlık ve olgular konusunda hiçbir çıkarma yapamayacağını savunur(Bor, 2011, s.37). Bütün bilgi idelerimizde toplanır ve böylece bilgi duyum alanını aşamaz.

Locke, tüm bu nedenlerle bilgiyi, "iki idemiz arasındaki bağlantı ve uyuşma ya da uyuşmama ve karşıtlığın algılanması"(Locke, 2017, s.356) olarak tanımlar. Eğer bu algı olmazsa, imleyecek, varsayacak ve inanacak bir şeyler bulunsa dahi, bilgi bulunamayacaktır. Bilginin olması için bu algının olması şarttır. Ak ile karanın aynı

olmadığını biliyor isek, bu, iki idenin uyuşmadığını algılamaktan başka bir şey değildir.

Peki bu ideler arasındaki uyuşma ve uyuşmama ile anlatılmak istenen nedir? Locke uyuşmaları dört türe ayırır;

1. Özdeşlik ya da başkalık
2. Bağıntı
3. Birlikte-varoluş ya da zorunlu bağıntı
4. Gerçek varoluş(Locke, 2017, s.357)

Uyuşma veya uyuşmamanın birinci türü olan özdeşlik ya da başkalık, anlığın ideleri bulduğu ilk anda onları dolaysız biçimde algılamasıdır. Anlık, ideleri algıladığı ölçüde her birinin, ne olduğunu bilecektir ve bu şekilde aralarındaki ayrımı algılayacaktır. Uygunluk ve uygunsuzluğun kavranması sonucu her bir idenin kendisiyle aynı olan diğer idelerden farklılığı bilinecektir. Bu saltık bir zorunluluktur; bu olmadıkça bilgide, hiçbir seçik düşünce olamaz. Anlık, idelerin birbirinden farklı olduğunu doğal bir algılama ve ayırt etme gücü sayesinde ilk bakışta anlar. Mantıkçılar bunu, “bir şey ne ise odur” ve “aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” gibi iki temel ve genel bir kurala indirgemişlerdir. Ancak Locke bunları, ilkin tikel idelere uygular; çünkü “bir kimse ak ve yuvarlak idelerini edinemez, bunların bu ideler olduğunu ve kırmızı ya da kare dediği başka ideler olmadığını bilir.”(Locke, 2017, s.357) Bu nedenle anlığın kendi idelerinde ilk bakışta algılamış olduğu uyuşma ve uyuşmama buradadır. İnsanlar, bunları bir kural yardımıyla bilmezler, dolaysız algılama sonucu bilirler. Eğer herhangi bir karşıtlık olursa bu, ideler üzerinde değil, adlar üzerindedir.

İkinci tür olan bağıntı, bilgiye ulaşmada gerekli diğer bir diğer uyuşma ve uyuşmama durumudur. İki ide arasında bir bağıntının olduğunun algılanması için ideler arasındaki bağıntılarının kurulması zorunludur. Bu bağıntılar olmadığı takdirde hiçbir somut ideye sahip olamayız. İki ide arasındaki bağıntı algılanmazsa anlığın, bunları karşılaştıracığı herhangi bir uyuşma ya da uyuşmama bulunamaz.

Üçüncü tür uyuşma ve uyuşmama, daha çok nesnelere ilişkin olan aynı öznedeki birlikte-varoluş veya birlikte var olmayıştır. Altın sözcüğünden örnek verilirse; altının buharlaşmadığı söylendiğinde bu doğru üzerindeki bilgi, buharlaşmazlığın altın sözcüğü ile göstermiş olunan sarılık, ağırlık, eriyebilirlik gibi özel türden karışık idelerle her zaman birlikte bulunduğunu ve onlara bağlı olduğunu söylemekten başka bir şey ifade etmez(Locke, 2017, s.358).

Dördüncü ve son tür, gerçek varoluştur. Bu durum, herhangi bir ide ile gerçek varoluşun uyuşmasıdır. Locke için bu tür, tekli insanın varoluşunu, dış gerçekliğin varoluşunu ve Tanrının varoluşunu kapsar(Durhan, 2012, s.63).

Locke, bizde bulunan veya edinebileceğimiz bütün bilginin bu dört uyuşma veya uyuşmama türünün içerisinde olduğunu düşünür. İdeler ile yapılacak her türlü araştırma, bizi herhangi bir idenin başkasıyla aynı olduğu ya da olmadığına, aynı öznedeki başka bir ide ile birlikte var olup ya da birlikte var olmadığına, başka bir ideyle bağıntısı bulunup bulunmadığına ve son olarak anlığın dışında herhangi bir gerçek varoluşun bulunup bulunmadığına götürecektir.

“Böylece “mavi sarı değildir” bir özdeşlik uyuşmazlığı, “karşıt çizgiler arasında bulunan eşit tabanlı iki üçgen eşittir” bir bağıntı uyuşması, “demirde mıknatıstan etkilenim gücü vardır” bir birlikte varoluş uyuşması ve “Tanrı vardır” bir gerçek varoluş uyuşması gösterir.”(Locke, 2017, s.359)

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, gerçekte aslında bağıntılardan başka bir şey olmayan özdeşlik ve birlikte-varoluş türlerinin bağıntı olarak incelenmemesidir. Özdeşlik ve birlikte-varoluş türleri, idelerimizin özel uyuşma veya uyuşmama yollarıdır ve bağıntıdan bağımsız olarak seçik başlıklar altında incelenmelidir.

İdeler arasındaki uyuşma ve uyuşmama olarak bilginin farklı anlamları vardır. Anlığın doğrularla donanmasını sağlayan yolların her birine bilgi denir. Bilgi, edimsel veya alışkınsal(Locke, 2017, s.359)olmak üzere iki türe ayrılır. Edimsel bilgi; “idelerin uyuşması ve uyuşmaması ya da bunların arasındaki bağıntılar üzerine

zihnin şimdiki görüşüdür.”(Locke, 2017, s.359) Bir önerme biliniyorsa bu, önermeyi oluşturmuş olan idelerin artık bir kez anlıkta belirlendiğinin ve bunların arasındaki uyuma veya uyuşmamanın açıkça görülmesi gerekir. Önermeyi düşünmemiz gerektiğinde, uygun yönü hiç şüphesiz görülüp kabul edilecek ve içerdiği doğruya gösterilecek şekilde belleğe yerleştirilecektir. Locke bu bilgiye, alışkısal bilgi der. Bir kimsenin, daha önce tam ve apaçık bir algılamayla elde ettiği doğruların, daha sonra üzerine düşünüldüğünde hiçbir kuşku uyandırmayacak şekilde zihne yerleşmiş olması gerekir. Böylece belleğe yerleşen bütün doğruların bilindiği söylenebilir(Locke, 2017,s.359).Çünkü insan anlığı, sınırlıdır. Herhangi bir anda açık ve seçik olarak sadece bir şey düşünülebilir. Eğer insanların üzerinde düşünülenin dışında herhangi başka bilgileri olmasaydı bu, bilgisizliğe neden olacaktı. Çünkü bir anda düşünülebilen tek bir doğru olacaktı ve en çok bilen kişi bile tek doğrudan fazlasını bilemeyecekti.

Alışkısal bilginin iki katmanı bulunur;

Birincisi, “ara sıra akla geldiklerinde, zihnin edimsel olarak ideler arasındaki bağıntıyı algılayacağı biçimde bellekte birikmiş olan doğrulukların bilgisidir.”(Locke, 1999b, s.184). İdelerin kendilerinin birbirleri ile olan uyuma veya uyuşmamalarını dolaysız olarak açığa vurdukları bütün doğrularda durum budur. Bu doğruluklara ilişkin bilgimiz, sezgisel bilgidir.

İkincisi; bu bilgiler, anlığın inanmış olduğu ve bu inancın tanısını deliller olmadan koyduğu doğrularla ilgilidir. Örneğin, bir üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açıya eşit olduğu tanıtımı daha önceden algılamış olduğunu anımsayan kimse, bunu bildiğine güvenir. Bu bilginin doğruluğundan şüphe etmez. Ancak bir doğrunun daha önce yapılan tanıtımı unutup yine de o doğruya inancını sürdüren bir kimsenin, artık o doğruya değil de kendi belleğine inandığı düşünülebilir Ancak Locke için bu, gerçek bir bilgidir. Burada ilk düşüncemiz ile ilgili bizi yanıltan, önermedeki idelerin uyuma veya uyuşmamasının ilk algılanışını sağlamış olan aracı ideler ile bu sefer idelerin arasındaki uyuma veya uyuşmamanın algılanamıyor olmasıdır. Kendisine anımsamaya dayanarak güvenilen idelerin uyuma veya uyuşmamasının algılanmasında artık devreye giren başka aracı idelerdir. Bu durumu yaşayan kişi, bir

kez doğruluğuna inandığı şeyin her zaman doğru olacağına ve birbirleriyle uyumuş olan idelerin her zaman birbirleriyle uyuyacağına inanır.

Anlığın, ideler arası ilişkilere ait kavrayışı yargılarla ifade edilir. Yargıların bilgi olabilmesi için bazı özellikler taşıması gerekir. Bunlardan biri kesinliktir(Kılıç, 1998, s.29). Eğer bilgi kesin ise, bilen öznenin bilgisinden emin olunur(Çetin, 1995, s.65). Locke'a göre bilmek ve emin olmak aynı şeydir. İnsan neyi biliyorsa ondan emindir ve neden eminse onu biliyor demektir. Ortada kesinlikten yoksun bir yargı varsa eğer; o, bilgi olarak kabul edilir. Locke'un, yargının bilgi olabilmesi için bahsettiği kesinlik, "hem sujenin bilgisinden emin olması hem de ne başka insanların sahip olduğu bilgilerin ne de herhangi bir olayın bilgiyi geçersiz kılamamasıdır."(Çetin, 1995, s.65)

Kesinlik durumu, her bilgi için aynı derecede değildir. Anlık, ideleri farklı şekilde elde eder. Bütün ideler arasındaki ilişkileri aynı kolaylık ve dolaysızlık ile kavrayamaz. Anlık; ideler arasındaki ilişkileri bazen aktif ve dolaysız kavrayabiliyorken, bazı ilişkiler için başka idelerin yardımına gerek duyar. Böylece farklı şekilde kavranılan ide ilişkileri, bilginin derecelere ayrılmasına yol açar(Kırlı, 2013, s.102). Locke için bilginin kesinlik derecesi, bir aşama teşkil eder.

İlk sırada, bilginin en üst derecesini meydana getiren "sezgisel bilgi" bulunur. Sezgisel bilgi; anlığın, iki ide arasındaki uyuma veya uyumamayı dolaysız olarak algılamasıdır. Burada anlık, gözün ışığı algılaması gibi kolaylıkla ve dolaysız olarak doğruyu algılar. Anlık herhangi bir kanıtlama sıkıntısı yaşamaz. Locke, bütün bilgimizin güvenilirliğini ve apaçıklığını sezgiye bağlar. Sezgi ile elde edilen bilgiden daha büyük bir kesinlik bulunmaz. Eğer insanlar daha büyük bir kesinlik isterlerse, bilmedikleri bir şeyi istemiş olurlar.

Başka varlıklarla ilgili olan sezgisel bilgiden söz edersek eğer, bu kendi varlığımız ile ilgili olacaktır. Kendi varlığımız, bilmek için herhangi bir kanıtla gerek duyulmayacak kadar açık ve kesindir. İnsan her şeyden şüphe etse dahi, kendi varlığından şüphe etmez. "Kendi öz varlığımıza ait sezgiye dayanan dolaysız, kesin bir bilgimiz vardır."(Weber, 1998, s.271) Anlık, hiçbir yardımcı ideye başvurmadan

şüphe eder. Dolayısıyla anlığın şüpheyi elde ederkenki objesi kendisidir(Çetin, 1995, s.69). Şüphe bizim kendi varoluşumuzu algılamamızı sağlar. Eğer duyu ile herhangi bir şey hissedilirse, hissedilen şey kadar kendi varlığımızda algılanır.

Locke bu konuda, Descartes'tan etkilenir. Descartes, bütün bilgilerden şüphe edilse de insanın kendi varlığı ile ilgili olan bilgiden şüphe edemeyeceğini dile getirir. Ancak Descartes, kendi bilincimizden şüphe etmediğimiz sonucuna soyut bir akıl yürütme ile varırken; Locke, empirik bir yolla psikolojik bir çözümleme yaparak varır(Gökberk, 1993, s.338). Bunu bilgi edinme sürecinin temeline koyar. Descartes gibi Locke da, varoluşun araçsızlığını bilinçli öznenin varlığında bulur(Gibson, 1968, s.150). “Her ikisi de bizim bir şeyi bilirken, bir doğru ya da hakikati kavradığımız ya da gördüğümüz görüşünü paylaşır.”(Magee, 2001, s.119)

Bilginin ikinci derecesi, “tanıtlamalı bilgidir.” Burada da anlık, ideler arasındaki uyuşma veya uyuşmamayı algılar; ancak bu dolaysız değildir. Zaten anlığın, ideler arasındaki uyuşma veya uyuşmamayı algıladığı her yerde, bilgi vardır. Sadece bazı durumlarda anlık bu uyuşma veya uyuşmamayı göremez ve bilgisiz kalır. Bu algılamanın her zaman olmamasının nedeni, “zihnin uyuşma ya da uyuşmamalar üzerinde araştırma yapılan ideleri, onları birlikte gösterecek biçimde bir araya getirememesidir.”(Locke, 2017, s.363) Böylece anlık, bir akıl yürütme faaliyeti ile başka idelerin aracılığına başvurur. Bu aracı idelere ise kanıtlar denir. Uyuşma veya uyuşmamanın böyle açık ve seçik olarak algılanması, tanıtlama olarak adlandırılır. Bağlantı ve matematiksel bilgi dışında gerçek varoluş söz konusu olduğunda, Tanrı'nın varlığı ile ilgili olan kanıtlayıcı bilginin kesinliği dahi sezgisel bilginin kesinliği ile kıyaslanamaz(Cevizci, 2012a, s.164).

Tanıtlamalı bilginin, apaçıklığı bakımından sezgisel bilgiye eş düzeyde olmaması, onun onaylanmasını da zorlaştırır. Çünkü anlık eninde sonunda idelerin uyuşmasını veya uyuşmamasını algılasa da, onu bulmak için birden fazla geçici görüş gerektirir. Tanıtlamalı bilgide aracı ideler sayesinde uyuşma veya uyuşmamanın algılanmasıyla şüphe ortadan kalksa da, bu durumda önce şüphe söz konusudur. Ancak sezgisel bilgide hiç şüphe olmaz. Tanıtlama yoluyla elde edilen

bilgi, ne kadar açık olursa olsun, sezgisel bilginin açıklık ve kesinlik derecesine asla erişemez.

Anlığın tanıtılmalı bilgilerde kullandığı, her adım için kanıt olarak kullanılacak olan aracı idelerde aradığı uyuma veya uyumamanın bir sezgisel bilgisi bulunur. Eğer bu şekilde olmasaydı, anlığın bu aracı ideleri de her adımda ayrı ayrı kanıtlanması gerekecekti. Kullanılan aracı idelerdeki uyuma veya uyumama algısı bizde bulunmazsa, bilgiden söz edilemez. Bilgi üreten usamlamalarda, her adımda bir sezgisel güven olmak durumundadır. Tanıtılmalı bilgide sezginin kullanılmasının en önemli nedeni, aracı idelerin kullanılmasının uzun çıkarım ve kanıtlar gerektirmesidir. Zaten böylesine zaman alan bir durumun adımlarında sezgisel güven söz konusu olmaz ise durum, işin içinden çıkılmaz hal alacaktır. Locke, belleğin, idelerin uyuma ve uyumamasının sezgisel algısını anlıkta tutmasının ve hiçbir adımda bir bölümün bile dışarıda kalmadığından emin olunmasının gerektiğini söyler. Tanıtılmalı bilginin, sezgisel bilgiye göre kusurlu olmasının nedeni budur. Çok fazla kanıt ve uzunca bir çıkarım gerektiğinden, anlık bazı algıları sağın ve hazır şekilde saklayamaz. İnsanlar tanıtılmalı bilgi diye birtakım yanlışlara sarılır(Locke, 2017, s.366). Her adımda bulunan sezgisel bilgi zorunluluğu, skolastikte, bütün bilgilerin önceden bilinen şeylerden gelmiş olduğu gibi yanlış bir izlenime neden olmuştur.

Tanıtılmalı bilgi, matematik alanında görülür. Matematiksel alanda akıl, ideler arasındaki ilişkiyi doğrudan algılayamaz ve doğal olarak aracı idelere ihtiyaç duyar. Sayılarda, eşitlik ve ayrımlılık karşılaştırılırken sayı kipleri arasındaki en ufak ayırım, çok açık algılanabilir. Bu nedenle tanıtılmalı bilginin yalnızca matematikte bulunduğu sanılır. Ancak ahlakta da aracı idelere gerek duyulur. Etikteki matematiksel kesinlik, ahlak kurallarının tek tek olaylar ile uzlaşım uzlaşmaması ile ilgilidir. Gerçekleşen bir ahlaki mesele, ahlak kuralları ile uyuyor ise iyi; uyumuyor ise kötüdür. Locke, ahlak kurallarının kaynaklarıyla ilgilenmez; ilgilendiği şey, etik ile ilgili idelerden de matematik idelerinde olduğu gibi aynı kesinlikte bir sonuç çıkarmanın mümkün olduğunu göstermektedir(Akarsu, 1970, s.130). Matematiğin tanıtılmalı alanına sokulması, Descartes ile benzerlik gösterir. Böylece Locke, kesinlik bakış açısında kararlı bir usalcı dönüş gösterir. Descartes'e

yaklaştıran bu dönüşü olmuştur. Ancak aralarındaki önemli ölçüdeki fark matematiğın, Descartes için gerçekliğın biliminin parçası olmasıyken; Locke için bizim tarafımızdan yaratılmış olan soyut bir oluşumdur(Magee, 2001, s.128).

Locke' un, matematiğı tanıtlamalı bilgiler alanına sokması, onun kip bileşik idelerinden oluştuğunu gösterir. Böylece matematik, dış gerçeklik üzerine kurulmaz. Dış dünyadan model alınmaması, Locke için herhangi bir gerçeklik kıstası değıldir. Locke'a göre, matematik bilimlerinin temelini somut varlıklar değıl, ideal yapılar oluşturur. Bu idelerin, gerçek dünyada cisim durumuna gelebildiklerini bilme güvenine sahip olmamız yeterlidir(Gibson, 1968, s.149).

Üçüncü bilgi türü, sezgisel ve tanıtlamalı bilgiyle hiçbir benzerlik taşımayan, dolayısıyla nerdeyse hiçbir kesinlik taşımayan “duyusal bilgi”dir. O deneyin bilgiyi vermekte yetersiz kalacağıını düşünür(Atış, 2018, s.216). Duyusal bilgi, yalnızca bilginin derecelendirilmesinde başvurulan bir tür teknik ayırım anlamında bilgidir. Çünkü Locke, sezgisel ile tanıtlamalı bilginin dışında kalan bütün yargı vermek edimlerini inanç veya kanı olarak görür. Genel doğıru ya da önermelerde bilgi olarak değıerlendirilemeyen duyusal bilgi, tikel şeylerin varoluşunun bilgisidir(Locke, 2017, s.367). Duyu aracılığı ile elde edilmiş olan verilerin önceki varoluş ve sonraki varoluş hakkında zorunlu bir bağılantı bulunmaz. Bunların kesinliğı algılandığı müddetçe vardır ve daha sonra mevcut olmayabilirler. Bu durumda Locke, kendi bilgi tanımının sınırlarının dışına çıkar ve bilginin sanıldığının aksine daha sınırlı olduğunu ifade eder(Cevizci, 2012a, s.164).

Duyusal bilginin ideleri arasındaki uyuma veya uyumama, akıl ile değıl duyu aracılığı ile algılanır. Aynı ideler, öznedede zorunlu olarak bir arada var olur. Bu durum töz bileşik idelerinin bir özelliğıdir. Töz bileşik idelerini oluşturan basit ideler, gerçeklikle ilişki içerisindedir ve bu nedenle akıl ile algılanamazlar. Sadece duyu aracılığıyla algılanırlar. Akıl böyle bir bağılantıyı denese bile, bu olası bir bağılantı olacak ve bizi kesinliğe götürmeyecektir. Bu duyu bilgisinden meydana gelen doğı bilimlerinde kesin bilgidende söz edilemez(Durhan, 2012, s.70).

İdelerin kaynağı deney olsa da deney, kesin bilgi vermez. Locke'un bilgi görüşünün temel taşları, deney ile ideler arasındaki bağlantıdır. Bu nedenle bilgi oluşturmak için deney kadar ide oluşturmak ve bu idelerin arasında bulunan bağlantıyı kurmak gerekir. Sonunda da bu bağlantıların algılanması için sezgi ve akıl gereklidir. Yani Locke felsefesinde, bilginin gerçekleşmesi için deneyin yanında aklın bağlayıcılığının da olması gerekir. Sezgisel ve tanımlamalı bilgi, Locke'un bilgi idealini gerçekleştirir ve bilgi felsefesinde kesinliğe ulaşmak için deneysellikten uzaklaşır(Atış, 2008, s.80).

Bilgimiz ideler üzerine kurulur ve yalnızca onları kullanır. Ancak buradan idelerimizin açık ve seçik veya karanlık ve bulanık olduğu durumda bilgimizin de öyle olması gerektiği sonucu çıkmaz. Bilginin açık ve seçik veya karanlık ve bulanık oluşu idelerin değil, iki ide arasındaki uyuşma veya uyuşmamanın algılanmasının açık veya karanlığına bağlıdır. “Örneğin bir üçgenin açıları ve iki dik açığa eşit olma üzerine dünyadaki herhangi bir matematikçininki kadar açık ideleri bulunan bir kimsenin, onların uyuşması üzerine çok karanlık bir algısı ve böylelikle de çok karanlık bir bilgisi olabilir.”(Locke, 2017, s.369). Ancak anlak, karanlık olan idelerin uyuşup uyuşmadıklarını da kolay algılayamaz. Eğer insanların kullandığı sözcüklerin belirlenmiş ideleri bulunmuyorsa, ondan doğru olabilecek bir önerme çıkamaz. İdeler ne kadar açık olsalar da bilgiler her zaman açık olmayabilirler.

Bilgimiz, idelerimiz arasındaki uyuşma veya uyuşmamanın algısı olduğu için şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

İlk olarak Locke, bilgiyi ideler arasındaki bağıntı üzerine kurmuş olduğu için ideler olmadıkça bilgide olmaz. İdelerin gerçeklikteki karşılığı aranmadığı için Locke, bilgiyi bu bağlantıya indirger. Gerçeklik hakkında konuşmamızı sağlayan şey nesne değil, idelerdir; çünkü nesne üzerine doğrudan değil, dolaylı olarak konuşmamızı sağlarlar(Denkler, 1998, s.44). İkinci olarak, idelerin uyuşma veya uyuşmaması algılamamızı aşamaz. Bu algı, ya iki idenin dolaysız karşılaştırılması yoluyla ya da tikel şeylerin varoluşunun algılanmasıyla olur. Bu durum, üçüncü sonucu doğurur(Locke, 2017, s.369). Üçüncü olarak; sezgisel bilgi, bütün idelerimizi ve bu ideler üzerine bildiğimiz her şeyi kapsayamaz. Çünkü ideler arasındaki bütün

bağıntılar, dolaysız olarak yapılan bir karşılaştırma ile incelenemez. Bazı idelerin karşılaştırılmasında aracı nicelikler gerekir. Bunlarda bilindiği gibi tanıtlamalı veya uslamlamalı bilgidir(Locke, 2017, s.370). Dördüncü olarak, tanıtlamalı bilgimiz de idelerimizin bütün alanını kapsamaz, “çünkü inceleyeceğimiz iki ayrı ide arasında, bunları, çıkarımın her bütününde birbirine bir sezgisel bilgiyle bağlayabilecek aracı ideleri her zaman bulamayız.”(Locke, 2017, s.370). Beşincisi; duyuusal bilgiye bakılacak olursa bu bilgi, şeylerin, duyularımızda edimsel varoluşunun ötesine geçemediği için sezgisel ve tanıtlamalı bilgiden daha dar bir alana sahiptir. Altıncısı; böylece bütün bilgimizin kapsamı, sadece şeylerin gerçekliğine göre değil, idelerin kapsamı konusunda da daha dardır. Bu da demek oluyor ki; “bilgimiz idelerimizden daha dardır.”(Locke, 2017 s.370)

Sezgisel, tanıtlamalı ve duyuusal olmak üzere üç bilgi derecesi bulunur. Fakat bilgimiz nereye kadar uzandığı, bu tespitlerle ortaya çıkmaz. Locke, bilgiyi idelerimiz arasındaki uyuma veya uyumsuzluğunun algılanması olarak tanımlamıştı ve bu tanıma göre bilgimiz, düşüncelerimizin ötesine geçemez. Ancak Locke, bilgimizin yalnızca şeylerin olgusallığına değil, düşüncelerimizin düzeyine de erişemediğini dile getirir(Copleston, 1991, s.157). Böylece burada ne demek istediğini ve bilgimizin nereye kadar uzanabileceğini incelemek yerinde olacaktır. Bu inceleme, özdeşlik, birlikte varoluş, bağıntı ve gerçek varoluş diye daha önceden sıralanmış olan dört katman üzerinden yapılacaktır;

İlki, özdeşlik ve başkalık yönünden bilgimizin kapsamının incelenmesidir. Burada bilgilerimiz, düşüncelerimizin kapsamı kadardır. Sezgisel bilgi ile anlıktaki idenin ne olduğu ve başka bir ideyle aynı olmadığı anlaşılır.

İkinci olarak, birlikte varoluş yönünden bilgimizin kapsamının incelenmesidir. Nesnelere ile ilgili bilgimizin en önemli ve en büyük bölümünü oluştursa da birlikte varoluşa ilişkin bilgimiz çok dardır ve yetersiz kalır. Çünkü nesnelere türleri üzerine olan idelerimizi, bir tek özne üzerine birleşmiş olan ve birlikte var olmuş olan basit ideler topluluğu oluşturur. Bu nedenden dolayı, başka herhangi bir nesne türüyle ilgili yeni bir şey bilmek istenirse, bu nesnelere başka hangi niteliklerinin bulunup bulunmadığının araştırılması gerekir. Örnek olarak, bir alev ve altın cismine ilişkin

olan düşüncelerimizi düşünelim. Alev, sıcak, ışıklı ve yukarıya devinen bir cisimdir. Altın ise belli bir düzeyde ağır, sarı, dövülebilir ve eriyebilir bir cisimdir. Bu cisimlere ilişkin algılamış olduğumuz basit idelerin olgusal birlikteliğidir(Copleston, 1991, s.157). Aralarında herhangi bir zorunlu bağlantı algılamayız. Böylece bunlar üzerine olan bilgimiz çok sınırlıdır.

Üçüncüsü, idelerimizin başka bir bağıntı içinde bilgisinin incelenmesidir. Bilgimizin en geniş alanını oluşturan, bu bilgidir. Ancak bu bilgimizin nereye kadar uzanabileceğini göstermek zordur. Bu bilgi türünde herhangi bir ilerlemenin olması bize bağlıdır. Çünkü birlikte-varoluşları ele alınmamış olan idelerin, bağlantılarını ve durumlarını gösterecek olan aracı ideleri bulacak olan insandır ve bu buluşun ne zaman sonlanacağı da insanın yeteneğine bağlıdır. Aklın, uyuşma veya uyuşmamaların bulunması için tüm koşullara ne zaman sahip olacağı bilinemez. Örneğin, matematik bilmeyen birisi bu bilimin içinde neler yapılabileceğini bilemez ve matematiğin diğer bilgilere sağlayabileceği yararları ve gelişmeleri önceden belirlemek kolay değildir.

Locke, tanıtlamaya ve bilgiye elverişli olanın sadece nicelik ideleri olmadığını düşünür. Gözlemin öteki ve kimi zaman daha yararlı olan bölümleri de pekâlâ kesin bilgi verebilir(Locke, 2017, s.377). Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, gözlemin tarafsız olması gerektiğidir. Duygular işin içine girdiğinde ne kadar çabalırsa çabalansın kesin bilgi sağlanamaz.

Dördüncü olarak, şeylerin gerçek edimsel varoluşu yönünden bilgimizin incelenmesidir. Kendi varoluşumuz üzerine sezgisel, Tanrı'nın varoluşu üzerine tanıtlamalı ve başka herhangi bir şeyin varoluşu üzerine ise duyusal bilgimiz vardır ve bu bilgi, duyularımıza sunulmuş olan şeylerle sınırlı kalır.

Locke, bilginin kapsamının kısıtlı oluşunu gösterdikten sonra anlığın durumuna biraz ışık sağlaması açısından bilgisizliğin nedenlerini inceler. Bilgisizliğin nedenleri ona göre, idelerin eksikliği, ideler arasındaki bağların eksikliği ve ideleri izleme ve incelemedeki eksikliklerdir.

İlk olarak bilgisizlik, idelerin eksikliğinden kaynaklanır ve bu mesele iki başlık altında incelenir. Birincisi, aslında bizde idesi bulunmadığı için bilinmese de sayıları hafife alınmayacak kadar çok şeyin bulunmasıdır. Çünkü sahip olunan bütün basit ideler, cisimsel nesnelere duyu yoluyla alınmış olanlarla sınırlı kalır. İnsanların kavrayışının kapsamı, her şeyi kapsayacak kadar geniş değildir ve insanların algıladıkları bütün varlıkların çok az bir kısmını oluşturur. Böylece evrendeki başka varlıklar kavranamıyor diye onların bulunmadığı söylenemez. Eğer söylenirse, bu kör birisinin kendisinde renk veya görme ideleri bulunmadığı için bu tarz şeylerin olmadığını söylemesiyle aynı şey olacaktır. İnsanların kendi yetileri ile elde ettikleri ideler, bütün şeyler ile kıyaslandığında oranı oldukça düşüktür. İkincisi ise, edinilebilecek olan idelerin eksikliğidir. Bu tarz idelerin eksikliği bizi, kavramış olduğumuz şeyler üzerinde bilgisiz kılmaktadır. Evrende ve dünyada insanların bilmediği sonsuz sayıda ve türde varlık bulunur. Bunların kimisi insanlara çok uzaktadır, kimisi de fazlasıyla küçüktür ve görünmez. Bizim bilgimiz içinde kalanlar sonsuz sayıda olan bu varlıkların çok küçük bir bölümünü oluşturduğu için, aslında ne kadar büyük bir bilgisizlik içinde bulunduğu rahatlıkla görülebilir. Oylum, şekil ve devim idelerine sahip olsak da evrende bulunan büyük bir çoğunluk hakkında bu idelere sahip değilizdir. Böylece; günlük olarak görmüş olursa da birçok güç, etkilenim ve etkinlik üzerine bilgisizlik söz konusudur(Locke, 2017, s.380). Tüm bu nedenlerden dolayı Locke, cisimlerin biliminin olduğu görüşüne kuşkuyla yaklaşır. En yakın olan ve kavranabileceği düşünülen cisimler üzerinde bile tam ve uygun idelere sahip olunamaz. Bu nedenle, en iyi bilindiği düşünülen şeyler hakkında bile ideler, çok şüpheli ve eksiktir. Bunlara ek olarak, sonsuz sayıdaki tinin düşünsel varlıkları üzerine de tam olarak bir bilgisizlik söz konusudur. Bunlar, salt bilinmez olmaları nedeniyle bilgimizden büsbütün uzaktadırlar.

İkinci bilgisizlik nedeni; ideler arasında görülebilen bağların eksikliğidir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda, tümel ve kesin bilgiye asla ulaşamaz. Sahip olunan bilginin sınırları, anlıkta bulunan ve o bilgi için kullanılan idelerin sınırına eşit değildir. Sahip olunan ideler kadar bilgimizin olduğunu söylemek, yanılgıya düşmek olur. Ne kadar çok ideye sahip olunursa olunsun bilgiler bunlardan azdır. “Çünkü idelere sahip olmak bilmek değildir.”(Çetin, 1995, s.75) Ancak bazı

ideler doğaları gereği belli bağıntı, eğilim ve bağlantıları göze çarpan bir şekilde içerirler. Böylece bunların idelerden hiçbir güç ile ayrılamayacağı düşünülür ve tümel ve kesin olan bilgiler, ancak bunlar üzerine oluşur.

Üçüncü ve son neden, idelerimizi izleme ve incelemedeki eksikliklerdir. Yeterli ideye sahip olursa dahi, bunlar arasında bulunabilecek bağlantılar olsa bile edinilen veya edinilebilecek olan ideleri izleme yoksunluğu bulunur. Bu durumda aslında idelerin birbiri ile uyum veya uyumsuzluk durumlarını gösterecek olan aracı ideleri bulup çıkaramamanın etkisi büyüktür. “Buna göre, çok kimse, yetilerinin herhangi bir kusuru ya da şeylerin kendilerindeki belirsizlik değil, ideleri edinme, irdeleme, uygun yollarla karşılaştırmadan yoksunlukları yüzünden matematiksel doğruluklardan habersizdir.”(Locke, 1999b, s.235). Locke, idelerin izlenememesinin ve aralarında bulunan uyum ve uyumsuzluğun keşfedilmemesinin bir başka nedeni olarak, sözcüklerin kötü kullanılmasını gösterir. Düşünceler, kuşkulu ve belirsiz anlamlar içeren sesler ile çalkalanırken insanlar, ideler arasındaki uyum veya uyumsuzlukları doğru şekilde arayamaz ve keşfedemezler.

Bu nedenle, bilgimiz eksik kaldığında bu eksikliğini gidermek için yol gösterecek başka şeyler gerekir. İnsanın kendisini, sadece doğru bilginin kesinliğine dayandığı şeylere göre yönetmesi gerekseydi bu hayli zor olurdu. Çünkü bu bilgimiz, çok dar ve sınırlıdır. Açık ve kesin bilginin olmadığı durumlarda(ki bu durum oldukça fazladır) insan tamamen karanlıkta kalırdı ve bu da, hayatındaki eylemlerde çoğu zaman kararsızlığa yol açardı. Bir şeyi, doyuracağı tanıtılmadıkça, yemezdi; yapacağı bir şeyin sonucunun başarılı olacağını kesinlikle görmedikçe, onu yapmazdı. Böylece açık ve seçik bilginin olmadığı durumlarda bu eksikliğin karşılanması için Tanrı, insana yargı yetisini vermiştir.

Yargı yetisi ile anlık, kanıtlarda herhangi bir tanımlayıcı apaçıklık algılamadan onun doğru veya yanlış olduğunu varsayar. Bazen yargı, zorunluluktan, kesin bilginin olanaksızlığından yapılırken bazen de kesin bilgiye ulaşılabilecekken tembellikten veya beceriksizlikten yapılır. “Zihnin bu yetisi dolaysız olarak nesnelere uygulandığında buna yargı denir; sözcüklerle anlatılan doğrularla ilgili olunca benimseme ya da benimsememe denir.”(Locke, 2017, s.450) Böylece diyebiliriz ki,

anlığın doğruluk ve yanlışlık üzerine uygulamış olduğu iki yetisi vardır. İlki, idelerin uyuşma veya uyuşmamasında şüphesiz güvenilen ve zihnin bununla kesin biçimde algıladığı “bilgi”; ikincisi, idelerin uyuşma veya uyuşmamasının algılanmayıp, varsayıldığı durumda idelerin birleştirildiği “yargı”dır(Locke, 2017, s.450). Anlık bu birleştirmeyi uygun olarak yaparsa veya bu ideleri uygun olarak ayırırsa buna da “doğru yargı” denir.

Bilginin eksikliği söz konusu olduğunda, yargı gibi bu eksikliği telafi eden bir başka rehber ise olasılıktır. Locke olasılığı bilgi derecesi olarak görür ve onu, “yanlış olabilir türden kanıtlar üzerine uyuşma görüntüsü” olarak tanımlar(Locke, 2017, s.451). Bilgi, ideler arasındaki sürekli ve değişmez ilişkilerin kavranması olarak tanımlanırken olasılık, ideler arasında her an değişebilecek olan ilişkilerin bir görüntüsüdür. Bilgi ile olasılık arasındaki fark, buradadır. Bilgide kesinlik söz konusu iken; olasılıkta ikna söz konusudur. Bu nedenle hayatımızın büyük bir bölümü, bilgiden çok olasılık taşıyan yargılara göre düzenlenir.

Olasılık; idelerin uyuştüğünü bilmeden, uyuşmayı kabul etmektir. Yani bir şeyin doğru olduğunu bilmeden, onun doğru olduğunu varsaymaktır. Böylece olasılığın, doğruluğa benzediği söylenir. Bu durumda sözcükler, onlara inanmak üzere, onu doğru gösteren kanıtların bulunduğu önermeleri belirtirler ve anlığın bu önermeleri kabul etme biçimine, inanma, onaylama veya kanı denir. Locke burada, olasılığın inandırıcılığı üzerine kabul edilmiş olunan iki sınıf önerme olduğunu dile getirir. İlki, insan tanıklığının nesnesi olabilen somut olgularla ilgili önermelerdir. Örneğin, geçen kış İngiltere’de don olması. İkincisi ise, insan tanıklığının nesnesi olmayan olgularla ilgilidir. Örneğin, meleklerin varlığı. İlki gözlem önermesiyken, ikincisi böyle değildir(Copleston, 1991, s.168). Olasılık ve kesinlik ile inanç ve bilgi arasındaki ayrım, bilginin her bölümünde sezginin bulunmasıdır. Böylece bilgideki her dolaysız ide, her adımda görülür. Ancak inançta bu durum söz konusu değildir.

Olasılık, bilginin eksik olduğu yerde bize yol göstermeye yaradığına göre, her zaman kesinlikle bilmediğimiz ancak doğruluklarını kabul ettiğimiz önermelerle ilgilidir. Ve bunun iki dayanağı bulunur; bir şeyin bizim bilginimize, gözlemimize ve deneyimize uygun olması ve bir şeyin, başkalarının deney ve gözlemine dayanan

tanıklıklarda olması. Başkalarının tanıklığı denince, göz önünde tutulması gerekenler şunlardır; sayı, bütünlük, tanığın kavrayış derecesi, bir kitabın tanık gösterildiği durumda yazarın amacı, bölümlerin bağdaşması ve bağıntı durumları ve sonuncusu karşı tanıklıktır(Locke, 2017, s.453). Olasılıkta kesin bilgiyi üreten sezgisel açıklık bulunmadığı için, eğer anlık akılsal olarak ilerlemek istiyorsa, onaylama ve onaylamama durumundan önce olasılığın bütün bu dayanaklarının incelenmesi gerekir.

4.2.BİLGİNİN GERÇEKLİĞİ

Aslında insanların düşlemlerinin ne olduğunun pek bir önemi yoktur. Asıl önemli olan, şeylerin bilgisidir. Böylece bilgimiz düşüncelerimiz ile şeylerin olgusalıkları arasındaki uygunluk olduğunda gerçektir. Uslamlarımıza değer katan düşlerin ve düşlemlerin değil, gerçekteki şeylerin bilgisidir. Bu nedenle Locke, duyu bilgisinde kesinlikten farklı olarak bilginin gerçekliğinden, bilginin değeri olarak söz eder. Anlık, hiçbir şeyi dolaysız olarak bilmez. Onun üzerinde kendi idelerini aracı olarak kullanır. İdelerimiz ile şeylerin gerçeği uyuştuğu zaman bilgimizin doğruluğunu anlarız. Fakat bu durumda ölçüt ne olacaktır? Anlık kendi idelerinden başka bir şey algılamıyorken, bunların şeylerle uygunluğuna güvenilebilecek olan iki ide bulunur; basit ideler ve karmaşık ideler.

Basit ideleri anlık kendisi yapar ve doğal olarak bunlar zihne dayatılır. Bu nedenle basit idelerin, zorunlu olarak zihni doğal yoldan etkileyen algıları üreten şeylerin ürünleri olmaları ve bu şeylerle uygunlukları olmaları gerekir. Şeylerle olan uygunlukları sayesinde, şeylerin bizde yaratmaya uygun oldukları görüntülerin temsillerini oluştururlar. Böylece görüntüler ile tikel nesnelere türleri ayırt edilebilir ve gereksinimlere uygun olarak kullanılabilir. “Böylece aklık ya da acılık idesi, zihinde bulunduğu biçimiyle, bir cisimdeki zihinde bu ideyi yaratma gücünü sağlıkla yansıttığı içi, bizim dışımızdaki cisimlerle kendi arasında bulunabilecek ya da bulunmaması gereken uyuşmanın tümünü kendinde taşır.”(Locke, 2017, s.389) Bu uyuşma, bilginin gerçekliği için yeterli olacaktır. Ancak burada önemli olan nokta, herhangi bir uygunluğun, Locke’un öncülleri üzerinde nasıl bilinebileceğidir(Copleston, 1991, s.162). Basit idelerin, dışsal nesnelere uygunluk

gösterdiği bilinir. Dolayısıyla bu sorunun cevabı, tözlere ilişkin düşüncelerimizle ilgili olacaktır. Tözlere ilişkin düşüncelerimizin ise dışsal olgusallığa uygun düşükleri söylenir. Locke'a göre, şeylerin olgusal özlere bilinmediği için, soru adsal özlere göndermede bulunur. Tözlere ilişkin karmaşık düşüncelerimiz, basit idelerden oluşur ve böylece sözlerin soyut düşünceleri oluşturulur. Töz idelerinin ilk örnekleri bizim dışımızda olduğundan, bunlar hakkında bilgimiz gerçek değildir. Böylece buradan, ideler ile örneklere uygun olması şartıyla onlarla ilgili olan bilgilerin gerçek olduğu sonucu çıkar.

Basit idelerin, dışsal nesnelere uygunluk gösterdiği söylendiğine göre, karmaşık idelerde bu durum nasıldır? Cisimler dışındaki bütün karmaşık ideler; anlık bunları kendisi yaptığı ve başka bir şeyin kopyası olmaları söz konusu olmadığı için, kendilerinin asılları denilebilecek herhangi bir şeye bağlanmamışlardır. Böylece gerçek bilgi için zorunluluk gerektiren bir uyuşmanın bulunmaması imkansızdır(Locke, 2017, s.389). Bu ideler, anlık tarafından yapılmış ve kendisinden başka bir şeyi temsil etmesi amaçlanmamıştır ve bu nedenle de yanılmazlar. Karmaşık idelerle elde edilen bütün bilgiler gerçektir ve şeylerin kendilerine eriştiklerine hiç şüphesiz güvenilebilir.

Bunlar ışığında, matematiksel bilginin gerçekliğinin de buradan geldiği söylenebilir. Matematiksel doğrular hakkındaki bilgimiz sadece kesin değil aynı zamanda gerçektir. Matematiksel bilgi, öz düşüncelerimizin bilgisidir. Yani, arı matematik biçimseldir ve bize olgusal bilgi verir(Copleston, 1991, s.161). Matematikçi örneğin, bir üçgen veya karenin doğruluklarını veya özelliklerini ancak kendi anlığındaki idelerin biçimi içinde ele alır. Çünkü bunların, gerçek yaşamda kesinlikle doğru biçimde bulunamama olasılığı vardır. Ancak durum böyle olsa dahi matematikçinin, matematiksel şeklin doğruluğuna ilişkin var olan gerçek şeyler hakkındaki bilgisi kesindir. Çünkü matematiksel önermelerde anlıkta ele alınan idelerin gerçek şeylerle uyuşması amaçlanır.

Locke, bilginin kesinliğini ideler açısından ele alır. Locke' a göre, bilginin gerçekliği için varoluş gerekli değildir. Mesela, matematikte neredeyse bütün söylemler şekillerin varoluşu ile ilgili değildir. Dünyada bir üçgen veya dikkörtgen

olmasa da, idelere bağlı olarak yapılan tanıtılamalar aynıdır. Matematiksel söylemler gibi ahlaksal söylemler de dünyadaki edimsel varoluştan bağımsız olarak düşünölmüştür. Ahlaksal ilkeleri biz kendimiz yaparız ve kendimiz adlandırırız. Durum böyle olunca, bunların doğruluklarından veya kesinliklerinden şüphe edileceği düşünölmessin. Ahlaksal ideler insan tarafından yapılıyor diye doğru olmadıkları anlamı çıkarılamaz.

Ahlaksal bilgiler kendi idelerimizin gözlem alanı içinde düşünölyorsa ve bu bilgileri biz yapıyorsak denilebilir ki, adalet ve ılımlılık kavramları söz konusu olduğunda; herkes kendi idelerini istediği gibi yaparsa, erdemler ve kötölükler arasında bir karışıklık olmaz mı? Bu durumda doğruluk veya kesinlik nasıl aranabilir? Böyle kavramlar karşımıza çıktığında eğer kişi eyleme, adının bağlı olduğu ideyi değil de kendisindeki ideyi eklemişe yanılmış olur. Kendi eklemiş olduğu ide, addan ayrıldığında yine o ide ile ad uyuşmuş olacaktır. Adaletin değişmez ve genel olan tanımına bakarak bir olayın haklılığı veya haksızlığı anlaşılabilir. Ancak bir kişi haksızlığa adil bir davranış gözüyle bakarsa yanılmış olacaktır. İnsanlar kendi ilkelerini işin işine sokmadan, tarafsızca ahlaksal olaylara baktığı zaman, erdemler ile kötölükler arasında herhangi bir karışıklık olmayacaktır. İstenirse farklı kelimeler kullanılsın, sonuç olarak bilginiz gerçek doğruya ulaşacaktır.

“Tıpkı matematikte bir kimsenin şekillerin adlarını değiştirmesi ve herhangi bir şekle matematikçilerin genellikle başka bir şeye verdikleri adı vermesinin tanıtılamada veya şekillerin niceliklerinde ve birbirleri ile olan bağlantılarda bir değişmeye yol açmayacağı gibi.”(Locke, 2017, s.392)

4.3.DOğRULUK

Bilgiye dair bütün bu tartışmaların sonucu olarak, yüzyıllardan beri sorulan bir soru; doğruluğun neliği sorunu karşımıza çıkar. Locke için doğruluğu incelemek, doğasını öğrenmek ve anlığın onu yanılışlıktan nasıl ayıracağını göstermek önemlidir. Locke, doğruluğu, ”imlerin imledikleri şeylerin birbirleriyle uyuşma ya da uyuşmamalarına uygun olarak birleştirilmesi ya da ayrılması” olarak tanımlar(Locke,

2017, s.395). Tanıma göre doğruluk, akıl ile dış dünya arasında değil; fikirler arasındaki uyuşmada aranmaktadır. Locke'un bu konuda tutarlılık görüşünü benimsediği görülür(Kılıç, 2017, s.95). İmleri birleştirme ya da ayırma ise, önerme denilen şeydir ve doğruluk sadece önermelerle ilişkilidir. Tek başına kavram veya fikirler ile bir ilgisi bulunmaz.

Doğruluk kavramını açıklayabilmek için düşünce doğruluğu ile sözcüklerin doğruluğu, birbirinden seçik olarak ele alınmalıdır. Ancak zihinsel önermelerden söz edilirken sözcükleri kullanmak kaçınılmaz olduğundan, bunların ikisinden ayrı ayrı söz etmek oldukça zordur. Zihinsel önermelerle ilgili örnekler verildiğinde ideler, sözcüklere bağlanmış olur. Artık arı zihinsel önermeler, doğalarını yitirirler. Bir başka zorluk ise insanların, insana ait olan karmaşık ideler hakkında düşündüklerinde, bunları ifade ederken ideler yerine sözcükleri kullanmasıdır. Kendi düşüncelerimiz arasında bağlantı kurulacağı zaman tatlı veya acı, üçgen veya daire üzerine yapılan önermeler, adlar üzerine düşünülmeden, anlıkta ideleri kurulabilir. Ancak insan, dayanma, utku gibi karmaşık idelerle önermeler söz konusu olduğunda ide yerine ad kullanılır ve böylece genellikle adların kendileri üzerine düşünülür. Çünkü adlar, idelere göre daha açık ve kesindirler.

Doğruluk sorunu konusunda yapılması gereken bir diğer ayırım; zihinsel ve sözsel önermelerin ayrılmasıdır. Zihinsel önermelerde zihin anlıktaki idelerin uyuşma veya uyuşmamasını algılamak bunları sözcük kullanmadan birleştirmiş veya ayırmıştır. Sözselle önermelerde ise önermeler, olumlu veya olumsuzlayıcı tümceler içinde birleştirilmiş veya ayrılmıştır. Böylece önerme, imlemlerin birleştirilip ayrılması, doğruluk ise; bu imlemlerin yerini tuttukları şeyler arasındaki uyuşma veya uyuşmamaya göre birleştirilip ayrılmasıdır(Locke, 2017, s.397).

Locke, doğruluğu da bunlara paralel olarak; zihinsel doğruluk ve sözsel doğruluk olmak üzere ikiye ayırır. Anlıkta bulunan idelerin, kendilerinin veya yerini tuttukları şeylerin uyuşma veya uyuşmamasına bakılarak birleştirmesi veya ayrılması zihinsel doğruluk; sözcüklerin, yerini tuttukları idelerin uyuşma veya uyuşmamalarına göre birbirini olumsuzlayıp olumsuzlamaması ise sözsel doğruluktur. Sözselle doğruluk, ya arı sözseldir ve önemsizdir ve bunlar içi boş

önergelerdir ya da gerçek ve öğreticidir. Locke gerçek bilginin nesnesinin, gerçek ve öğretici olduğunu söyler.

Bilgi hakkında şüphe olduğu gibi, doğruluk konusunda da şüphe söz konusudur. Deniliyor ki doğruluk, sözcüklerin yerini tutmuş oldukları idelerin, insan anlığındaki uyuma veya uyumamalarına bakılarak önermeler içinde birleştirilip ayrılmasından başka bir şey değildir. Bu durumda doğruluk, sözcüklerin, insanların beynindeki kuruntulara olan uygunluğudur. İnsanların çoğunun kafasında çok farklı kavramlar ve bunun yanında insanların anlığında tuhaf ideler yapma yeteneği de bulunur. Böylece doğruluk kuralına göre biz, imgelemelerimizin düşlemsel dünyasından başka bir şeyin doğruluğunu bilemez miyiz? Locke, sözcüklerin idelerden başka bir şey imlemese de bunların, nesnelere imlemesini amaçladıklarını yeniden hatırlatmak ister. Önergeler anlıkta oluştuğunda şeylerin gerçekliği ile uyumayan ideler gösteriliyorsa, bunlar gerçek doğruluktan ziyade sözsöz doğruluk olabilirler. Böylece bilgi gibi doğruluk da sözsöz ve gerçek olarak ikiye ayrılır. Locke burada, tutarlılık kuramından başka bir doğruluk kuramı olan bilginin, varlıkla örtüşmesine dayanan mütakabiliyet kuramını benimsemiştir (Bor, 2011, s.43). Locke'un, farklı ide durumlarına göre farklı kuramlar benimsediği görülür. Locke için gerçek doğruluk kuramının esası, "varlıkla ilgili bilgiye dayanmaktadır." (Kılıç, 2017, s.99)

Anlığın en çok aramış olduğu doğrular, genel önermelerdir. Bunlar düşüncemizi kaplar ve genişletir. Çünkü aynı anda birden fazla tikel önermeye uyarlar ve böylece görüş alanımızı bir hayli genişletirler. Genel doğrular, bilgiye götürülen yolu kısaltırlar. Ancak genel önermelerin içerdiği gerçek doğrular, kesinlikle bilinebilir değildir. Birtakım zorluklar bulunur. Bir genel önermenin gerçek doğruluğunun bilinmesi için her türün gerçek varlığının bilinmesi gerekir. Burada Locke'un, Descartes'in, türlerin terimlerinin kapsamı bilinmeden herhangi bir genel önermenin doğruluğunun bilinmeyeceği fikrine katıldığı görülür (Kılıç, 2017, s.99). Terimler önermeleri oluştururlar. Eğer terimlerin kapsamı ve sınırı hakkında belirsizlikler var ise önermenin doğruluğu konusunda da belirsizlikler var demektir. Böylece o genel önermenin doğruluğuna güvenilemez.

Genel önermeyi oluşturan her bir türün bilinmesi, basit ideler ve kiplerde zor değildir. Gerçek ve adsal öz, burada aynıdır. Genel terimin yerini tutan soyut ide, tür için kabul edilen tek özdür. Bu durum, genel terimin genişliği ve bu terimin hangi şeyleri kapsadığı konusunda kuşkuyu ortadan kaldırır. Ancak cisimler söz konusu olduğunda bunlarla ilgili olan genel terimlerin doğruluğundan emin olunamaz. Çünkü cisimlerde, adsal öz ve gerçek öz aynı değildir ve onları adsal özden ayrı gerçek öz oluşturur. Gerçek öz, sınırları çizer ve belirler. Gerçek öz tam olarak bilinemediği için bu tür genel terimlerin kapsamı çok belirsizdir ve bu türün ne olup olmadığı tam olarak bilinemez. Bu tür genel terimlerin neyi kesinlikle bildirip neyi bildirmediği bilinemez. “Demek ki cisim adlarına, bilmediğimiz gerçek özlerin oluşturduğu türlerin yeri tutturulduğu zaman, bunlar anlığa kesinliği iletmezler.”(Locke, 2017, s.401)

Locke doğruluğu, ideler arasındaki uyuşma veya uyuşmamanın olduğu gibi sözcükler ile gösterilmesi olarak tanımladıktan sonra yanlışlıktan da kısaca bahseder. Yanlışlık, ideler arasındaki uyuşma veya uyuşmamanın olduğundan başka şekilde gösterilmesidir(Locke, 2017, s.399).Locke bilgi ve yargıyı, anlığın doğruluk ve yanlışlık üzerine uyguladığı iki yeti olarak görür. Yanlışlık, bilgimizin bir kusuru değildir. Doğru olmayanın onaylanmasına neden olan yargı yetisindeki yanlıdır. Bu yüzden yanlışlığın da farklı birçok nedeni olabilir; kanıt yetersizliği, yanlış olasılık ölçütleri, ağır basan tutku ve eğilimler bunlardan birkaçıdır(Bor, 2011, s.44).

Ancak kesinlikle doğru olmalarına rağmen, bilgimizi arttırmayan önermeler de vardır. Bu önermelere “içi boş önermeler” denir ve birkaç şekilde oluşturulur;

Birincisi, özdeşlik önermeleridir. Bu önermelere bakıldığında, ilk anda bilgi içermedikleri görülür ve bunlar yinelemelerden oluşurlar. “Ağaç ağaçtır”, “top toptur” ve “doğru doğrudur” gibi bize bir şey katmayan, yalnızca söylenen terimin kendisinin bildirildiği önermelerdir. Bilgisini arttırmak isteyen insanların bu tarz önermeler kullanmamaları gerekir. Bu önermelerin insanlara, davranışları için zorunlu ve yararlı olan şeylerin bilgisine ulaşmakta herhangi bir yarar sağlamaz. Bilgiyi arttırmak için aracı ideler bulunmalı ve bunlar bir düzen içine sokulup aralarındaki uyuşma veya uyuşmamanın görülmesi gerekir.

İkincisi, karmaşık bir idenin bir bölümüne türün adının yüklenmesidir. Bu önermeler, cinsin türe yüklenmiş olduğu durumlardır. “Bakır bir madendir” denildiği zaman bu önerme, bakır adını oluşturan karmaşık ideleri bilen biri için herhangi bir bilgi içermez. Maden sözcüğünün ne olduğunu bilen birisi için ise bakırın maden olduğunu söylemek, bakır sözcüğünün imlemlerini söylemenin kolay ve kısa bir yoludur. Bakırın basit ideleri sayılmadan hepsi birden anlatılmış olur.

Üçüncüsü; ikinciye benzeyen bir başka içi boş önerme olan, karmaşık ideyi oluşturan idelerden birisinin bütün karmaşık ide için bildirilmesidir. Örneğin “bütün bakırlar iletkenlerdir” önermesinde iletkenlik özelliği bütün karmaşık ide için bildirilir. İletkenlik, bakırı oluşturan basit idelerden yalnızca biridir ve onun bilinen imlemlerinin içermiş olduklarını bu şekilde bildirmek, seslerle oynamaktan başka bir şey değildir. Böylece bilgimizi geliştirmek hususunda herhangi bir işe yaramazlar. İçi boş önermeler ile öğrenilen, yalnızca sözcüklerin imlemleridir. “Bir sözcüğün imlediği seçik idenin bilinmediği ya da düşünülmediği ve idenin içermediği bir şeyin bildirilmediği ya da yadsınmadığı her durumda düşüncelerimiz yalnızca seslere bağlanmıştır ve gerçek doğruya da yanlışa da ulaşamaz.”(Locke, 2017, s.421)

4.4.VAROLUŞ, TANRI VE BAŞKA ŞEYLER ÜZERİNE BİLGİMİZ

Kendi varoluşumuzun bilgisine sezgi ile Tanrı'nın varoluşunun bilgisine tanıtlama ile ve öteki şeylere dair bilgiye ise duyu yoluyla ulaşılabileceğinden daha önce bahsedilmişti. Şimdi yapılması gereken, bu konunun, bilginin doğasına uygun bir şekilde irdelenmesidir.

Kendi varoluşumuz üzerine olan bilgimiz sezgiseldir; çünkü varoluşumuzu algılamamız için herhangi bir kanıtlamaya ihtiyaç yoktur. Son derece açık ve kesin olarak algılanabilir bir durumdur bu. Düşünmek, akıl yürütmek, haz ve acı duymak; bunların hiçbiri kendi varoluşumuzun açıklığından daha açık değildir. Bunlardan, dahası her şeyden şüphe edilse dahi, insan kendi varlığından şüphe etmez. Başka şeyler için edilen şüpheler, aslında kendi varoluşumuzdan şüphe etmememizi sağlar. Şüphe etsek de, düşünmekteyiz ve haz ve acı duyarız. Bunların varoluşu da en az

şüphe denilen şeyin kendisi kadar kesin algılanmış olur. Kendi varoluşumuzu da aynı şekilde algıladığımız açıktır ve bunu sağlayan, deneydir. Böylece, “her duyma, uslamlama, ya da düşünme ediminde kendi varlığımızın kendi içimizdeki bilincine varırız ve bu konuda kesinliğin en yüksek derecesine erişiriz.”(Locke, 2017, s.422)

Tanrı'nın varoluşu konusunda ise Locke, olumlu bir tavır sergiler. Tanrı'nın olduğunun kesinlikle bilindiğini söyler ve buna kesin olarak inanır. Ancak bu bilme durumu doğuştan değildir. Çünkü Tanrı, kendi hakkında herhangi bir doğuştan ide vermemiştir. Tanrı'nın, zihnimizi donatan yetileri sağladığına göre, kendisini tanıksız bırakmış olacağı düşünülemez. Tanrı, insanın aklını pekala kendi varlığının bilinmesini sağlayacak olan yetilerle donatmıştır(Çetin, 1995, s.103). Ancak insana verilen bu yetiler sınırlıdır. Fizik ötesi ile ilgili konular söz konusu olduğunda, insanın gücü deney ile sınırlıdır. Böylece Locke, insanın her şeyi bilemeyeceğini düşünür(Odegard, 1965, s.419). Var olan ve var olabilecek bütün varlıkları ve olayları biz, sahip olduğumuz yetilerle bilemeyiz. Bu durumda devreye vahiy girer. Locke vahyin; Tanrı'nın, gücümüzün yetmediği konularda bizi aydınlatması için sunulan bir hizmet olduğunu düşünür. Vahiye daha çok, tabii yetilerimizle ulaşamayacak olan dini ibadet ve uygulamalarında ihtiyaç duyulur(Çetin, 2015, s.226-227). Tanrı, bize onu bulmanın ve bilmenin yollarını fazlaca vermiştir ve düşünme ve dikkat ile sezgisel bilginin yalnızca bir bölümünden yapılacak olan doğru bir çıkarım ile elde edilebilir. Eğer böyle yapılmazsa, açık ve tanıtlamaya elverişli olan başka önermelerde olduğu gibi güvensiz ve bilgisiz olunur. Tanrı'nın olduğunu bilmek için kendimizden uzaklaşmaya ve kendimizin şüphe ettirmeyen bilgisinden başka herhangi bir şey aramaya gerek yoktur. Eğer insanlar, Tanrı'nın bilgisine ulaşamıyorlarsa bunun nedeni, sadece kendi akıllarını doğru ve yeterli bir şekilde kullanmamalarıdır.

Locke, Tanrı'nın varlığı hakkındaki bilgimizin doğuştan olmadığını söyleyerek, bu bilginin elde edilme şeklinde yine empirist bir bakış açısı sergiler. Diğer tüm bilgileri tecrübeyle edindiğimiz gibi Tanrı'nın varlığı ile ilgili bilgimizi de tecrübenin verilerinden elde ederiz. Tanrı'nın varlığına ilişkin bilgimiz tanıtlamalı bilgi olduğu için, Tanrı'nın varlığını aracsız olarak bilmek mümkün değildir. Böylece Tanrı'nın varoluşu hakkındaki bilgimizin kesinliği, kanıtlamalı bilginin

kesinlik derecesi ile aynıdır. Anlığın, Tanrı'nın varoluşu ile ilgili bilmesi gereken ideler dolayısıyla aracı idelerle edinilir. Locke, Tanrı'nın varoluşu için kanıtlı bir bilgiye ulaşmada anlığın kullandığı aracı idenin, sonsuzluk idesi olduğunu söyler(Çetin, 1995, s.105). Sonsuzluk idesi, birleşik bir idedir ve bu ideyi elde ederken anlığın kullandığı iki ide vardır; art arda geliş ve süre ideleri. Anlık, birleşme yoluyla sonsuzluk idesi elde eder. Sonsuzluk idesinin elde edilmesi, Tanrı'nın varoluşunun bilgisine ulaşmadaki önemli bir adımdır. Sonsuzluk idesinin yanında, insanın duyum veya düşünümünden elde ettiği basit idelere ihtiyaç duyulur. Böylece Tanrı'nın varoluşunun bilgisi, insan anlığının sonsuzluk idesi ile iç duyunun basit idelerinin birleştirilmesinin bir sonucudur(Cevizci(b), 2012, s.589).

Tanrı'nın varoluşunun tanıtlanması için başka sezgisel gerçekliklere ihtiyaç duyulur. Kendi varoluşumuzun bilgisi, bunun için tek başına yeterli değildir. Çünkü bu bilgi, bize tek bir şeyin var olduğunu gösterir. İnsan, bu şekilde bir sezgisel güvenle, gerçek varlığı üretemeyeceğini bilir. Bir gerçek varlık bulunur ve yokluk, buna olanak vermez. O halde sonsuzluktan beri var olmuş olan bir şeyin bulunması gerekir. Sonsuzluktan gelmeyen bir başlangıcı olması ve bu başlangıcı olanı varlığa getiren bir şey olmalıdır. Bu şey, aynı zamanda üretmiş olduğu tüm varlıkların güçlerinin kaynağını oluşturur. Bütün varlıkların kaynağı olan, bütün güçlerin kaynağı olmak durumundadır. Varlığını ve başlangıcını başkasından edinmiş olanın, kendinden olan her şeyi de ondan edinmiş olması gerekir. Artık dünyada bir varlığın olduğunu bilmemizin yanında bu varlığın, bilen, akıllı bir varlık olduğundan emin durumdayız. “Demek ki ya dünyada bilen hiçbir varlığın bulunmadığı ve bilginin başladığı bir zaman vardı ya da öncesizlikten beri bilen bir varlık olagelmişti.” (Locke, 1999b, s.326). Buna karşılık, hiçbir varlığın bilgisinin olmadığı ve ezelden beri var olan varlığın da bilgisiz olduğu bir zamanın olabileceği söylenirse, böyle bir durumda bilginin asla ortaya çıkmayacağı açıktır. Bilgisiz ve körü körüne hareket eden bir varlıktan, bilen varlıkların doğması beklenemez.

“Çünkü kendisinde bilgi olmayan varlık bilen varlık üretemektedir. Şu sonuca ulaşmak mümkündür; “öncesiz-sonrasız, en güçlü ve en bilgili bir varlık vardır; birisinin buna Tanrı adını vermesi önemli değildir. Olay açıktır ve bu ide iyi incelendiğinde bundan öncesiz sonrasız varlığa yüklediğimiz bütün yüklemeler çıkarılabilir.”(Locke, 2017, s.424)

Locke'un, Tanrı'yı maddesel bir varlık olarak görmediği açıktır. Bunun nedenleri şunlardır: Maddenin her kısmını düşünmeden yoksun oluşu, maddenin bir tek kısmını dahi düşünemez oluşu, düşünmeyen maddesel moleküllerin herhangi bir hareketi düşünemez oluşudur(Ongun, 1974, s.298).

Akıllı her varlığın, öncesizlikten bu yana bir şeylerin var olabildiğine inanması kaçınılmazdır. Böylece Locke, insanların dünyada olabileceğini düşündüğü iki tür varlığın olduğunu söyler. Bunlar:

İlki, sakallarımız ya da tırnaklarımızın kırıntıları gibi salt maddesel, duyusuz, algısız ya da düşünemeyen varlıklar,

İkincisi; kendimiz gibi, duyarlı, düşünen ve algılayan varlıklardır(Locke, 1999b, s.330).

Bu durumda, öncesizlikten beri bir varlığın olması zorunlu ise bu varlığın düşünen bir varlık olması da zorunludur. Düşünmeyen bir varlığın düşünen bir varlık üretmesi, hiçliğin bir somut varlık üretmesi kadar imkansızdır. Kendi varlığımızın bilgisini sezgi, Tanrı'nın varlığının bilgisini akıl açıkça bildirir. Bunlardan başka herhangi bir şeyin varoluşunun bilgisi ise duyum yoluyla edinilebilir.

“Çünkü gerçek varoluşun insanın belleğindeki herhangi bir ideyle, Tanrı'ninkinden başka herhangi bir varoluşun da bir tikel kimsenin varoluşuyla bağlantıları bulunmadığına göre, bir tikel insan bir başka varlığın varoluşunu ancak o varlık o kimseyi etkileyerek kendini algılattığı zaman bilebilir.”(Locke, 2017, s.433).

Kendimiz dışında bir şeyin varoluşunu, dışarıdan edimsel olarak elde ettiğimiz idelerle bilebiliriz. Örneğin; bir şey yazarken kâğıt, gözlerimizi etkilemektedir ve bu sayede kendinde bu özellik olan her nesneye ak dememizi sağlayan o nesne üretilmiş olunur. Bu nitelik veya ilinek sayesinde, bu şeyin gerçekten var olduğunu ve bizden başka varlıkların bulunduğunu biliriz. Gözlerin tanıklığı, bu bilginin kesinliğini vermektedir; ancak bu kesinlik, tanıtlamalı bilgideki kesinliğin derecesinde değildir. Sadece, bizim dışımızda varlıkların olduğunu kanıtlar.

Duyularımızın yarattığı kesinlik, kendimiz ve Tanrı'nın varoluşu dışında kalan her şeyin varoluşu hakkında ulaşabileceğimiz en yüksek kesinliktir. Bizde bir duyum uyandıran bir şeyin varoluşundan şüphe etmek, yazı yazdığımızda elimizi oynattığımızdan şüphe etmek kadar olanaksızdır(Locke, 2017, s.433). Diğer bilgi dereceleri kadar kesin olmasa da bu yolla edinilen bilgiler de güven içerir. Yani yetilerimizin bize, doğru bilgi verebileceğine ne kadar inanırsak; bizim dışımızdaki şeylerin varoluşuna o kadar güvenebiliriz. Locke, Tanrı'nın bize, dışımızdaki şeylerin varoluşu hakkında yeterli bir güven verdiğini düşünür. Çünkü biz, yetilerimizin değişik uygulamalarıyla haz ve acıyı üretebiliriz. Bu güvenin dışında, başka şeylerin varoluşuna dair güveni pekiştirebilmek için başka nedenler bulunur;

Bunlardan ilki; bu algılarımız, duyularımızı etkileyen dış nedenlerle elde edilir. Herhangi bir duyu organından yoksun olanlar, bu duyumla ilgili olan ideleri anlamlarında üretemezler. Bu ideler, duyu organları yoluyla gelir. Bu, şüphe duyulmayacak kadar açıktır. Bahsedilen bu ideleri, duyu organlarının üretmiş olduğu da söylenemez. Bu mümkün olsaydı, karanlıkta olan birisinin gözlerinin renkleri görmesi gerekirdi veya daha önce tadına bakılmamış olan bir şeyin, tadının nasıl olduğu bilinirdi.

İkinci olarak, edimsel duyumdan gelen bir ide ile bellekten gelen bir idenin, çok ayrı algılar olduğu açıktır. Bir şeyi, anlıktaki idesinden gözlemek ile edimsel olarak bakmak arasındaki ayırım, algılanmayacak gibi değildir. Örneğin, gözlerimizi kapattığımızda veya perdeleri örttüğümüzde güneşi veya herhangi bir ışığı zihnimize getirebiliriz. İstedığımız zaman bu ideleri bırakıp yerine mis gibi kokan güllerin idesini getirebiliriz. Ancak gözlerimizi açtığımızda güneşin veya mis gibi kokan güllerin bizdeki idelerini engelleyemeyiz. Belleğimizde olan ideleri istediğimiz zaman kullanıp uzaklaştırabiliyorken, kendini bize zorla sunan idelerde bunu yapamayız. Böylece, “benim dışımda, bu ideleri benim zihnimde ben istesem de istemesem de üreten kimi dış nedenlerin ve etkilerini önleyemediğim birtakım nesnelere canlı edimlerinin bulunması gerekir.”(Locke, 2017, s.435) Bunların ikisinin, belleğin ürünü olmadığı ve edimsel bir görmenin dışarıda bir nedeni olduğu kesin olarak bilinir.

Üçüncü olarak; edimsel duyu yoluyla gelen haz ve acı ideleri, dışsal nesnelere olmadan geri gelen idelerle birlikte olmaz. Bu idelerden birçoğu, bizde bir acı ile üretilir. Ancak biz bu ideleri bir zaman sonra tekrar anımsadığımızda, hiç acı duymayız. Bize haz ve acı veren ideler duyumlandıkları anlar dışında düşünülüklerinde, bize herhangi bir rahatsızlık vermezler. Örneğin, sobada elimizi yaktığımızda veya bir yere dizimizi vurduğumuzda fazlasıyla acı duyarız. Bunu nedeni, dış nesnelere edimsel etkilenimi ile bedenimizde neden oldukları düzensizliktir. Ancak bunları anımsadığımızda ne elimizin yandığını ne de dizimizin acıdığını tekrar hissetmeyiz; bunları acı duymadan anımsarız. “Oysa eğer dışımızda gerçekten var olup bizde bu değişik algıları yaratan nesnelere bulunmasaydı, ya bu değişik acıların bizi hiç etkilememesi ya da onları her düşündüğümüzde değişmez biçimde bizi etkilemeleri gerekirdi.”(Locke, 2017, s.436)

Dördüncü olarak, dış şeylerin varoluşu üzerine olan duyular birbirlerine tanıklık etmektedir. Örneğin; bir kişi, bir ateş gördüğünde bir düşlem olup olmadığını anlamak için görmenin yanında bunu hissedebilir. Görme duyusuyla emin olmadığı takdirde elini uzatarak dokunma duyusu ile o ateşi hissedebilir. Elini uzatıp eli yandığında, artık ateşin orada olduğundan emin olur. Çünkü yalnızca bir düşlem yüzünden elinin yanmasından o kadar acı duymayacağı açıktır.

Tüm bu nedenlerden dolayı, bizim dışımızda var olan bir şeyler bulunur ve bunlar bize kendilerini duyular aracılığı ile kimi zaman zorla da olsa kabul ettirirler.

Duyu deneyimi vasıtasıyla algılanmayan ve tanıtlamaya da elverişli olmayan şeyler bulunur. Bunlar, tinler ve melekler gibi varlıklar ile nedenleri bilinmeyen doğa kanunlarının işleyiş biçimidir. Tinlerin idelerini edinmiş olmamız, bizim dışımızdaki tinsel varlıkların veya öncesiz-sonrasız Tanrı'nın dışındaki tinsel varlıkların bulunduğunu bilmemizi sağlamaz(Locke, 2017, s.440). Bunlara duyular yoluyla ulaşamayız. Bunların varlığının olasılıklarının dayanakları, benzeşim yoluyla çıkarılır. Benzeşim kuralları, insandan daha üstün bir varlığa ihtiyaç duymaktadır; yani Tanrı'ya. Bu benzeşim kuralları, Tanrı'dan geldiği için ve bu alandaki varlıkların varoluşları buna göre bilindiği için burada, şüpheye yer yoktur. Tanrı'dan

gelen bir açıklama ile olduğu için apaçıklık söz konusudur. Eğer Tanrısal olanın dışında bir açıklamaya inanılırsa, kabul edilemezler. Tanrısal açıklama, akıl ve duyu organlarıyla algılanamayan alanlarda geçerlidir. Tanrısal açıklama ile aklın gösterdiği açık ve seçik bilgiler arasında bir karşıtlık söz konusu olursa, hiç şüphesiz aklın göstermiş olduğu bilgiler, doğru olarak kabul edilir.

Ruhlara ilişkin bilgimiz söz konusu olduğunda ise ruhların, ideleri olmasına rağmen varoluşu bilinmez. Duyularımız yoluyla algılanmadıkları için tikel varoluşları bilinemez. Bir şeyin doğasının anlaşılabilir olması, onların olmadığı anlamına gelmez ve böylece dış dünyada algılayamadığımız varlıkların yok sayılması söz konusu değildir(Ev, 2010, s.116). Bunların dayanağı, inanç alanındadır.

4.5.BİLGİNİN GELİŞMESİ

Bilgiyle uğraşan bazı insanlar, özsözlerin, bilginin temeli olduğunu ve tikel bilimlerin her teriminin daha önceden bilinmiş olan birtakım doğrular üzerine kurulmuş olduğu görüşünü savunurlar. Herhangi bir bilimin temelini oluşturmak üzere konmuş olan bu öğretilere ise ilkeler adı verilir. İlkeler, başlangıç noktaları olarak kabul edilirler. Bu ilkelerin benimsenmesini sağlayan şey, onların matematikte görmüş olduğu başarıdır. Ancak iyi düşünen bir insan, matematikte gözlemlenen bu ilerlemenin ve kesinliğin bu ilkeler sayesinde olmadığını ve bilginin, açık ve seçik ideler arasındaki bağlantılardan kaynaklandığını görür. Bilginin oluşmasında özsözlerin bir yardımı bulunmaz. Bir kimse kendi bedeninin, kendi küçük parmağından büyük olduğunu “bütün parçadan büyüktür” özsözünü henüz bilmesede bilir. Bu özsözü bilmiyor diye kendi bedeninin, küçük parmağından büyük olduğunu bilmiyor demek olanaksızdır. İlke olarak kabul edilen şeyler, kuşkulu önermelerden ayırt edilmeleri konusunda bir kesinliğe sahip değildir. İlkeleri böyle kabul ettiren benimsemeler yüzünden biz onları kesin görüyorsak, onlar aracılığıyla yanlış da düşebiliriz. “Öyle ki ilkeler bizi doğru yola götürecek yerde yalnızca yanlışımızı pekiştirir.”(Locke, 2017, s.443) Böylece ilkeler, doğruyu bulma da sağlam bir yol değildir. Bu ilkelere körü körüne inanarak bilgimizi genişletemeyiz. Bilgimizi geliştirmenin yolu, açık ve tam ideleri saptamak ve toplamak, bunlara

değişmez adlar koymaktır. Bu ideleri inceleyip karşılaştırarak uyuşma veya uyuşmamalarına bakarak, başkalarının herhangi bir fikri altına girmeden kendi usumuzun yol göstericiliği ile doğru ve açık bilgiye ulaşırız.

Aklın gösterdiği yoldan gidilecekse araştırma yönteminin, incelenen idenin doğasına ve aranılan doğruya uygun olması gerekir. Genel ve kesin olan doğrular ise yalnızca soyut idelerin bağlantılarıyla kurulmuştur. Böylece, bu bağlantıları bulmak gerekir ve bunun yolu düşüncelerimizin, sezgili ve yöntemli olarak uygulanmasıdır. Bu uygulanırsa genel ve kesin olabilecek her şey bulunabilecektir. Yani bilgiyi arttırmanın doğru yolu, soyut idelerin incelenmesidir. Daha önceden söylenmiş olan ahlakın matematik kadar tanıtlanabilir olduğu önermesine güven veren budur. Bu yola başvurulduğunda ahlak, açıklanabilir. Çünkü ahlak ilkelerinde sözü geçen idelerin hepsi gerçektir ve birbirleriyle olan bağıntı ve uyuşmaları bulunabilecek türdendir. Bu bağlantılar görülebildiği ölçüde kesindir, genel ve gerçek doğrular elde edilmektedir. Doğru bir yöntem kullanıldığı sürece ahlakta da şüpheye yer olmayacaktır.

Ancak nesnelere bilgisi söz konusu olduğunda, durum farklıdır. Nesnelere bilgisi, yalnızca deney ile gelişebilir. Çünkü nesnelere için herhangi bir soyut ide incelemesi yapılamaz. Buna uygun ideler bulunmamaktadır. Bu yüzden burada daha önceki durumun tam tersi bir yol izlenmesi gerekecektir. Nesneye ait olan bilgimizin gelişmesi için kendi düşüncelerimizin dışına çıkıp, var oldukları duruma ve kendilerine yönelmemiz gerekecektir. Burada aklın öğretemeyeceğini, deney öğretir ve deney ile sağlanan bu hüküm aslında bilgi ve kesinlik değil, yargı ve kanıdır. Karmaşık idelerimiz ile var olan öteki idelerin kesin bilgisine deney ile ulaşabilecektir ve nesne üzerine kesin bilgimiz, deneyle sınırlı kalarak onu aşamayacaktır.

Düzenli deneyimlere alışmış olan birisi, buna yabancı olan birine oranla nesnelere doğasına ilişkin daha iyi bilgiye sahip olacaktır. Ancak bu deneyimlerden elde edilen gözlemler, sadece yaşamda kolaylık sağlayacaktır. Bilim alanına herhangi bir katkıları olmayacaktır. Yetilerimiz ve yeteneklerimiz daha fazlasına elverişli değildir. Bu nedenle bizim ahlak bilgilerine ve doğal gelişmelere uygun bir yapımız

bulunur. Ahlak, çoğunlukla insan için hem arayan hem de aramaya en uygun olan bilim ve iştir(Locke, 2017, s.447).

Eğer bilgiye ulaşılmak isteniyorsa, varsayımlardan ve yanlış ilkelerden kaçınmak gerekir. Bilginin bulunmadığı yerde ve bilgiye götürmeyen araçlarla ona ulaşma şansımız yoktur. Nesnelerin bilgisine ulaşmak için, tikel deneyimlerden çıkarılabilirlerle yetinmek gerekir. Ancak hiçbir zaman varsayımlar kullanılmayacaktır. Varsayımlar iyi yapıldıkları takdirde, en azından belleğe büyük yardım eder ve sağladığı çokluk sayesinde yeni buluşlara yöneltir. İlkel olayları sağın bir şekilde incelemek ve varsayımlar ile açıklamak istenilen şeyler hakkında deneyler yapılmadan, şüphe ettirebilecek olan varsayımları tartışılmaz doğrular olarak kabul etmemek gerekir.

Öyleyse bu söylenenlerden, bilgimizi genişletmenin iki yolu olduğu sonucu çıkar: Birincisi; genel ya da özgül adların bildiğimiz bütün nesnelerin, en azından irdelemek ve üzerlerinde bilgi edinmek istediklerimizin, belirli olan idelerini edinmek ve zihne yerleştirmektir. Türleri tam olarak belirleyecek olan, sürekli bir arada görülen basit idelerden olabildiğince çok bir araya getirmektir ve karmaşık ideleri oluşturan bu basit idelerin hepsinin anlıkta açık ve seçik durumda olması gerekir. Bu basit idelerin kusurlu veya bulanık olması durumunda, (bilgimiz ideleri aşamayacağından) tam ve açık bilgiye ulaşılamaz. İkincisi ise; dolaysız olarak karşılaştırılamayan idelerin, uyuşma veya uyuşmamalarının gösterilmesi için kullanılan ara ideleri bulma becerisidir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Felsefenin bilgi yönüne odaklanan bu tezde, Locke'cu deneycilik perspektifinde bilginin kaynağı ve sınırı incelendi. Epistemolojide bilginin kaynağı meselesi bizi idelerin kaynağını incelemeye yöneltti. Locke, ide kavramını Deneme'de çok fazla ve birçok bağlamda kullanır. Ona göre ide, düşünme sırasında anlığın nesnesi olarak ortaya çıkan her şeydir; yani ide kelimesini imgelem, kavram, tür, temsil gibi birçok kavrama göndermede bulunacak şekilde kullanır.

Locke, ideyi hem bir içeriğin kavranması hem de kavranmış olan içerik olarak görür. Böylece ide, hem psikolojik bir varlık hem de mantıksal bir anlam olarak karşımıza çıkar. İki yönlü bağıntı özelliği ise ideyi semiolojik bir nesne haline getirir(Keha, 2011, s.28). Locke için ideler bu nedenle gerçekliğin göstergeleridir. Anlık ile nesne arasındaki dolayımılardır.

İde kavramının birden çok anlamda kullanılması, Locke'un epistemolojisini anlamada güçlük yaratır. İde kavramının açık kullanılmaması Descartes'ta da karşımıza çıkar(Yeke, 2011, s.215). Descartes, tıpkı Locke gibi ide kavramına açık ve seçik bir sınır çizmediği için belirsiz bırakır. Bu nedenle Locke gibi o da eleştirilere maruz kalır.

Locke, geniş bir anlam yüklediği ideyi incelemeyen ve felsefesini ortaya koymadan önce "doğuştan ideler" doktrinini yıkmayı zorunlu görür. Descartes, kendi zihin-beden ikiciliğinin baskısı ile bütün idelerin doğuştan olduğunu söylemiştir. Locke, doğuştan idelere eleştiri yaparken herhangi bir isim vermese de bu hususta Descartes'i eleştirdiği açıktır.

Locke'un doğuştan ideleri eleştirirken, bunu doğuştan ideleri destekleyen kanıtları çürütmeye yönelik bir eğilimle yaptığını görürüz. Böylece doğuştan ideleri doğrudan değil, dolaylı yoldan değerlendirir. Ancak bu durum, öğretinin kendisini

çürütmeye yetmez. Yalnızca uygun kanıt gösterilemeyen kuramların, eski inandırıcılığını yok eder.

Locke doğuştan olduğu söylenen ilkeleri iki gruba ayırır: Spekülatif ilkeler ve Pratik ilkeler. İlk önce spekülatif ilkelerin argümanlarına karşı çıkar. Buradaki başlıca gerekçe, genel onay kanıtıdır. Locke'un genel onaya karşı çıkmasının nedenleri vardır; İlki; Locke, bazı ilkelerin genel onaya ulaşmış olmasının bu ilkelerin doğuştanlığını kanıtlayamayacağını söyler. Örneğin, matematik önermelerin doğruluğu tartışılmaz. Zorunluluktan apaçık olan önermelerdir. Bu önermelerin herkes tarafından kabul edilmesi anlam zorunluluğundan kaynaklıdır. Bunların doğuştan olduğunu söylemek Locke için zorunluluk ile doğuştanlığı birbirine karıştırmaktır.

Genel onaya ikinci karşı çıkış ise şudur; eğer bu terim sınırsız bir anlamda kullanılıyorsa, Locke' a göre ilkin önerme herkesin onayını gerektirmez. Locke, üzerlerinde herkesin anlaştığını sandığı “bir şey ne ise odur” ve “aynı şeyi hem olması hem de olmaması olanaksızdır” önermelerinin aslında genel onaydan çok uzak olduğunu dile getirir. Bir insan, hayatı boyunca bu ilkeleri hiç duymadan da yaşayabilir. Çocukların ve Budaların bu ilkeleri bilmemesi de bunu kanıtlar niteliktedir.

Üçüncü karşı çıkış; bunların aslında edimsel olarak anlıkta bulunduğu ve aklın kullanımıyla bunların keşfedildiği yönündedir. Locke'un bilinçaltı kavramına tümüyle karşı çıktığı için bu görüşü kabul etmediğini görürüz. Bu durum insana daha önce bildiğini akıl ile buldurmak demektir. Bu, insanı aynı anda hem biliyor hem de bilmiyor çelişmesine düşürür. Çocuklar kimi zaman aklını kullanabildiklerinde de kimi bilgileri onaylamayabilirler. Akıllarını kullansalar da “aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” önermesini bilmezler. Bu bilgileri onaylamayacakları için doğruluğunu da bilmeyeceklerdir. Böylece Locke' un burada, bilgi ile aklı kullanma arasında bir ayrım yaptığını görürüz.

Locke'un "doğuştan olmak" ile kastettiği; doğrudan bir ilkenin idesinin mevcut olmasıdır. Bir çocuk yediye dek sayabilse de dört artı üçün yedi ettiğini eşitlik ifadesini öğrenene kadar bilemeyecektir. Aynı şekilde "aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır" önermesinin tanımını yapabilmesi içinde çok zaman geçmesi gerekir. Her bir önermenin tanımı, ancak önermenin tüm idelerinin oluşması ile olur. Bir şeyi bilmek, her zaman tanımını bilmekle aynı şey demek değildir. Hume, bu noktada Locke' un "doğuştan olmak" kavramını muğlak bıraktığını söyler. Hume'a göre terimler doğru tanımlanmazsa, mevzu doğru algılanamaz(Hume, 1999, s.99). O, Locke'un bu konuda dikkatli olmadığını düşünür.

Locke' un ele aldığı "bir şey ne ise odur" ve "aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır" önermeleri aslında özdeşlik ve çelişmezlik ilkeleridir. Bu ilkelerin çelişğinin düşünölemeyeceği açıktır. Bunlar a priori ilkeler olmasına rağmen, Locke bunları bizzat önermenin kendisinin anlaşılması olarak ele alır. Ancak bu ilkelerin çocuklarda bulunmaması, çocukların acı ile tatlıyı farklı görmesi ile ilişkilendirilemez. Bu önermelerin çocuklarda olmadığı herkesçe bilinir. Bu ilkelerin bilinmemesinin, bütün diğer şeyleri bilmemekle bir ilişkisi yoktur. "Bir şey ne ise odur" önermesi yalnızca birtakım örnekler yardımıyla oluşturulan bir genellemedir. Locke, bunun böyle olduğunun farkına varsa da bu problemi basitleştirerek ele almıştır. Bunun nedeni, rasyonalist felsefeye karşıt olan son derece radikal tavırda aranabilir. (Çelebi, 2017, s.140)

Locke, spekülative ilkelerden sonra pratik ilkelerinde doğuştan olmadıklarını söyler. O, pratik ilkelerin kanıt gerektirdiğine dikkat çeker. Ona göre, "aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır" önermesi, kendi ışığını içinde taşıyan bir önermedir ve eğer bu tam anlaşılırsa, kendiliğinden kabul edilir. Anlaşılmaz ise, kimse bunun kabul edilmesi için kimseyi ikna edemez. Ancak toplumsal erdemlerden olan "yalan söylemek yanlıştır" ahlak kuralı daha önce onu duymayan birine bahsedildiğinde bunun nedeni sorgulanacaktır. Eğer bu ilkeler doğuştan ışığını kendi içinde taşıyan ideler olsaydı, bir neden sorulmadan kabul edilmesi gerekirdi. Locke, buradaki sorunu doğuştancılık kavramına indirgemiş olsa da aslında bu, a priori olan bir önermenin çelişğinin kavranamamasıdır. Locke burada kavramamayı doğuştan önermelere atfeder.

Locke, Tanrı idesinin doğuştan olmadığını söyler ve bu noktada eleştirilerin hedefi olur. Onun için eğer doğuştan olabilecek bir ide düşünülseydi o, Tanrı idesi olurdu. Ancak Tanrı idesinin doğuştan olmaması, Tanrının olmadığı anlamına gelmez. Locke' un Tanrının varlığı konusunda tamamen olumlu bir tavır sergilediğini görürüz. Tanrının varlığına kesin olarak inanır.

Locke, Tanrının insanları tıpkı diğer şeyleri bilmelerini sağlayacak türden olduğu gibi Tanrının varlığının da bilinmesini sağlayacak yetiler ile donatmıştır. Aklın bize bildirdiği en açık gerçek, Tanrının var olduğu gerçeğidir. Eğer insanlar Tanrının varlığının bilgisine ulaşamıyorsa, bu durum tamamen onların kendi akıllarını doğru kullanamamalarından kaynaklanır. Locke' un, Tanrının varlığının nasıl bilinebileceği konusunda da empirist bir görüş sergilediğini görmekteyiz. Tanrı idesi bilmeyen toplumların bulunması, aslında bu idenin doğuştan olmadığını kanıtlar.

Locke'un, ahlaki ilkelerin doğuştanlığını eleştirmesinin ardında yatan neden aslında sadece epistemolojik değildir. Ahlaki ve dini endişeler de vardır. Ahlaki birtakım ilkelerin doğuştan sanılması, bağnaz grupların ve deistlerin yanılmazlık iddialarına temel yapmalarına yol açar. Ahlaki ilkelerin doğuştan olduğunun söylenmesi, bazı düşüncelerin sorgulanmadan kabul edilmesine neden olur. Locke, Kutsal Kitabın otoritesini kurtarmak, onu öne çıkarmak ve yanılmazlık iddialarına son vermek için doğuştan ideleri eleştirir. Leibniz, bu endişe konusunda Locke' a hak verir.

Ahlaki ilkelerin doğuştanlığının eleştirilmesi aynı zamanda temel günahlarında reddedilmesine yol açmıştır. Bütün bilgiler deneyden geliyorsa, doğuştan anlığımızda hiçbir şey yoktur. Locke' a göre, her şey sonradan öğrenildiği için işlenen günahlar ancak bu dünyada sonradan işlenebilir. İnsanlar dış dünyadan etkilenerек birtakım günahlar işler. Locke'un bu görüşüne göre doğuştan günahkarlık meselesi olanaksızdır. Bu nedenle işlenen günahlar yüzünden insanlar herhangi bir şeyden sorumlu tutulamaz(Spellman, 1997, s.75).Locke'un epistemolojik temelli bu görüşlerinin, etik alanını da kapsadığı görülür.

Locke'un, doğuştan ideler ile ilgili yapmadığı bir ayırmda göze çarpar. O, doğuştan önermeler ile a priori önermelerin ayırımı konusunda a priori terimini hiç kullanmamıştır. Aslında Locke'un apaçık doğrular dediği, a priori doğrulardır. A priori doğru, her türlü deneyden önce bilinebilen bir doğru değildir. A priori doğrular; doğrulanması mantıksal olarak deneyden bağımsız olan doğrulardır (Locke, 2017, s.24). Locke, her türlü deneyden önce bilinebilir olmasına karşı çıktığı önermenin, apaçık olduğunu savunur. Onun sözünü ettiği tam da budur. Öne sürülen, doğuştan ilkelerin işitilir işitilmez kabul edilmesi savı, aslında bir önermenin apriori olup olmadığı sorusuyla, onun her türlü deneyden önce bilinebilen olup olmadığı sorusunun karıştırılmasıdır yalnızca. Locke bunu gösterir.

Locke, doğuştan ideleri bu şekilde eleştirdikten sonra ideler hakkında kendi görüşlerini açıklamaya geçer. O, herkesin düşündüğünün bilincinde olduğunu ve bu sırada, anlığın uğraştığı şeyin ideler olduğunun farkında olduğunu söyleyerek başlar. Bu nedenle ilk araştırılması gereken idelerin anlığa nasıl ulaştığıdır.

Locke, insan anlığının doğuştan beyaz bir kâğıt, kendi deyimiyile "tabula rasa" olduğunu söyler. Ona göre anlığımız bütün niteliklerden yoksundur ve hiçbir ide barındırmaz. Leibniz'da anlığa, Locke ile benzer bir işlev yükler. O anlığın "rasa" olmasa da "tabula" olduğunu kabul eder(Tan, 2011, s.197).Locke tarafından anlığın bu şekilde beyaz bir kâğıt olarak nitelendirilmesi aslında felsefenin Aristoteles'ten bu yana anlığın ilk ilkelerin bilimi olarak varlığını sürdürmesine nokta koymuştur(Altuner, 2012, s.114).Görülüyor ki Locke için ilk ilkelerin bilimi artık, felsefenin araştırma konusu değildir.

Locke doğuştan idelerin olmadığını savunduktan sonra, dış dünya-düşünce ilişkisini sonradan edinilen ideler aracılığı ile kurar. Peki, insan bu ideleri nasıl edinir? Locke burada, her insanın kendi deneyimine başvurur. Tüm idelerin kaynağının deney olduğunu söyler. O, bilginin tümünün temeline deneyi koyar. Locke, deneyi de ikiye ayırır; duyum ve düşünüm. Duyum; insanın dış dünyayı beş duyu aracılığıyla kavramasıdır. Burada zihne pasif bir rol yükler. Ancak Leibniz, aslında Locke' un zihne aktif bir rol verdiğini dile getirir. Anlık, algılamaya başladığında faaliyete geçecektir. Böylece anlık, ilk algıdan itibaren asla

durmayacaktır. Düşünüm, anlığın işlemleridir. Burada anlık, sahip olduğu ideler üzerinde çalışır. Bu işlemler olmazsa anlığa bu ideler nesnelere gelemez. Locke, insanda bu iki kaynaktan gelmeyen hiçbir idenin bulunmadığını söyler. İnsanlar, anlıklarını baştan sona araştırırsalar da durum böyledir. Çok karmaşık olan bir ide, basit idelere ayrıldıkça sonunda bu iki kaynağa ulaşılır.

Çocuklar, anlığın bazı işlemlerinin idelerini, yaşamlarında çok sonra edinirler veya hiç edinmezler. Locke, bunun nedeninin düşünüm idelerinin dikkat gerektirmesi olduğunu söyler. Böylece ona göre düşünüm, duyum idelerinden sonra gelir. Çocuklar için ilk yıllar, dışarıyı seyredip kavramakla geçer. Çocuklar dışsal duyumlara karşı dikkat içinde büyürler. Yaşları ilerledikçe anlığın işlemleri üzerine dikkatlerini verirler ve düşünmeye başlarlar. Ancak Locke' a göre düşünme süreci, ideleri edinme süreci ile aynıdır. İdeleri düşünebilmek için gerekli olan algılama sağlandığında ide edinme süreci başlar. Çocuklarda düşünme yetisi çok gelişmiş olmasa da vardır ve onlarda düşünür. Böylece bu durum, aslında çocukların düşünebildiği halde düşündüğünün farkında olmaması çelişmesine düşürür.

Locke bunların yanında, çocukların anne karnında iken açlık ve sıcaklık gibi idelere sahip olduğunu söyler. Ancak ona göre bu, o idelerin doğuştan olduğunu göstermez. Onun için, idelere doğuştan denilmesi için varlığın ilk anından itibaren anlığa kazanmış olması gerekir. Anne karnında bulunan rastlantısal düşünceler, doğuştan ideler denilemez. Çocuklar anne karnındayken bu tarz duyumlara sahipse düşünme gerçekleşir mi? Gerçekleşiyorsa, çocukların, düşündüğünün farkında olmadan bir düşünme idesi ürettikleri ortaya çıkar. Gerçekleşmiyorsa, bir idenin düşünce üretmemesinin nasıl olacağını açıklanmasını gerekir. Ancak bunlar Locke'un teorisi için uygun değildir(Çelebi, 2017, s.31).

Locke, ideleri de yapılarına göre basit ve karmaşık olarak ikiye ayırır. Basit ide, anlıktaki tek biçimli görünümdür. Bu ideler, farklı idelere bölünemeyen idelerdir. Basit idelerin algısı, diğer her şeyden daha seçiktir. Anlık, basit ideleri yapamaz veya yok edemez. Bu ideler zihne ancak duyum veya düşünüm yoluyla ulaşır. Locke, idelerin analitik bir soruşturmasını yaptığı için basit idelerin zihne

ulaşma yollarını inceler. İdeler, anlığa tek duyu yoluyla, birden fazla duyu yoluyla, düşünüm yoluyla ve hem duyum hem düşünüm yoluyla ulaşır.

Tek duyu yoluyla ulaşan basit ideler ses, renk gibi idelerdir. Ses yalnızca kulak; renk yalnızca göz yoluyla anlığa girer. Eğer bu idelerin anlığa ulaşmasını sağlayan duyularda herhangi bir hasar olursa, anlığı bunları ulaştıracak başka bir yol yoktur. Birden çok duyu yoluyla anlığa ulaşan ideler uzay, uzam, şekil, durgunluk ve devim ideleridir. Bu ideler, hem göz ile hem de dokunma ile algılanırlar. Locke, burada yerinde bir örnek verir; kör bir insandan dokunma yoluyla küp ve küreyi ayırt etmeyi öğrenmesi istenir ve dokunma yoluyla bu öğrenilir. Ancak adam daha sonra görme yetisine sahip olduğunda, dokunma yoluyla kavradığı küp ve küreyi görme duyusuyla ayırt edemez. Burada şekil idesine tek bir yol ile ulaşamayacağı açıktır. Hem dokunma hem de görme duyusu bizi şekil idesine ulaştırır.

Düşünümün basit idelerinde anlık, bu ideleri dışarıdaki duyulur nesnelere almaz. Anlık, bakışını kendi içine çevirir ve bu ideleri edinir. Algılama ya da düşünme ve istenç ya da isteme anlıkta ortaya çıkan idelerdir. Bu idelerin kaynağı herkesin kendi içindedir. Bu idelerin kaynağının dışsal nesnelere değil de anlığın kendinde olması, Leibniz tarafından sorgulanmıştır. Leibniz, Locke'un düşünüm olarak adlandırdığı şeye, potansiyel adını verir. Çünkü kaynağı duyum olmayan herhangi bir ide varsa bu idenin, anlığın içinde bulunduğunu söylemekten başka çare yoktur. Böylece aslında bunlar, anlığımızda doğuştan var olan potansiyellerden başka bir şey değildir. Leibniz bu düşünceye dayanarak, Locke'un aslında doğuştan ideleri reddetmediğini dile getirir(Tan, 2011, s.194).

Duyum ve düşünümün bütün yollarıyla anlığa ulaşan ideler ise, haz ya da hoşlanma veya karşıtı acı ve sıkıntı gibi idelerdir. Locke için bizde haz ve acı doğurma gücü bulunmayan herhangi bir düşünce yoktur.

Locke, anlığın ideler üzerine uyguladığı ilk yetinin, algılama olduğunu söyler. Algılama sırasında anlık, edilgidir ve algıladığını algılamaması mümkün değildir. Algılama, bizi bilgiye götüren ilk adımdır ve anlıkta algılanmamış hiçbir ide bulunamaz. Locke'un felsefesinin temelini oluşturan bu algı kuramı aslında

zamanının bilim anlayışının bir uzantısı olarak görülebilir. Deneysel bilginin bir bilim oluşturması için bizden bağımsız, somut nesnelere oluşan bir dünyaya ait olması gerekir. Deneysel bilginin, doğa bilimlerine temel yapılmasına, algının yanılabilirliğine dair kuşkucu görüş gölge düşürür. Locke buna karşı ise nesnelere niteliklerini sınıflandırır.

Birincil nitelikler adını verdiği nitelikler, cisimden sonuna dek ayrılamayan niteliklerdir. Ne kadar küçük olursa olsun her cisimde katılık, uzam, şekil, devingenlik bulunmalıdır. Bu nitelikleri taşımayan hiçbir şey, cisim olarak var olamaz. Locke'un burada Robert Boyle'den etkilendiği görülür(Sarı, 2011, s.163). Robert Boyle bu görüşleri, maddi parçacıkları tanımlamak için kullanmıştır. Locke ise bu görüşleri tersine çevirerek, niteliklerin tanımlanması için kullanır. Böylece fiziksel cisimlerin bilimce belirlenen nitelikleri birincil niteliklerdir. Bu nitelikler, dış dünya hakkındaki bilgimizin gerçek nesnesidir ve güvenli kaynaklardır. Algıdaki yanılabilirlik, böylece birincil niteliklerde söz konusu değildir. Bu nitelikler, duyular algılasa da algılamasa da cisimde bulunur.

İkincil nitelikler, cisimlerde kendi başına bulunmayan niteliklerdir. Cisimlerin birincil nitelikleri aracılığıyla bizde renk, koku, tat gibi duyumlar üretirler. Varlıkları birincil niteliklere bağlıdır ve algılayan özneye bulunurlar. Eğer gözler ışığı görmez ve kulaklar sesleri işitmezse, sesler ve renkler duyulmazlar. Algıdaki yanılabilirlikte böylece ikincil niteliklerdedir. Locke'un, güçler adını verdiği üçüncü bir nitelik türü daha vardır. Güçler, cisimlerde belirli yönde değişim yaratırlar. Güneşte mumu ağartma gücü buna örnek verilebilir. Bu niteliklerin varlığı da birincil niteliklere bağlıdır.

Locke, idelerin anlakta, niteliklerin cisimde bulunduğunu söyler. Böylece duyuların konusu olan bir dış dünya ile duyuların bize aktardığı, anlığın tasarımı olan bir dünya arasında ayırım yaptığı görülür.

Locke'un nitelikler ile ilgili bu ayırımı Aristoteles'te cisimlerin anlaşılabilmesi için temel olan cevher ve dokuz iline ayırımında karşımıza çıkar. Aradaki fark, Antik Yunan'da ikincil niteliklerin varlığa, Locke'ta ise, algılayan varlık olan özneye

yüklenmesidir. Berkeley, bu görüş konusunda Locke'tan farklı düşünür. O'na göre bir nesnede birincil nitelikler bulunuyorken, ikincil niteliklerin bulunmaması imkansızdır. Bunların birbirinden ayrılması söz konusu değildir. Bu nedenle o, birincil niteliklerinde öznel sayılması gerektiğini öne sürer.

Karmaşık ideler, basit idelerden yapılırlar. Anlık, kendi gücü ile basit idelere bazı işlemler uygular ve karmaşık ideleri üretir. Bu işlemlerden en çok karşımıza çıkan; birleştirme, karşılaştırma ve soyutlamadır. Anlık, karmaşık ideler söz konusu olduğunda aktiftir. Karmaşık ideler istençli olarak yapılırlar. Locke bunları üç başlık altında toplar; kipler, cisimler ve bağıntı.

Kipler, kendilerinden var olma olasılığı taşımazlar. Onlar tözlerin eklentileridir. Bir düzine veya yirmilik gibi sadece aynı basit ideden yapılanlar basit kipler; birçok tür basit ideden yapılanlar karışık kiplerdir. Cisimler, kendiliklerinden var olan seçik tikel şeyleri temsil ederler. Bağıntı idesi, idelerin birbirleri ile karşılaştırılmasıyla elde edilir. Bu sayede anlık, belirli bir nesnede sınırlı kalmaz. Bir şey ele alındığında onu, başka bir nesneye bakarak kendi dışına çıkarabilir. Bağıntıya konu olan nesnelere ise bağıntı idelerinden daha açıktırlar. Bunun nedeninin, nesnelere bizden bağımsız olarak var olmaları olduğu söylenebilir. Bu nesnelere niteliklerinin betimlenmesinde insanların herhangi bir etkisi yoktur.

Locke ideler konusunu inceledikten sonra ideler ile arasında sıkı bir bağlantı olduğunu düşündüğünü sözcükleri inceler. Ona göre, dilin doğası ve kullanımını incelenmedikçe, hepsi önermelerden oluşan dilimizden açık ve seçik olarak söz edilemez.

Locke'un ideler hakkındaki söylemlerine bakıldığında, anlıkta bir idenin olması için dış dünyada bir nesnenin bilincine sahip olmak gerekmez. Böylece, dışsal nesnelere değil, doğrudan anlıktaki ideler bilinir. Ancak ideler, dışsal nesnelere temsil ederler ve sözcüklerde bu idelerin temsilcileridir. Böylece Locke'un, ideyi merkeze koyan bilgi çözümlemesi, bizi sözcüklerin semantiğine yöneltmiştir. Bazı ılımlı çevreler, Locke'un dil felsefesini linguistik bir teori olarak kabul etmiştir (Keha, 2011, s.64). Bu teorisinin odak noktası, sözcük ve ide arasındaki anlam ilişkisidir.

Locke, başlangıçta sözcükleri, düzenli sesler olarak tanımlar. Ancak bu tanım hem çok sınırlı hem de çok geniştir. Konuşma sözcükleri için geçerli olsa da yazılı sözcükler için geçerli değildir. O, hangi seslerin hangi kavramların karşılığı olduğunun bir uylaşım konusu olduğunu belirtir. Ancak yapmış olduğu bu düzenli sesler tanımı, her sesin sözcük olabileceği şeklinde algılanabilir. Kimi sesler anlamlı olarak ortaya çıkabiliyor olsa da sözcükler için bu geçerli değildir. Kimi sözcükler anlamlı olmazlar. Herhangi bir sesin sözcük olup olmadığının sorulması, aynı zamanda onun kullanılması için bir dilsel uzlaşım bulunup bulunmadığının sorulmasıdır(Locke, 2017, s.40)

Locke, sözcüklerin düzenli sesler çıkarmasının, dili üretmeye tek başına yetmeyeceğini söyler. Düzenli sesler oluşturmak konuşma etkinliği oluşturmaya yetmez. Konuşmanın olabilmesi için düzenli seslerin, içsel kavramları imlemesi gerekir. Yani düzenli sesler ile ideler arasında im ve imlenen ilişkisi olmalıdır. Böylece Locke için konuşma, içimizde bulunan ve başkalarının göremediği idelerin, başkalar tarafından bilinmesini sağlayacak şekilde dışsal olgusal imler aracılığı ile aktarılmasıdır.

Locke'un bilgi kuramındaki empirik tutumu, sözcükler içinde geçerlidir. Sözcükler, ortak duyulur idelere bağlıdırlar. Ona göre her kavram, duyulur olandan türetilmiştir. Duyulara çok uzak olan kuramlar ise duyulur olanlardan üretilmiştir. Locke, ilk insanların kendi içlerinde duyumlamış oldukları şeylerin dışında kalan ideleri, başkalarına bildirmek için bilinen sözcüklerden yararlandıklarını söyler. Ancak dışsal teorilerin uzlaşımsal olduğu kabul edilirse bu noktada bir sorun oluşur. Sözcük ve anlam uzlaşımsal bir şekilde var olduysa, ilk insanların iletişim kurabilmesi için bütün idelerin adlandırılması gerekirdi(Çelebi, 2019, s.86). Bu durum çok uzun yıllar hatta birkaç kuşağın geçmesi sonucu olabilir. Bütün idelerin adlandırılmadığı durumda imlenen ortak bir idede nasıl hem fikir olduğu ve mantıksal bir konuşmanın gerçekleştiği açıklanamaz.

Locke'un odak noktası bilgi ile ilgili sorunlar olduğu için dil ile ilgili sorunları çok uzun tutmamıştır. Bilgi konusundaki fikirlerini destekleyen soyut genel ideler olduğu için o konu incelenmiştir.

Ona göre, duyuarı etkileyen her şey tikeller ise ve tikel bireyleri gösteren adlar özel adlar ise sözcükler nasıl genel olurlar? Locke bunun akıl ve zorunluluk gereği olduğunu söyler. Aslında özel adları kullanmak için herhangi bir sınırlama yoktur. Ancak her bireysel kedi, balık veya ota bir ad vermeye kalkılırsa bu zaman kaybının yanı sıra kılıgısalılığında ötesine geçecektir. Tüm bireyselliklere ad verilecek olunursa bu özel adların hepsi bellekte tutulamaz.

Ancak özel adlar dağarcığı ne kadar geniş olursa olsun, bunun bir dil geliştirmeye herhangi bir yararı olmaz. Locke, sözcüklerin genel veya özel olarak sınıflandırılmasının gerçekliğe değil, idelere bağlanması sonucu olduğunu söyler. Böylece sözcükler, genel idelerin imleri yapılarak genel olurlar ve tikel idelerin imleri yapıldığında da özel ad olurlar.

Genel sözcükleri oluşturan soyut ideler, soyutlama yoluyla yapılır. Gerçekliğin tikelliği ile genel sözcüklerin tümelleri arasındaki boşluk, soyutlama yoluyla aşılır. Böylece, düşünce ve iletişimi olanaksız kılan zorluklar ortadan kalkar. Soyutlama aynı zamanda Locke için sadece insanın gerçekleştirebileceği bir akılsal etkinliktir. İnsan ve hayvan arasındaki ayırım soyutlamadır. Locke, hayvanlarında duyumlayabildiklerini ve bunun yanında akıl sahibi olduklarını söyler. Ancak onlar duyuaların verdiği tikel ideleri aşamazlar ve soyut genel ideleri oluşturamazlar.

Locke, sorun olarak gördüğu her şeyi aştıktan sonra doğrudan bilgi konusuna geçer. Bilgi konusundaki görüşleri aslında en açık olan, yorum zorlukları bulunmayan görüşlerdir. Ona göre bilgi, ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algılanmasıdır. Bu tanımdan görüldüğu gibi, Locke için bilgiye ulaşmada deney yeterli değildir. İdeler arasındaki bağlantıyı oluşturmak ve algılamak da çok önemlidir. Akıl duyualar ile işbirliği halinde çalışır. Burada Hume'un da Locke'u takip ettiği görülür. O'da sadece akıl ve idrak ile deneyin yardımı olmadan

gerçek varlık ve algılar hakkında çıkarsama yapılamayacağını söyler(Bor, 2011, s.37)

İdeler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algılanmadığı yerde ise, imleyecek veya inanılacak bir şey bulunsa bile bilgi bulunamayacaktır. Kırmızının, sarı olmadığı biliniyorsa bu; iki idenin uyuşmadığını algılamaktan başka bir şey değildir. Locke felsefesinde bilginin elde edilmesi, anlığın doğrudan nesneye değil, ideye yönelmesiyle olur. Böylece bilginin malzemesi ide olurken, bilginin kendisi de bu ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmama ilişkileridir. Böylece Locke'un, bilginin malzemesi ile bilginin kendisini ayırdığı görülür.

İdeler arası uyuşma ya da uyuşmama dört şekilde olur; özdeşlik ya da başkalık, bağıntı, birlikte varoluş ya da zorunlu bağıntı ve gerçek varoluş. Birincisi, bir idenin kendisi olup bir başkası olmadığını kavranmasıdır. Bu, saltık bir zorunluluktur. Anlığın, bir idenin ötekinden başka olduğunu anlaması zorunludur ve bu kavranmadıkça hiçbir seçik düşünceye sahip olamayız. Mantıkçılar bunu, “bir şey ne ise odur”, “aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” önermelerine indirgese de, Locke için bu yetinin ilk uygulaması tikel ideler üzerinedir. Kırmızı ve dikedörtgen ideleri edinildiğinde bunların sarı ve kare olmadığı bilinir. İkincisi, kiplerin ya da herhangi bir türden şeylerin iki idesi arasındaki bağıntının algılanmasıdır(Locke, 2017, s.358) İdeler arasındaki bağıntı algılanmazsa herhangi bir somut idenin edinilmesi imkansızdır. Locke'un bu iki grup arasında yaptığı ayırım, Kant'ın analitik ve sentetik a priori önermeler arasında yaptığı ayırımın habercisi olmuştur(Locke, 2017, s.52). Üçüncüsü, nesnelere ilişkindir. Buharlaşma, sarı, yok olma, ağırlık gibi idelerle altın sözcüğünün imlenmesi buna örnek verilebilir. Dördüncüsü, gerçek varoluşun herhangi bir ideyle uyuşmasıdır.

Özdeşlik ve bağıntı önermelerine bakıldığında, onlar herhangi bir varoluş bildirmezler ve gerektirmezler. Onlara koşullu önermeler denilebilir. Birlikte varoluş veya zorunlu bağıntı önermeleri, Locke'a göre ne koşullu ne de koşulsuzdur. Birlikte varoluş derken koşullu olmadığını, zorunlu bağıntı derken de koşullu olduğunu bildirir gibi görünür. Varoluş önermeleri ise koşulsuzdur. Bir şeyin varoluşunu bildiren önermeler olduklarından o şey var olmazsa yanlış olurlar.

Locke, bilginin apaçıklık dereceleri üzerinde durulmasının gerekli olduğunu düşünür. Ancak burada Locke, dereceler tanımını kullanarak aslında Descartes'tan kalmış olan, bir önermenin doğruluğunun başka bir önermeden daha iyi bilinebileceği karışıklığına düşmüştür. Locke, bilginin derecelerini üçe ayırır.

Birincisi, sezgisel bilgidir. Burada bilgi, iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın aracısız olarak algılanması sonucu elde edilir. İki ide arasındaki ilişki dolaysız algılanır. Locke, bu bilginin en güvenilir ve kesin bilgi olduğunu söyler. Burada anlığın, kanıtlama ve inceleme sıkıntısı bulunmaz. Locke'un düşüncesinde eğer kuram insanın sezgisine ters düşerse, o kuramsal tutarlılıktan ödün verebilir.

İkincisi, tanıtılamalı bilgidir. Burada bilgi, ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın aracı ideler yardımıyla algılanmasıdır. Locke'a göre aslında, ideler arası uyuşma ya da uyuşmamanın algılandığı her yerde bilgi vardır; ancak bu ilişki görülebilir olduğunda dahi bazen anlık, bunu göremez ve bilgisiz kalır. Bu uyuşma ya da uyuşmamanın hemen algılanmamasının nedeni Locke'a göre anlığın, üzerinde araştırma yapılan ideleri birlikte görülebilecek şekilde bir araya getirmemesidir. Locke, bu aracı idelere kanıt der. Bu bilgi derecesinde, tanıtılamadan önce kuşku söz konusudur. Sezgisel bilgiden bu yönüyle ayrılır. Tanıtılamalı bilgi, sezgisel bilgi kadar açık değildir. Locke, matematiği tanıtılamalı bilgiler alanına sokar. Ahlaki ilkeleri tanıtılamaya elverişsiz gösteren şey ise Locke'a göre, ahlakta sözcük ve imlerin ideye her zaman uygun olmaması ve araya giren birçok idenin karışıklığa yol açmasıdır. Eğer insanlar, ahlak konusunda tarafsız olurlarsa, açık ve seçik doğrulara ulaşabilirler. Locke böylece ahlakın, matematik kesinliğe ulaşabileceğini iddia eder.

Üçüncüsü, duyusal bilgidir. O, duyusal bilginin olasılığı aştığını; fakat sezgisel ve tanıtılamalı bilgi kadar kesin olmadığını vurgular. Locke, sezgi ve kanıtlamaya bağlanmayan her şeyin en azından genel doğrular söz konusu olduğunda ancak inanç veya sanı olabileceğini söyler. Dış nesnelerin varoluşuna ilişkin bilginiz bu yolla edinilir ancak bu bilgi türü Locke için diğer iki bilgi türünün derecelerinden hiçbirine tam olarak erişemez.

Genel olarak bakıldığında, Locke'un duyu bilgisini ele alışı, aslında deneyciliğin karşılaştığı temel sorunla ilgili tartışma yaratacak biçimde olduğu görülür. Deneyciliğin karşılaştığı temel sorun, dış dünyanın gerçekliğinin bilgi veya algı konusu olup olmayacağıdır. Kuşkucular, temelde dış dünyanın gerçekliğine ilişkin bilgiyi yadsırlar. Deneyciliğin yapmak istediği ise, kuşkuculuğun savunduğu, dış dünyanın deneysel bilgisinin olanaksızlığı görüşünü dışarıda bırakmaktır(Bor, 2011, s.40). Böylece bilgi derecelerindeki ayrıma bakıldığında, Locke'un tam bir deneyci olduğu söylenemez. O, dış dünyanın gerçekliği konusunda Descartes'ı takip etmiştir. Sağduyu adına dış gerçekliği benimseyip, deneycilikten uzaklaşmıştır.

Locke için, bilginin malzemesi idelerdir. İnsanlar sahip olduğu idelerden daha fazla bilgiye sahip olamazlar. Locke için, bilgimizin sınırı ideler tarafından çizilir. Eğer herhangi bir konuda bilgi sahibi değilsek, bu konu hakkındaki idelerimizin eksikliğinden ve yetersizliğinden kaynaklanır.

Kısacası; Locke'un epistemolojisinin, deneyciliği aşan materyalist bir ontoloji üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür. Locke, bilgiye ulaşmada dış dünyanın gerçekliğini yok saymaz ve bu noktada da birçok filozofun eleştirilerine maruz kalır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- AKARSU, Bedia(1970). Ahlak Öğretileri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ALTINÖRS, Atakan(2009). İdealar ve Dil Bağlamında Locke ve Leibniz. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- ALTINÖRS, Atakan(2017). 50 Soruda Dil Felsefesi. İstanbul: Bilim ve Gerçek Kitaplığı.
- ALTUĞ, Taylan(2008). Dile Gelen Felsefe. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- AYDIN, Ayhan(2000). Düşünce Tarihi. Ankara: Pegem Akademi.
- CEVİZCİ, Ahmet(2012). Bilgi Felsefesi. İstanbul: Say Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet(2010). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- CEVİZCİ, Ahmet(2012b). Felsefe Tarihi. İstanbul: Say Yayınları.
- CHAPMAN, Siobhan(2000). Philosophy for Linguists: An introduction. London: Routledge.
- COPLESTON, Frederick(1991). Felsefe Tarihi Cilt 5: İngiliz Görgücülüğü (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İDEA.
- ÇELEBİ, Emin(2017). John Locke'un İdeler Teorisi. Ankara: Gece Kitaplığı.
- ÇETİN, İsmail(1995). John Locke'da Tanrı Anlayışı. Ankara: Vadi Yayınları.
- ÇETİN, İsmail(2015). "John Locke". Şu Kitapta: Ahmet Ercan Şekerci. Doğudan Batı'ya Düşüncenin Serüveni(3) – Yeni Çağ Düşüncesi. İstanbul: İnsan Yayınları, 213-236.
- DESCARTES, Rene(2014). Aklın Yönetimi İçin Kurallar (Çev. Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları.
- DESCARTES, Rene(2007). Meditasyonlar (Çev. İsmet Birkan). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- DESCARTES, Rene(1998). Yöntem Üzerine Konuşma (Çev. Afşar Timuçin). İstanbul: Bulut Yayınları.

- ERGAT, Emir Ali(2008). Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi – J. Locke ve G. Berkeley Örneği. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- GIBSON, James(1968). Locke's Theory of Knowledge and its Historical Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- GÖKBERK, Macit(1993). Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HUME, David(1999). An Enquiry Concerning Human Understanding. Oxford: Oxford University Press.
- KEHA, Mine Kaya(2011). 18. Yüzyıl İngiliz Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları. Ankara: Pegem Akademi.
- LOCKE, John(2000). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme - 1. Ve 2. Kitap (Çev. Meral Delikara Topçu). Ankara: Öteki Yayınevi.
- LOCKE, John(1999b). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme – 3. Ve 4. Kitap (Çev. Meral Delikara Topçu). Ankara: Öteki Yayınevi.
- LOCKE, John(2017). İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme (Vehbi Hacıkadıroğlu). İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- LOCKE, John(1999a). Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler (Çev. İsmail Çetin). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- MAGEE, Bryan(2001). Büyük Filozoflar Platon'dan Wittgenstein'a Batı Felsefesi (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- MARIAS, Julian(1966). History of Philosophy. New York: Dover.
- ONGUN, Cemil Sena(1974). Filozoflar Ansiklopedisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- RICOEUR, Paul(2012). Hafıza, Tarih, Unutuş (Çev. M. Emin Özcan). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- SPELLMAN, William M.(1997). John Locke. London: Palgrave MacMillian.
- WEBER, Alfred(1998) Felsefe Tarihi (Çev. H. Vehbi Eralp). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- WOOLHOUSE, Roger(2011). John Locke (Çev. Akın Terzi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ZELYÜT, Solmaz(2017). Dört Adalı (Bir Kıtalı) Hobbes – Locke – Berkeley – Hume – (Descartes). İstanbul: Öteki Yayınevi.

Makaleler:

- ALTUNER, İlyas(2012). “Locke’un Doğuştan İdeler Eleştirisi ve Tabula Rasa Olarak Zihin”. Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, 21, 107-114.
- ATIŞ, Naciye(2018). “John Locke Felsefesinde Bilginin Sınırı Probleminde Anlama Yetisi”. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5(8),206-218.
- ATIŞ, Naciye(2008). “Locke Felsefesinde Kesinlik Sorunu”. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 71-83.
- BARASH, Jeffrey Andrew(2007). “Belleğin Kanalları” (Çev. Şeyda Öztürk). Cogito Dergi, 50, 11-22.
- BAYKENT, Ufuk Özen(2017a). “Bilginin Kaynağı Üzerine”. Sosyal Bilimler Üzerine Güncel Araştırmalar Dergisi, 7(1), 173-190.
- BAYKENT, Ufuk Özen(2017). “Dil Felsefesinde Anlam Sorunu”. The Journal of Academic Social Science Studie, 56, 497-508.
- BİRLİK, Pınar Tükmen(2017) . “Locke’da Sözcüklerin Yeterliliği ve Yetersizliğinde Uzlaşımın Rolü”. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 263-279.
- BOR, İbrahim(2011). “John Locke Epistemolojisinde Bilgi ve İman”. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(24), 35-51.
- BRAVO, Hamdi(2008). “Locke ve Berkeley’de Birincil ve İkincil Nitelikler Meselesi”. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 59-76.
- BRAVO, Hamdi(2010). “Locke’un Soyut Genel İde Anlayışı”. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 95-115.
- ÇELEBİ, Emin(2019). “John Locke’da Temsil Teorisi: Sözcük ve İde İlişkisi”. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 9(18), 73-89.
- ÇIVGIN, Ayşe Gül(2019). “Locke’da Kişisel Özdeşlik: Kendilik, Bilinç ve Hafıza”. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 18(2), 374-390.
- DUSCHNİSKY, Robert(2012). “Tabula Rasa and Human Nature”. Philosophy, 87(342), 509-529.
- EV, Hacer Aşık(2010). “İbn Haldun ile John Locke’un Epistemoloji ile İlgili Bazı Görüşlerinin Karşılaştırılması” . Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 43(2), 89-122.
- James M. Jaja, Paul B. Badey(2013). “John Locke’s Epistemology and Teachings”. An International Multidisciplinary Journal, Ethiopia, 7(1), 1-13.

- KILIÇ, Cengiz(2014). “John Locke: Bilginin Kaynağı ve İdeler Sorunu”. EKEV Akademi Dergisi, 58, 455-468.
- KIRLI, Özlem(2013). “John Locke ve David Hume’un Epistemolojisi ve Beşeri Olanın İzahı”. Uluslar arası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 9(20), 99-114.
- ODEGARD, D.(1965). “Locke’s Epistemology and Value of Experience”. Journal of History of Ideas, 26(3), 417-423.
- ORAL, Bülent. “John Locke ve Doğuştan Kavramlar Üzerine”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D., Yönetim Bilimleri Y.L.P., 6-11.
- ÖKTEM, Ülker(2003). “John Locke ve George Berkeley’in Kesin Bilgi Anlayışı”. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43(2), 133-149.
- SARI, Mehmet Ali(2011). “Birincil ve İkincil Nitelikler Üzerine Descartes, Locke ve Berkeley”. Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 10, 150-189.
- TAN, Necmettin(2011). “Doğuştan İdeler Bağlamında Locke ve Leibniz”. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1), 189-198.
- YALÇIN, Şahabettin(2016). “Neyi Bilebiliriz?”. İnönü Üniversitesi Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 7-20.
- YEKE, Yıldız Karagöz(2011). “Descartes ve Locke’un Epistemolojisi ve Sonuçları Üzerine”. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(46), 183-231.

Tezler:

- DURHAN, Gülümser(2012). J. Locke ve G. Berkeley’de Bilgi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- KILIÇ, Cengiz(1998). John Locke’da Bilgi Problemi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KILIÇ, Elife(2017). John Locke’da Doğruluk Sorunu. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SEL, Murat(2018). John Locke,George Berkeley ve David Hume’un Bilgi Anlayışları ve Mukayesesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÖZGEÇMİŞ

1994 yılında İzmir'in Balçova ilçesinde doğdu. İlköğrenimini 2001-2008 yılları arasında İskele İlkokulu'nda, lise öğrenimini ise 2008-2012 yılları arasında Göztepe Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2012 yılında başlamış olduğu Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 2017 yılında mezun oldu. 2017 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Programı'nda yüksek lisansa başladı.